

GEORGI GOSPODINOV

BAHÇIVAN VE ÖLÜM

roman

metis

Georgi Gospodinov

BAHÇIVAN VE ÖLÜM

Bulgaristan'ın 1989 sonrasında en çok çevrilen yazarlarından biri olan Georgi Gospodinov 1968 yılında Yambol'da doğdu. Sofya Üniversitesi'nde Bulgar filolojisi okuyan Gospodinov, 1992'de yayımladığı ilk şiir kitabıyla edebiyat dünyasına başarılı bir giriş yaptı. Bir süre şiire ağırlık verdikten sonra düzyazıya yönelerek 1999 yılında *Doğal Roman*'ı (Metis, 2018) yayımladı. Uluslararası çapta ilgi gören roman ve onu takip eden ilk öykü kitabı *Ve Başka Öyküler* (2001) pek çok dile çevrildi. 2012'de yayımlanan ikinci romanı *Hüznün Fiziği* (Metis, 2017) Bulgaristan'da Yılın En İyi Romanı Ödülü'ne (2013), Jan Michalski Edebiyat Ödülü'ne (2016) ve Angelus Edebiyat Ödülü'ne (2019) layık görüldü. Yazarın 2020 yılında yayımlanan romanı *Zaman Sığınağı* (Metis, 2022) ise İtalya'nın en prestijli edebiyat ödülü olan Premio Strega Europeo'yu ve 2023 Uluslararası Booker Ödülü'nü kazandı. Farklı yazın türleriyle uğraşmayı seven Gospodinov'un eserleri arasında şiir, öykü ve romanların yanı sıra oyunlar ve denemeler de yer alıyor.

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 43544

Metis Edebiyat
BAHÇIVAN VE ÖLÜM
Georgi Gospodinov

Bulgarca Basımı:
GRADINARYAT I SMURTA
© Georgi Gospodinov, 2024
Bütün hakları saklıdır.
© Metis Yayınları, 2025
Çeviri Eser © Hasine Şen Karadeniz, 2025

İlk Basım: Eylül 2025

Metis Edebiyat Yayın Yönetmeni:
Müge Gürsoy Sökmen

Yayıma Hazırlayan: Özde Duygu Gürkan

Kapak Resmi: Lyuba Haleva (@Janet 45, 2024)

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
Metis Yayıncılık Ltd.

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197 Topkapı, İstanbul
Matbaa Sertifika No: 44865

ISBN-13: 978-605-316-425-8

Eserin bütünüyle ya da kısmen fotokopisinin çekilmesi, mekanik ya da elektronik araçlarla çoğaltılması, kopyalanarak internette ya da herhangi bir veri saklama cihazında bulundurulması, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturmaktadır.

GEORGI GOSPODINOV

BAHÇIVAN VE ÖLÜM

roman

Bulgarcadan Çeviren:
HASİNE ŞEN KARADENİZ

metis

Bir hikâye, yaşanmış ve kişisel olsa bile, bir kez dilden geçince, kelimelere bürününce artık bize ait olmaktan çıkar, o artık gerçeklik kadar kurmacanın da düzenine aittir.

EPİGRAFLAR

Ölüm, sensiz olgunlaşan bir kiraz ağacıdır.

Gaustin, "Botanik ve Ölümsüzlük"

Cennet, acının dinmesi olmalı.

Lars Gustafsson, "Arıcının Ölümü"

Bugün altında yattığı
toprağı işlerdi bir zamanlar...

Acil durumlar için anonim mezar kitabeleri

Her melek korkunçtur...

Rainer Maria Rilke, "Duino Ağıtları"*

Korkacak bir şey yok.

Babam

---

* Çev. Can Alkor. –*ç.n.*

1.

Babam bahçıvandı. Şimdi bir bahçe.

Nereden başlayacağımı bilmiyorum. Başlangıç bu olsun. Söz konusu, tabii ki, bir son, ama son nereden başlar?

Galiba altımı ıslattım, dedi babam eşikte. Giriş kapısının çerçevesinde duruyordu, iç sızlatacak derecede zayıflamış, hafifçe kamburlaşmıştı, uzun boylu insanlara mahsus o kamburluk vardı duruşunda. Onu kasım ayının neredeyse sonunda, akşam geç vakitte getirdiler. Acıyı biraz olsun köreltmek için üç yüz kilometreyi arka koltukta yatarak geçirmişti. Ertesi gün için tahlil randevusu almayı başarmıştım.

Altımı ıslattım, diye tekrarladı küçük bir çocuk gibi mahcup, özür dileyen ve o tipik kendi kendisiyle dalga geçen edasıyla, *bu yaşta rezil olduk.*

Sorun değil, dedim ve oturma odasının kapısını kapatıp elbiselerini koridorda değiştirmeye koyulduk.

Korkuyorum, dedi kızım bir sıra kulağıma sessizce. Şimdi durumu ilk onun hissettiğini anlıyorum. Ben hâlâ bilmiyordum, bilmek istemiyordum.

Hemen söyleyeyim, bu kitabın sonunda başkahraman ölüyor. Hatta sonunda bile değil, daha ortasında, ama vefatının öncesini ve sonrasını anlatan tüm hikâyelerde o yine hayata döne-

cek. Çünkü, Gaustin'in dediği gibi, geçmişte zaman tek yönlü akmaz.

Küçükken kütüphaneden sadece birinci şahıs ağzından yazılmış kitapları seçerdim çünkü onlarda başkahramanın ölmediğini bilirdim.

Eh, gerçek kahramanının ölmesine rağmen birinci şahıs ağzından yazılmış bir kitap bu. Sadece hikâyelerin anlatıcıları hayatta kalıyor, ama onlar da bir gün ölecek.

Sadece hikâyeler hayatta kalacak.

Ve babamın aramızdan ayrılmadan önce yetiştirdiği bahçe.

Muhtemelen bu yüzden hikâye anlatırız. Dünyanın ve içindeki her şeyin yerli yerinde olduğu bir başka paralel koridor yaratmak için, tehlike ve ölüm akın etmeye başladığında anlatıyı başka bir tarha yönlendirmek için, tıpkı bahçıvanın bahçede suyu bir sonraki tarha yönlendirmesi gibi.

Bu sayfalarda ışık olsun istiyorum, yumuşak öğle sonrası ışığı. Bu kitap ölüm hakkında değil, sona eren bir hayat için duyulan hüzün hakkında. Arada fark var. Bu, sadece onun bal dolu peteği için değil, peteğin boş hücreleri için de duyulan bir hüzün, hatta o çok daha güçlü. Elimizdeki mumların dahi yanıp tükenirken hatırladıkları o petek için duyulan hüzün.

Babamın dediği gibi, *korkacak bir şey yok.*

2.

Şu anda yazdığım defter (otuz yıldır defterlere yazıyorum), gayet masum bir şekilde ekim ayında başlıyor. Babamın artık canı acıyormuş. İşaretler apaçık ortadaymış, ama anlamlarının çözümü daha sonra gelecek. Yine bir yerlere gitmek üzereydim, bu sefer Krakow'a.

Hadi bakalım, dönünce de bir süreliğine buraya gel, birkaç gün dinlenirsin.

Sayısız seyahatle dolu olağanüstü yoğunlukta bir yıldı. *Bir süreliğine buraya gel, biraz dinlenirsin...* O sırada dikkat etmemiştim. Oraya seyrek gittiğimiz için, kendimize mola vermediğimiz için sürekli homurdanıp dururdu. Şimdi bu kelimelerde başka şeyler okuyorum. *Bir süreliğine gel*, dediğini duyuyorum, *yanımda kal, bende artık iş yok, kışı atlatabilir miyim bilmiyorum.*

Aynı ekim ayında, tam yola çıkmadan önce, tek bir günlüğüne görüştüğümüzde, üzerinde son ekim güllerinin olduğu çalının dibinde:

Yahu, belim ağrıyor sanki.

Belin mi?

Biraz da yukarıya çıkıyor.

Nereye kadar?

Omuzlarıma kadar. Bir de göğsümü sıkıştırıyor...

Kasabaya doktora gitmiş. Ona hap vermişler. Kimin beli ağrımaz ki, üstelik bahçedeki bunca işle... Başta haplar işe yaramış.

Son bir Portekiz seyahatim vardı ve o yıl için başka hiçbir şeyim yoktu.

Nasılsın, kuyruğu dik tutuyor musun?

Korkacak bir şey yok, dedi. "Korkacak bir şey yok" en sevdiği ifadeydi. Her sorun için hazır cevabı.

Belin çok ağrıyor mu?

Korkacak bir şey yok.

Bana biraz kilo vermişsin gibi geldi.

Korkacak bir şey yok.

Fakat sonra –o ekim gününü kafamda defalarca canlandırırken şimdi farkına varıyorum– vedalaşmak için kucaklaşırken, arabaya binmeden önce bir şey daha söylemişti: *Korkacak bir şey yok, dönmeni bekleyeceğim.*

Bunu o zaman fark etmiş miydim? Evet ve hayır.

Yetmiş dokuz yaşında, sebzeler, meyve ağaçları ve çiçeklerle dolu kocaman bir bahçeye bakıyordu. İçinde her şey vardı – domatesler, biberler, patatesler, mısırlar, çilekler, şakayıklar, güller, laleler, ağaçlar. Dikme işleri, yabani otların ayıklanması, sulama, çapalama, ilaçlama, kazığa bağlama... Onu artık durmaya, hiç değilse azıcık yavaşlamaya ikna etmeye çalışıyorduk. Yine o anda, ekimin o son eflatun gülünün yanında, eğer böyle devam ederse ve doktora gitmezse bir anda öylece çöküp kalacağını ve bahçenin gözleri önünde ota çöpe bürüneceğini söylediğimi hatırlıyorum. Zamanın ya da kaderin (ya da gelecekte gizlenen o şeye ne dersek diyelim), kulaklarına buyur ettiği kelimeler tuhaftır. Bugünün bakış açısıyla, ifademin bütün o ertelenmiş acımasızlığını görüyorum.

3.

Bu bahçenin özel olduğunu biliyordum. İlk kanserden sonra onun hayatını kurtarmıştı, ona on yedi yıl vermişti ama sonunu da o getirecekti. İşe erkek kardeşimin satın aldığı bir kır evinin boş bahçesiyle sıfırdan başladı. *Kendimi en iyi burada hissediyorum*, diyordu. Önceki kemoterapiler ve ışın tedavisi kesinlikle yararlı olmuştu ama aynı anda onu hırpalamıştı da. Eski kahkahasının, o taze ve neşeli ruh halinin asla geri gelmediğini hatırlıyorum. Uzun süreliğine sessizleşiyordu, bazen kendine ait sessiz bir monoloğun içinde sadece başını hafifçe sallayıp duruyordu.

Bahçe onun öteki muhtemel yaşamıydı, onun sesiydi, susup içine attığı her şeydi. Onun aracılığıyla konuşuyordu ve kelimeleri elmalar, kirazlar, iri kırmızı domateslerdi. Oraya vardığımda yaptığı ilk şey, bana bahçeyi dolaştırıp göstermek olurdu. Bahçe her seferinde farklıydı.

Orada olmayı severdim, özellikle baharda, başımı çiçeklerle dolu erik dallarının arasına gömmeyi, gözlerimi kapatıp arıların zen vızıltısını dinlemeyi. Bazen de babamın zayıf, beline kadar soyunmuş, ameliyat kesiklerinin izleriyle dolu vücudunun nasıl çapa salladığını izlerken bahçeden gizlice nefret ederdim. O ve bahçe bir olurdu, o bahçeyi bırakmıyordu ama bahçe de babamı artık bırakmayacaktı. Aralarında tuhaf, lanetli bir bağ, Faustvari bir anlaşma vardı. Ölümcül de olabilirdi bu bahçe. Yavaş yavaş gücünü nasıl emdiğini, onunla meyveleri ve gülleri nasıl besledi-

ğini, kirazlar, laleler ve domatesler kızardıkça onun solgunlaştığını hayal ederdim.

Her şeyin ötesinde, babam her yeri bir bahçeye, her evi de bir yuvaya dönüştürmeyi başarırdı. Bu özel bir beceridir. Bir zamanlar taşındığımız her kiralık ev –nedense de sık sık taşınırdık– bir şekilde yuvamız olurdu. Şimdi, her şeyin ötesinde, kendimi bir de yuvasız kalmış hissediyorum. Bahçeyi bile bizimle birlikte taşımayı başardığını unutamam. Sümbüllerin, nergislerin ve fulyaların, şakayık ve lalelerin soğanlarını dikkatlice sökerdi; en sevdiği, hiç vazgeçemediği lacivert Hollanda laleleri vardı, onları taşındığımız her yeni yerde bahçeye dikerdi.

Çiçekler aslında ölülerin gizli periskopları değil midir? Acaba ölüler dünyayı toprağın altında çiçeklerin saplarından mı izlerler?

Evet, babam bahçıvandı. Şimdi bir bahçe.

4.

Ölümden söz ederken aslında neden söz ederiz? Aramızdan ayrılan kişiden mi, yoksa kendimizden mi? Yoksa yokluğun kendisinden mi? O denli yok ki, her boş ânı yokluğuyla dolduruyor.

Onun bugüne kadarki varlığı, benim kendi varlığımı, çocukluğumun varlığını doğruluyordu. Öte yandan yokluğu hafızanın tüm mekanizmasını harekete geçiriyor. Uzun zamandır aklıma gelmeyen şeyler şimdi uyanıyor, onları ben uyandırıyorum – tüm bunların gerçekten olup bittiğinden emin olabilmek için. İstemli ve istemsiz bellek birlikte çalışıyor ve anıların paslanmış çarkını harekete geçiriyor, net görülmeyen yerleri temizliyor veya uyduruyor. Kabul etmeliyiz ki bu, vefat edene yönelik bir bellek çalışması olduğu kadar, kendimize de yöneliktir, benmerkezci, bir anlamda kendimizi kurtarmaya, birinin gidişinden sonra hayatta kalışımızı anlamlandırmaya yönelik bir uğraştır.

Bizi çocuk olarak hatırlayan son kişi de gittiğinde hâlâ var olduğumuz söylenebilir mi?

Ölümden söz ederken aslında neden söz ederiz? Hayattan, tabii ki, onun o büyüleyici geçiciliğinden.

5.

Lizbon'dan arıyorum, etrafım gürültülü, film festivali tam hız devam ediyor, filmden filme koşuyorum, jürideyim, iki film arasında arıyorum. *Baba, belin nasıl? İyi yahu, korkacak bir şey yok.* Annemi arıyorum. *Anne, babam nasıl? İyi işte, burada yatıyor. Şimdi ona yılan zehri sürüyorum. Nedir bu yılan zehri? Şey, bir hemşire ağrıya çok iyi geldiğini söyledi, biraz bana da verdi.*

Babam ve annem pandemiyi atlattı, aşılarını oldular, inziva ve yaşadıkları kır evi onları kurtardı. Babam daha önce kanser geçirmişti, annem şeker hastasıydı – bu virüs için ideal kurbanlar. Pandeminin başında yine başka bir yerdeydim, bir yıl boyunca Berlin'de kalmıştım, her gün telefonla konuşuyorduk ve seslerindeki en ufak bir değişikliği yakalamaya çalışıyordum: *Sesin biraz kısık geliyor, koku alıyor musun, oksijen doygunluğunu ölçtün mü...*

6.

Tahliller için eşyalarıyla dolu bir spor çantası, bir deri ceket ve değnek ile Sofya'ya geldiğinde kasımın sonuydu. (Deri ceket ve kendi elleriyle yaptığı değnek onu tam anlamıyla ifade ediyordu.) Merdivenleri dördüncü kata kadar tek başına hiç dinlenmeden çıktı, hatta buna kendisi bile şaşırdı. Üç defa daha tırmanacaktı bu merdivenleri (ve sadece iki defa inecekti), ama o zaman bunu hâlâ bilmiyorduk. Her seferinde daha yavaş ve daha zor çıkıyordu, son seferinde katlar arasında dinlenebilmesi için yanımıza bir sandalye aldık.

Altmış dört basamak vardı, içimden sayıyordum.

Onun da saydığından eminim.

Tırmanacak toplam yüz doksan iki basamağı kalmıştı.

Ertesi gün radyonüklid taraması vardı. Enjekte edilen maddenin bir süre sonra *metabolik aktivite* olan yerlere yerleştiği ve bir doktorun tabiriyle sizi *Noel ağacı gibi ışıldattığı* tarama. Kulağıma masumca gelen "metabolik aktivite" denen şeyin aslında çoğu zaman tümör noktası veya metastaz anlamına geldiğini kısa sürede öğrenecektim. Epikriz raporu, hastanın, eğer denerse anlayabileceği şekilde yazılmıştı. Ama bilmemeye karar verirse bu seçeneği de vardı.

4. ve 9. sol kaburgada ve 7. sağ kaburgada m., karaciğerde belirsiz oluşumlar, kemik yapısında değişim, dejeneratif ve osteoartritik değişimler, omurgada yüksek RF yoğunluğu, tanımlan-

mamış osteolitik lezyon bulguları. ... ihtimalini elemek için bazı bulguların netleştirilmesi gerekmektedir..

Metin olun, diyor bana doktor –bir arkadaşım– babamın tuvalete gittiği kısa arada sonuçları yorumlarken. Tahlilin anlaşılan acımasızca net verilerinde masumca bir şeyler, birtakım belirsizlikler bulmaya çalıştığını hissediyorum. *Her şeyin durağan kaldığı ya da çok yavaş ilerlediği vakalar olur*, diyor, *baban da çetin bir adama benziyor.*

Onu arabayla eve bıraktım ve yiyecek bir şeyler almak için dışarıya çıktım. Bir süreliğine yalnız kalmak ve çocuk gibi ağlamak istiyordum.

Ama ağlayabileceğim bir yer yoktu.

Sokakta bazı insanlar bana gülümsüyordu, selam veriyorlardı, beni tanıyorlardı. İlk ara sokağa saptım –neyse ki neredeyse boştu– ve gözyaşlarımı koyuverdim. Sokağın sonuna kadar yürüdüm, sonra başa döndüm, sonra yine sonuna kadar yürüdüm – bir tür keder devriyesi. Kardeşimi aramalıydım ama gücüm yoktu. Sonra numarayı tuşladım, kısa kestim, işlerin pek yolunda olmadığını, başka tahlillerin yapılması gerektiğini, daha fazla konuşamayacağımı söyledim ve kapattım.

Bu ataerkil enlemlerde derler ki, çocuklar ağlıyorsa korkacak bir şey yoktur, ama yetişkinler ağlıyorsa – o zaman vardır. Ya aynı anda hem çocuk hem yetişkinsen ve babanın ölmekte olduğunu daha yeni öğrenmişsen...

Buz gibi soğuk ama güneşli bir gündü, insanlar öğle arasında yakınlarda bir şeyler atıştırmak için dışarı çıkıyordu, bazıları köpeklerini gezdiriyordu, ellerini kollarını savuruyorlardı, gülüyorlardı... Kıyamet herkes için aynı anda kopmaz. Hepsinin babaları hayatta, diye düşündüm. Ve düşüncenin kendisinden bile ürktüm. Benimki de hayattaydı.

80'lerin başında bir öğle sonrası karşı evdeki komşumuzun banyoda hıçkıra hıçkıra ağladığını asla unutmayacağım. Ağlaması küçük açık pencereden yayılıyor, sessiz sokağın üzerinde süzülüyordu. Muhtemelen kimsenin duymaması için oraya kapanmıştı, oysa herkes dinliyordu. On yaşındaydım ve geri dönüşü olmayan bir şeyin olduğunu biliyordum, ölümden daha geri dönüşsüz ne olabilir ki? Komşumuz torununun öldüğünü yeni öğrenmişti, benim yaşlarımda bir kızdı. O öğle sonrası iki şey öğrendim: sadece yaşlıların ölmediğini ve yetişkin biri bile böyle çaresizce ağladığına göre, insanın bir yakınının ölmesinin çok korkunç olması gerektiğini. Evde yalnızdım ve yerimde mıhlanıp kalmıştım. Acaba komşumuza gitmeli miyim diye düşündüm. Kendisine zarar vermesinden korkuyordum, o küçük pencereden atlamak imkânsızdı ama belki başka bir şey yapardı, kimbilir? Öğleden sonra saat üçte, banyonun penceresinden minareden yükselen ezan sesi gibi yayılan o çaresiz feryadı asla unutmayacağım.

7.

İnsan ebeveynini hayalinde defalarca defneder. Onların bir gün öleceği korkusu, en erken korkularımızdan biri olmalı. *Çocukken gece yarısı kalkıp annemin nefes alıp almadığını kontrol ederdim*, diyor bir arkadaşım. Bir çocuğun, tek başına kaldığında, onlarsız yaşayamayacağı kişiler için duyduğu doğal endişe. Onlar için midir, yoksa çocuğun daha çok kendisi için duyduğu bir korku mudur bu? O anda böyle bir ayrımın olup olmadığından bile emin değilim. Korku tek ve aynıdır.

Benim ilk korkum da buydu, tekrarlanan ilk kâbusum, ilk yazma nedenim. Peşimi bırakmayan rüya basit ve kan dondurucuydu. Babam, annem ve kardeşim köy kuyusunun dibindeler ve oradan hiç çıkmayacaklar. Ben dışardayım, güvendeyim ama yalnızım. Korkumun çifte kökü ya da çifte korkumun kökü burada. Hem onlar için korkuyorum hem de, kulağa ne kadar tuhaf gelse de, kendim için, beni terk etmişler çünkü. *Neden birlikte değiliz, bu kuyunun dibinde olsa bile?* Altı ya da yedi yaşlarında olmalıyım. Bu kâbusu yanında kaldığım babaanneme anlatmak istedim hemen. Parmağını dudaklarına götürerek beni durdurdu – susmalıydım çünkü anlatılan rüyalar gerçekleşir, onun deyimiyle *kanla dolar*dı. Ama rüya tekrar etmeye devam etti, ben de fazla sessiz kalamadım. O zaman onu yazmaya karar verdim. Dedemin defterinden gizlice bir sayfa kopardım –yazmanın günahla başladığını biliyordum– ve daha yeni öğrendiğim harflerle

rüyayı eğri büğrü de olsa kâğıda döktüm. Daha önce de söylemişimdir – bu rüyayı bir daha asla görmedim. Ama onu hiç unutmadım da. Bedeli buydu.

Elli yıl ertelenmiş bu kâbusun, babamın ölümüyle birlikte, şimdi yavaş yavaş kanla dolmaya başladığını hissediyorum.

Bunu anlatırken babamın aslında bir kuyuya gerçekten indiğini hatırladım birden. Üstelik tam da o kâbusun beni rahatsız etmeye başladığı dönemde. İlginç, bu rüyaya defalarca döndüm, fakat olayın kendisi ancak şimdi su yüzüne çıktı.

Evet, babam o kuyuya inip sürekli bozulan su pompasını çıkarmak zorunda kalmıştı. Kuyunun derinliği yaklaşık on dört metreydi, pompa ise on ikinci metrede asılıydı. Yanında duruyordum ve babama bir şey olacak diye korkudan ödüm patlıyordu. İşte, şimdi onu iple bağlıyorlar, ipi belinin ve omuzlarının etrafına doluyorlar, babam kuyunun kenarına çıkıyor. Diğer adamlar etrafta koşuşturuyor. (Neden onlardan biri inmiyor, neden ille de o?) İp kuyunun çıkrığına dolalı. Babam kenar taşına tutunuyor, *korkacak bir şey yok* diyor (şimdi, son günlerinde söylediği o aynı *korkacak bir şey yok*) ve karanlığa gömülüyor. Çıkrık yavaşça çözülmeye başlıyor, iç parçalarcasına gıcırdıyor ve korkumu daha da artırıyor. Ya ağırlığına dayanamayıp kırılırsa, babam dev gibi bir adam, bedeninin aşağı düştüğünü hayal ediyorum, korkunç bir hayal gücüm var, karanlıkta bir, iki, üç metre aşağıya düşüyor ve... kâbus. Huniden gelircesine *bırak, bırak,* diyen sesini duyuyorum, *korkacak bir şey yok, bırak... duuuur.* Bedenim çoktan korkudan kaskatı kesilmiş durumda, içimden sayıyorum. Neden hâlâ çıkarmıyorlar onu, çıkarın onu, çıkarın onu...

Tamam mı, diye bağrıyor yukarıdaki adamlar. Yaaa, şimdi soruyorsunuz ama kendiniz inmeye korktunuz. Cevap verene kadar üç upuzun saniye. *Söktüm baş belasını... Yukarıya çek...* Çık-

rık yeniden gıcırdamaya başlıyor, bir, iki, üç kez dolanıyor, babam hâlâ yok, on iki metre çok uzun bir zaman, biraz daha, biraz daha, derken kıvırcık siyah saçları kuyunun kenarında beliriyor, örümcek ağları ve gri tozlar içinde. Hayatta.

Elli yıl sonra onu yeniden iplerle yavaş yavaş aşağı indireceklerdi. Bu kez sadece iki metre. Ve onu yine düşürmelerinden korkacaktım, hafifçe bir yana eğiliyorlar, sonra doğruluyorlar, bunu iş olarak yapan dört adam. Yine altı ve aynı anda elli altı yaşındayım ama bu sefer hiç umudum yok.

8.

Bu kitap burada, Sofya Havaalanı'nda da başlayabilir. Birçok başlangıcı olabilir, sadece sonu hep aynı. Ama o da hareketli, en azından hikâye anlattığımız sürece. Bu, babam aramızdan ayrıldıktan sonra yaptığım ilk seyahatim. Şimdi düşünüyorum da, aslında birlikte havaalanında hiç bulunmadık, yani havaalanlarının onunla ilgili hatıra uyandırmaması lazım. Güya burada hiç kimseye ait olmayan bir toprakta, geçmişin yükünden arınmış bir bölgedeyim. Ama yolculuğa çıkmadan önce, genelde annemden sonra arayıp bana iyi yolculuklar dilerdi. Bu, artık her havaalanının bana onu hatırlatması için yeterli olacak ve bundan sonraki tüm uçuşları farklı kılacak.

Ve işte babamın ölümünden sonraki ilk uçuşum, aynı zamanda da ilk Hindistan ziyaretim. Şimdiye kadar doğuda hiç bu kadar uzaklara uçmamıştım. Babam doğrudan, hiç haber vermeden beliriyor. Artık benimle her yere rahatça seyahat edebilir, x-ray cihazları onu tespit edemiyor, bavulumu kontrol ederlerken beni bekliyor, kayıtsızca bir sigara yakıp (yasaklara rağmen), eşyası olmayan gezginlere mahsus o zarafetle etrafta dolaşıyor. Eline nihayet uçma, seyahat etme şansı geçti, eskiden izin vermiyorlardı, izin vermeye başladıklarında da parası yoktu, üstelik onu uçak da tutuyordu. Havaalanları ve uçaklar, bana görünmeye başladığı en sevdiği yerler haline geliyor.

Bana ayrıca onun yüzüne bürünmüş başka insanların yüzleri veya onunkini hatırlatan jestler ve yürüyüşler aracılığıyla gö-

ründüğü de oluyor. Bazen Proust'taki gibi, belli bir koku ya da bir tat, damağın hafızası yoluyla çıkıp geliyor. Hindistan uçağında üzerinde bir nane yaprağıyla bir tür keçi peyniri sunuyorlar. Bahçe nanesi, tıbbi nane değil. Ve çiğnediğim bu buruk tatlı yaprakla birlikte ağzımın semalarında –ve semalarda– babamın bahçesi, çit boyunca ekilmiş ve yine o bahçeden toplayıp dilimlediğimiz domateslerin üzerine koyduğumuz naneler yayılıyor. Dahası nane Aziz Georgi Günü'nde fırına verilen kuzu etine konan baharat olarak özel bir öneme sahipti. Babamın iki ay önce doktorla pazarlık yaptığı ve Tanrı'dan ölümünü o zamana dek ertelemesini dilediği Aziz Georgi Günü. Onu kendi bardağı ve kendi çatalıyla –onları sadece kendisi kullanırdı– Aziz Georgi sofrasına oturmuş, kendine rakiya koyarken, salatayı ve kızarmış etin çıtır kabuğunu överken ve bizleri etten almaya teşvik ederken görüyorum.

Babam bana böylece, on iki bin metre yükseklikte, Avrupa ile Asya arasında bir yerde, dünyanın gecesinde bir nane yaprağı aracılığıyla göründü.

Dönüşte İstanbul üzerinden Sofya'ya uçuyorum. Öğle sonrası uçuşu, en sevdiklerimden. Şimdi pencereden dışarıya bakmak için özel bir nedenim var. Uçağın rotası annemle babamın bahçeli evinin bulunduğu köyün tam üzerinden geçiyor. Bu uçakları aşağıdan, tam o bahçeden izlerdim. Şimdi artık neyin üzerinden uçtuğumuzu monitörlerden takip edebiliyorum. Bir nehrin güneşte parladığını görüyorum, onu iyi biliyorum, köpek Cako da muhtemelen aşağıda havlıyordur. Eskiden olsaydı, babam tarhların üzerinde doğrulur, çapayı bir anlığına bırakıp yukarıya bakardı. Bu uçak mezarlığın üzerinden de geçiyor mu acaba? Monitör on bir bin yedi yüz metre yükseklikte uçtuğumuzu gösteriyor. Ruhlar bu yüksekliğe ulaşabilir mi acaba? Yoksa hâlâ orada aşağıda, lale ve fulya tarhlarının arasında mı ikamet ederler?

Bulutların üzerinde bulut olmaz,
bulutların üzerinde bulut olmaz,
tıpkı ölümümüzden sonra ölüm olmadığı gibi...

Bunu ilk defterlerimden birine bir yerlere yazmıştım, o zamanlar ölümden her ne anladıysam. Sonradan benzer sözleri başka kitaplarda da keşfettim. Elimizde en azından, anne babamızın ölümünü yalnızca bir kez yaşadığımıza dair tesellimiz kalıyor. Kendi ölümümüzden söz etmeye bile gerek yok. Onu bir kez bile yaşamayacağız.

9.

Hastalıkların sıralanması... Babam, tıpkı Homeros'un *İlyada*'nın ikinci bölümünde gemileri sıraladığı veya on sekizinci bölümünde Akhilleus'un kalkanının nasıl dövüldüğünü anlattığı gibi, hastalıklarını sıralıyor.

Bu kitap böyle de başlayabilirdi. Babam doktora hastalıklarını anlatmaya başladığında, dışarıda kış sabahının güneşi parlıyordu, sonra hava kararmaya başladı, ardından yine şafak söktü, kar erimeye başladı, ilk kardelenler baş gösterdi, akyel esmeye başladı (dedem daima *akyel esti mi, korkacak bir şey kalmaz, kışın işi bitmiştir*, derdi), bir yerlerden kuş sesleri duyuldu, ardı arkası kesilmeyen ötüşüyle herkesin hayatına cömertçe yıl üstüne yıl katan guguk kuşunun sesi en rahat seçiliyordu, ağaçlar yapraklandı, Paskalya geldi geçti, Aziz Georgi Günü geldi... Babam durmadan anlatıyordu, doktor yarı açık ağızla dinliyordu...

Bu Şehrazat – benim babam!

Durmadan anlatıyordu, her hikâyeyle bir gün daha kazanıyordu, sanki kısa bir süreliğine sussa kışın geri döneceğini ve ömrünün kardelenleri, guguk kuşunu ve Aziz Georgi Günü'nü görmeye yetmeyeceğini biliyordu...

Doktor sadece önceden var olan bir rahatsızlığının olup olmadığını sormuştu.

Babamın ise tek beklediği buydu. Tüm vücudu bu hastalıkların hikâyeleriyle kaplıydı. Artık bir beden değil, bir parşömendi.

195...'te öğrenciyken bileğimi kırdım, şöyle oldu... Sonra menisküsüm yırtıldı, ardından dizimi ameliyat ettiler, izi işte şurada... Ulusal basketbol turnuvasında oynamam gerekiyordu, antrenör de bana dedi ki... Karnımdaki şu kesik ise 197...'den, tam bir kasaplıktı, otuz yedi dikiş... Sonra da safrakesemi aldılar, güzün, bağ bozumuydu ve bir şeyler hissettim... Çocuklar daha küçüktü, iki oğlum var... Sonra da onikiparmak ülseri, Noel vakti, bir araya gelmişiz, domuz cıyaklıyor, gırgır şamata kopuyor ve... Sonra karaciğer, iğne biyopsileri... Aleksandrovska'da yaşlı bir doktor vardı... Onun hikâyesi ise şöyle... Derken bir gün yolculuk yaparken elime şurada, boynumda bir yumru geldi, hadi yine kesimhaneye, çok telaşlı bir doktor vardı, sakın benim nöbetimde ölme, yalvarıyorum, diyor, ben de kendimi sıkıyorum... İki yaz önce bahçede çalışıyorum, güllerim, domateslerim, lalelerim var, derken her şeyin tökezlemeye başladığını hissediyorum, ayaklarım, sırtım, takatim yok, hay anasını, zar zor soluk alıyorum...

Hastalıklarının sıralanması kulağa gerçekten de *İlyada*'da gemilerin sıralanması kadar destansı geliyordu. Hatta Aşil'in kalkanının dövülmesinden bile daha görkemli ve canlıydı. Bu hikâyelerde her şey, yeryüzü de, gökyüzü de, her iki kasaba ve tüm mevsimleriyle köy de vardı – yazın hasat, güzün bağbozumu, kışın Noel vakti, domuz kesimiyse başlı başına bir bölümdü, onu öyle bir anlatıyordu ki kan muayenehanede şırıl şırıl akıyordu, doktorun beyaz önlüğünü hafiften lekelemişti, ama o kendini hikâyeye kaptırdığından kılını bile kıpırdatmadı. Sonra babam bahçeyi anlattı, güya çapa yaparken belindeki ağrılarla başladı ama öykü güllerle, kirazlarla ve eriklerle öyle bir filizlendi ki tüm oda çiçekler açtı. Doktorun elindeki ultrason probu ise lale gibi tomurcuklandı ve metastazdan artık eser bile yoktu.

Babam durmadan anlatıyordu, hikâye anlatmak hayat memat meselesiydi. Durursa muayenehaneye getirdiği her şeyin sabah bahçedeki çileklerin üzerindeki çiğ gibi yok olacağını biliyordu. Sadece hikâye anlatırken kaburgaları onu sıkıştırmıyordu, beli onu bıçaklamıyordı, göğsü batmıyordu, ağrıdan eser yoktu.

Genç doktorlar ve hemşireler sessizce muayenehaneye toplanmıştı, diğer hastalar kapıdan baş uzatıyordu – bu mucize, bu kuzular, domuzlar, çiçek açmış kirazlar ve hikâyeler de neyin nesiydi? Ve dinleyenin artık ağrısı acısı kalmıyordu.

Babam anlattıkça anlatıyor, sesi ise yavaşça kısılıyordu; en sonunda, son sesler de kaybolduğunda, sadece elleriyle anlatmaya başladı.

Onu böyle hikâye anlatırken bırakacağım çünkü romanının aydınlık olmasını istiyorum, çünkü gerçekte de öyleydi. İnanmıyorsanız doktora sorun, küllüğünde hâlâ kiraz çiçeği poleni, önlüğünün etek ucunda ise bir damla kan var.

10.

Dilin epikrizleri. Babamın ilk epikriz raporu rahatlıkla bir cümleye indirgenebilir: *Lokasyonu belirsiz yeni gelişen kötü huylu kitle.* Bir zamanlar hava durumu tahminlerinde dedikleri gibi – münferit bölgelerde yağış bekleniyor. Ama gel de anla bakalım münferit bir bölgede olup olmadığını.

Genel durumu daha fazla açıklık sunmuyor: *Genel durumu bozuk. Afebril. Deri ve mukoza zarı: soluk pembe. Solunum: ek hırıltı yok. Yürümekte güçlük.* Genel görünüşü bazında hastanın durumu yaşına göre çok kötü değil, biraz hareket zorluğu var ama cildi pembe ve ateşi yok.

Buraya kadar epikriz raporları hâlâ merhametli. Gerçek, tüm vücut PET taramasıyla birlikte geliyor. Orada her şey öylesine net, soğuk ve kesin ki, insana hiçbir açık kapı bırakmıyor. Çıkan anamnez raporunu yavaş yavaş ve ayrıntılı olarak ancak şimdi okuma gücü buluyorum.

Yukarıdan aşağıya doğru iyi haberlerle başlıyor.

Taramada beyin yapılarında patolojik aktivite alanı saptanmamıştır. (Aklı ve hafızası sonuna kadar yerindeydi.)

Taramada baş ve boyun bölgesinde patolojik aktivite alanı saptanmamıştır.

Ve iyi haberler bununla bitiyor.

Aşağıda geriye kalan her şey tek kelimeyle özetlenebilir – kıyım. Sanki savaş alanından çıkarılmış ağır yaralı bir askerin tasviri. Hayatın bu kadar hasar verebilmesi insanı hayrete düşürüyor.

Sol akciğerin üst lobunda 30 mm'lik spiküle lezyonlar. Oluşum SUV 15.1'e ulaşan yüksek metabolik aktiviteye sahip.

Bu steril tıbbi dilin her kelimesini anlamasam da –amacı sanki hem açığa çıkarmak hem gizlemek– durumun umutsuzdan da öte olduğunu biliyorum.

Bilateral apikal fibrozis... Plevra tabanlı yüksek metabolik aktiviteye sahip lezyon... Karaciğerin her iki lobunda 55 mm'ye ulaşan farklı büyüklüklerde yüksek m. aktiviteye sahip çok sayıda lezyon, daha büyük olanlarda masif merkezi nekroz... Sol femurda ve boyunda çok sayıda metabolik olarak aktif kemik metastazları, sağ femur ve boyunda... Beyin-omurilik kanalına yayılma şüphesi...

Şimdiye kadar Latincenin ölü bir dil olduğunu bilirdim.
Şimdi onun ölümün dili olduğunu biliyorum.
Ölüm Latince konuşur.

Her tıbbi tanım, sadece sıradan bir solunumu ya da pembe mukoza zarını tanımlayanlar bile, sizi aslında canlıların sıradan saflarından çıkarır. Dil bir kliniğe dönüşür. Ve açıklama ne kadar detaylı olursa, kişi o kadar yabancılaştırılır. O artık bir insan değil, bir hastadır. İlk değişim daha burada başlar. Durumunuzun nesnel tasviri sizi aslında yavaş yavaş bir nesneye dönüştürür. İlk otopsiyi, siz daha hayattayken ve anastezisiz, dil yapar. Soğukkanlılıkla içeriye girer, inceler, tasvir eder; bunu o yapmaz aslında, ilgili aletler yapar, ama onları sabitleyip görünür hale getiren

dildir. Ama babam artık burada değil. Daha detaylı hale gelen her tıbbi tasvir, paradoksal bir şekilde, insanlıktan çıkışa yol açar.

Aslında her şey titizlikle ve net bir şekilde tanımlanmış, sonuç ise şöyle:

Bu şekilde tanımlanan bulgular dizisi, ilk olarak geniş hematojen yayılımlı primer pulmoner Ca ile ilişkilendirilebilir... (görünüşte uyumsuz olan serum tümör belirteçleri kombinasyonu da bu tanıya işaret etmekte), bu da ... evrelerine denk gelir.

Sonuçları teslim etmek için beni muayanehanesine kabul eden doktor aklı başında birine benziyor, bana farklı seçenekler sunmaya çalışsa da seçeneklerin kemik ağrısını biraz azaltan lokal ışın tedavisiyle sınırlı olduğu açık. Ayrılmak için ayağa kalkıyorum, danışma ücretini ödemek istiyorum, doktor kesin bir tavırla reddediyor ve belli bir mahcubiyetle onun için bir kitap imzalayabilir miyim diye soruyor – *karım şu anda onu okuyor*, diyor, *durumu öğrenince...* Ona tüm saflığımla, peki siz babamı kurtaracak mısınız, ne kadar zamanı kaldı ve çok acı çekecek mi diye sormak geliyor içimden ama bir cevabın olmadığını biliyorum. Kitabı imzalıyorum.

11.

Babam günleri için pazarlık yapıyor.

Durumunun ağır ve günlerinin sayılı olduğunu öğrenince, önce Aziz Georgi Günü'ne kadar erteleme istedi. *Son bir kez bir araya gelelim, bu günü hep kutlarız, görüşelim, yemeğimizi yiyelim ve ben sonra gideyim, ha?* Ve ayrıntılarıyla sofrayı anlattı, kuzuyu, sarımsağı, ağzının suyu akar insanın... Kısa bir süreliğine hastanede, teşhislerin ve metastazların arasında değildik sanki. Doktor bile kulak verdi ve epikriz belgesini yazmayı bıraktı. Ama soruyu yanıtlamadı, babam da anladı. Çok fazla istemişti.

Pekâlâ, Aziz Georgi çok uzak. En azından guguk kuşunun ötüşünü duyacak mıyım? Babam şairdi, hiç farkında olmasa da. *Guguk kuşu ne zaman öter*, diye sordu doktor. *Genelde nisan başında,* yanıtını verdi babam. Hayatının tılsımlı derisini* bir ay kısaltmış oldu. Onun yerinde olsaydım, ben de en azından bahar için pazarlık yapardım, diye düşündüm. Doktor sadece gülümsedi, başını belirsizce salladı ve yine cevap vermedi. Acaba babam onu Tanrı'dan bir bahar daha dilenmek için aracı olarak mı kullanıyordu? Ve bu Tanrı'nın zavallı babama birkaç ay daha vermesi neyine mal olurdu ki? Sadece ektiği çiçeklerle göz göze gelebilmek için. Bahçeyi seyretmek, köpeğe son bir kez kemiğini fırlatmak için. Bizleri son bir kez bir araya getirecek ve çekip gi-

* Honoré de Balzac'ın *Tılsımlı Deri* başlıklı romanına gönderme. –*ç.n.*

decekti. Babamın bundan fazlasını istemeyeceğinden eminim. Ama Tanrı, her zamanki gibi, duymazlıktan geliyordu, onun yeryüzündeki temsilcisi olan doktor da söz vermeye cesaret edemiyordu. *Peki en azından Noel için bir araya gelsek, kardelenler baş gösterse*, dedi babam ve beklentiyle doktora baktı. Noel yirmi küsur gün sonraydı, zamandan bile sayılmazdı.

Noel için olabilir, cevabını verdi doktor.

Duyduğum en merhametli ve aynı anda en acımasız cevaptı bu.

Çıkışta babam kapıda durdu ve şöyle dedi: *Doktor bey, organlarımı bağışlamak istiyorum ama sağlam, doğranmamış bir yerim kalmadı...*

12.

Yavaş yavaş evde her şey sıradışı bir düzene ve kırılgan bir rutine bürünüyor. Sabah kalkıyorum ve hafif bir korkuyla babamın nefes alıp almadığını kontrol ediyorum. Gecenin nasıl geçtiğini konuşuyoruz. Şanslı gecelerinde hareketsiz kalıp birkaç saat uyuyabiliyor. Sonra birlikte tuvalete gidiyoruz. *Hadi bakalım, şimdi hafifçe doğruluyoruz, dirseklerimize yaslanıyoruz, ben seni tutuyorum, şimdi değnek, eşiğe dikkat et...*

Böylece sabah bakımının en zahmetli kısmı tamamlanmış oluyor. *Şimdi su şişesini dolduralım.* Sonra kahvaltı türünden bir şeyin hazırlanması ve en azından üç lokma yemesi için yalvarma faslı.

Biraz börek?
Hayır.
Muz?
Hayır.
Bir kaşık çorba?
Hayır.
Birkaç üzüm tanesi?
Bir tane deneyelim bakalım.

Birkaç gün sonra banyoya kadarki altı metre, onun için imkânsız bir mesafe olacak. Yürüyebildiği kadar deniyoruz – belinden sarılma, yaslanma, yataktan güç alarak kalkma, ipince hale gelmiş bacaklarının üzerinde titrek bir şekilde durup atılan ka-

rınca adımları. Babam, devasa adımlar atarak yürüyen, ona yetişmek için kardeşimle arkasından koşmak zorunda kaldığımız adam.

İşte bunun için hastalığı asla affetmeyeceğim, diye tekrar edip duruyorum içimden, onu asla affetmeyeceğim. Bir insanın canını onu aşağılamadan da alabilirsin.

Suçluluk duygusunun içinde nasıl büyüdüğünü hissediyorum – hasta olmanın suçlululuğu, yatağa mahkûm olmanın, başkalarına zahmet vermenin, günlerini altüst etmenin, yük olmanın suçluluğu.

Kanserle ilgili yaygın efsanelerden biri (onu Susan Sontag da hatırlatır) hastalığın duyguların aşırı bastırılmasından tetiklendiğidir. Bununla herhangi bir bağlantısı olmaksızın, babamın ilk defa, kendi babasına hiç sarılmamış olmasının ne kadar aptalca olduğunu söylediğini duydum, onlara öğretilen buymuş, duygularını göstermemek, bize karşı da katı olmuş, bunu en sonunda hafifçe geveleyerek söyledi... Bu küçük bir pişmanlık beyanı gibi bir şeydi.

Lütfen babam çok acı çekmesin.
Lütfen babam çok acı çekmesin.
Lütfen babam çok acı çekmesin.
Lütfen babam çok acı çekmesin.
Lütfen babam çok acı çekmesin.
Lütfen babam çok acı çekmesin.
Lütfen babam çok acı çekmesin.

Bunu deftere muska gibi yedi kere yazdım, bu sayının faydası olmalı. Artık başka bir şey istemiyorum, sadece çok acı çekmesin.

Eh, artık bu noktaya geldik, diyor onkolog, fentanil bandı reçetesini yazarken.

13.

Aynayı ver de neye benzediğimi bir göreyim, diye sesleniyor babam bazen yataktan. Aynayı uzatıyorum, onu kendine yaklaştırıyor, sonra uzaklaştırıyor. Saçı seyrelmiş, yanakları çökmüş, korkunç derecede zayıflamıştı. Ne diyeceğini biliyordum – *Artık pek bir şeye benzemiyorum.* Ya da *Allah anasına kolaylık versin hallerdeyim.* Bu ifadeyi asla tam olarak anlayamadım ama kullandığında daima gülerdik.

Beni tıraş etmen lazım, diyor. *Yoksa bir yere mi gideceksin*, yanıtını veriyorum, beceriksizce espri yapmaya çalışarak. Tıraş olmak gibi günlük bir ritüel gittikçe daha karmaşık ve acı verici hale geliyor, doğrulup bir şekilde yastıklara yaslanması gerekiyor, bu ise ağrının yerini değiştiriyor.

Yeni bir tıraş bıçağı alıyorum, beni görüyor ve *eskisiyle hallet, bunlar kalsın*, diyor. Köpüğü sürüyoruz, o aynayı tutuyor, ben bıçağı yavaşça hareket ettiriyorum, onu kesmekten korkuyorum. Sabırsızlanıyor ve kendi tıraş olmak istiyor. İşimiz bitince yüzünü sildikten sonra aynayı yine istiyor.

Eh, şimdi biraz daha iyi, diyor. Ve adını taşıdığı Dinyo Dede'sinin hikâyesini yine anlatıyor. Felçten yüzü yamulmuş, hareketsiz, altını ıslatmış, saçı sakalına karışmış bir halde ölüm döşeğinde yatarken nasıl aynayı kendine uzatmalarını istediğini, kendine baktığını ve şöyle dediğini: *Eh, yine de Zografskilerin İvan'ından daha yakışıklıyım.* Zografskilerin İvan'ı köyün en çirkin adamıymış.

Sen de öyle, Zografskilerin İvan'ından daha yakışıklısın, diyorum ve kolunu sıvazlayarak hafifçe vuruyorum.

Babam devam ediyor: *Her geçen yıl daha iyi yaşıyoruz, her geçen gün ise – daha kötü.* Bizim oralardan biri sosyalizm zamanında öyle dermiş. Hayret bir şey, diye tekrarlarmış hemşerimiz, gazetelerde yazdığı gibi her geçen yıl daha iyi yaşıyoruz, ama günden güne hep daha kötü oluyor. *Benim durumum da öyle*, diyor babam ve ağrıya rağmen gülümsemeye çalışıyor.

Ona bakıyorum ve dedemi hatırlıyorum. İkisi de sonuna kadar, devrilene kadar bahçede çalıştılar. Babamın, dedemi ekim dikim işlerinden ve çapalamaktan vazgeçirmeye, kavurucu sıcaklarda dinlenmeye ikna etmeye çalıştığını hatırlıyorum – ama nafile. Bir seferinde onu bağda baygın halde bulmuş. Onu kaldırmış, dedem de ona yaramazlık yapmış bir çocuk gibi suçlu suçlu bakmış ve şöyle demiş: *Kızma bana, biraz yardım etmek istedim sadece.* Aynı şekilde, hiç başarma şansım olmadan, ben de babamı ikna etmeye çalıştım.

Ona bakıyorum ve bize nasıl yaşlanacağımızı öğreten kimse olmadı diye düşünüyorum. İnsan hayatının sonunda neler yapar? Nasıl yavaşlanır, artık tek işinin dinlenmek olduğuna nasıl alışırsın (dinlenmek iş midir)?

Bahçede yapılacak iş olduğu sürece koruma altındaki bir alanda yaşarsın, mevsimlik bir ölümsüzlüğün tadını çıkarırsın. Şu anda yapılacak onca şey varken insan nasıl ölür? Kışın, işler bitince ölünmeli.

Babam da, dedem de kışın öldü, biri aralıkta, diğeri ocakta.

14.

Babamı kuş besler gibi besliyorum. Öğle yemeğinde üç üzüm tanesi, bu kadar. Kemikleri de kuşlarınki gibi, ince, sivri ve kırılgan...

15.

Epikür'ü seviyorum, diyor kızım ansızın.
Felsefeci olan kölelerden biri değil miydi o, diye soruyorum.

Hayır, diyor beni düzeltmenin verdiği bir memnuniyetle. *O, okuluna köle ve kadın alan ilk kişi*, diyor. *"Ölümden korkmamıza gerek yok. O varsa biz yokuz. Biz varsak o yoktur," Epikür işte böyle diyor.*

Sonra, yine ansızın yanıma geliyor ve bana hızlıca sarılıyor: *Baba, dedem için üzülüyorum, ama senin için de üzülüyorum çünkü sen de baban için üzülüyorsun.* Ve odasına giriyor.

Kızım on yedi yıl önce bir kış günü doğduğunda, annem ve babam güneydoğu kasabalarından kalkıp ânında bebeği görmeye gelmişlerdi. Öğle sonrası ilk trene binmişlerdi, ertesi sabah da buradaydılar. İçeri girdiler, temizlendiler ve bebek odasının eşiğinde durdular. Bulgar demiryollarının develeriyle gece boyu yolculuk yapmışlardı, Müneccimler gibi.* Ve tabii ki hediyeler getirmişlerdi. Tam olarak altın, günnük ve mür getirmemişlerdi ama annem kendi annesinin ona verdiği altın küpeleri çıkarmış ve bir kutu içinde getirmişti. Bir de gümüş bir sikke. Babam ilk kızılcık ağacından yaptığı bir *survaçka*** getirmişti. O an bu sah-

* Bebek İsa'ya hediyeler (altın, günnük ve mür) getiren üç soylu âlim. –*ç.n.*

** Eski bir Bulgar geleneğine göre yılbaşında gençlerin ve çocukların sağlık ve bereket dilemek için komşularını dolaşırken yanlarında taşıdıkları, renkli iplikler, patlamış mısır ve kuru meyvelerle süslü kızılcık dalı. –*ç.n.*

nenin bir tesadüf olmadığını anladım. Bu sahne, Borges'in diyebileceği gibi, başka bir sahneyi, başka bir doğumu tekrarlamak için meydana gelmişti. Ve muhtemelen her ebeveynin farkına vardığı bir şeyi de anladım – her doğum, ne olursa olsun, bir Kutsal Doğum'dur. Aile içi küçük bir Kutsal Doğum.

Annemle babam şaşkınlık ve mutluluk içinde bebek odasının eşiğinde Müneccimler gibi duruyordu, bebeğin karşısında yoğun bir huşu içindelerdi. Bunun doğru kelime olup olmadığını bilmiyorum ama ona karşı saygı kesinlikle vardı. Bebek ise virgül kadardı, ağlıyordu, sarılığı henüz geçmemişti. Başlarını eğdiler ve hiç beklemediğim bir şey yaptılar – onun elini öpmek istediler. Bulgarlarınki gibi ataerkil bir kültürde genelde tam tersi olur. Gençler yaşlıların elini öper, gençler eğilir ve saygılarını sunar. Ama işte bakın Kutsal Doğum nasıl her şeyi tersine çeviriyor. Tedirginlikle yaklaştılar, sanki başka bir dünyadan gelen bir insanın huzurundaymışlar gibi. (O ise, aramızda kalsın, gerçekten başka bir dünyadan geliyordu. Buraya ulaşmak için dokuz ay yolculuk yapmıştı.)

Annemle babamı hiç böyle görmemiştim. Onlar her zaman tanıdığım en iyi insanlar olmuştur, ama bize karşı pek öyle istiflerini bozmuyorlardı, bırakın ellerimizi öpmeyi, şımarttıkları bile olmamıştı. Sosyalizmin çocukları –yerlerini bilmeleri gereken can sıkıcı veletler– fazla seremoniye girmeden sevilirdi.

16.

Tam on yedi yıl önce, babam ilk kez öldü...
Tuhaf bir ifade, ama babamın ölümünü zaten bir kez yaşamıştım. Kızımın doğduğu yıl. Babam o zaman da şehre gelmişti, bu kez tek başına. Sofya'ya bunun için gelinir – ya bir çocuk doğduğunda ya da acil bir doktor ziyareti için. Boğazında onun deyimiyle bir "kemlik" çıkmıştı. Tahlillerini yaptırdık, biyopsi istediler, sonra ben Üniversite Hastanesi'nin kasvetli bodrumunda sonuçları bekledim. Cam levhalarla dolu mahzeninden hiç çıkmıyormuş gibi görünen yeraltı doktoru-histolog, babamın örneğini çıkardı, başını salladı ve doğrudan, *bir, bilemedin bir buçuk yıl*, dedi. Mahzenden dışarıdaki güneşli ılık bahar gününe çıktığımda, artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını hatırlıyorum. Babam bir bankta sigara içiyordu, beni henüz görmemişti. Ona görünmek için acele etmiyordum, gazete bayisinin arkasında bir süre durdum, bana söylenenleri idrak etmek için zamana ihtiyacım vardı. Otuz dokuz yaşındaydım, dünyadaki en güzel şey başıma yeni gelmişti, yıllardır beklediğimiz kızım daha yeni doğmuştu. Ve sadece birkaç ay sonra – babam kanser olmuştu. Ve son bir-bir buçuk yılı o andan itibaren akmaya başlamıştı.

On yedi yıl önce, sonucu gösteren o cam levhayı aldığımız ve şehirde uzun uzun sessizce yürüdüğümüz o gün, Gazetecilik Fakültesi'nin önündeki botanik bahçesinde oturmayı önerdim. Kocaman bir ağacın karşısında bir bank bulduk, bizi biraz teselli eder diye düşündüm. Ona sonucu ancak o zaman söyledim ama

o sanki biliyor gibiydi. Daha iyi kelimeler bulmaya çalışıyordum ama her şey saçma geliyordu. Kafamda *lenfoepitelyoma* (kelimenin kendisi dahi kanserli) ... *bir, bilemedin bir buçuk yıl...* dönüp duruyordu.

Sorun değil, dedi, *ben artk yeterince yaşadım, yaşanabilecek güzel şeyleri yaşadım, siz kardeşinle büyüdünüz... O kadar da fazla üzülmüyorum.*

Hesabıma göre o zaman altmış üç yaşındaymış. Tam olarak ne konuştuğumuzu hatırlamıyorum, ama başka hiçbir koşulda yapamayacağınız konuşmalardan biriydi. Hastalık, gerçekleşmemiş konuşmaları ve ertelenmiş yakınlığı ortaya çıkarmıştı. Birdenbire yanınızdaki, her zaman var olacağına inandığınız kişi, ölümlülüğüyle ışıldamaya başlıyor, saydam ve kırılgan hale geliyor. Hayatının ipliği, sonbahar güneşinde aniden görünür hale gelen örümcek ağları gibi parlıyor.

Sonra eve uzun bir yürüyüş yaptık. Ve ancak Mladost 1'deki sıvası dökülmüş sarı apartmanın giriş kapısının önünde bana şöyle dedi: *Üzüldüğüm tek bir şey var. Biraz daha yaşamak isterdim, şu çocuğun beni hatırlaması için, başka bir şey istemiyorum.*

Şu çocuğun beni hatırlaması için. Buydu hayali, ölümsüzlük fikri ya da ona ne derseniz deyin – bir çocuğun hafızasında kalmak.

Ve mucize gerçekleşti, kimsenin umut görmediği hastalık eriyip gitti. Bir, iki, üç yıl geçti, her birini hediye saydım, kızım büyüdü, babam da kendisini onun kurtardığından emindi.

Yavrulayan tavşanlar gibi koşam koşam tüy döküyorum. O zamanlar, ilk ışın seanslarından sonra babam böyle derdi. Defterime not etmişim.

17.

Aynı dönemde, o ilginç 2007 yılında çok sevdiği Finlandiya'dan davet aldım. Bu ülkeyi daima babamla özdeşleştirmişimdir, 70' lerde yurtdışına ilk ve son çıkışında oraya gitmişti. Sosyalizm döneminde bu kadar uzak bir yere seyahat etmek nadir bir şanstı, gerçi daha sonra, 1989 sonrası da bir türlü bir yere gitmedi. Neyse, 70'lerde onu seyahatten vazgeçen birinin yerine son dakikada almışlar. Sonra da hayatı boyunca orayı anlattı. Finlandiya, babamın onunla ilgili hikâyelerinden oluşuyordu.

Bulgar grubundan biri cüzdanını sokakta kaybetmiş ve endişeden ölüyormuş, bu da Finlandiya polisini şaşkına çevirmiş. *Neden endişeleniyorsun*, demişler, *biri bulup teslim eder.* Daha ertesi gün aynen öyle olmuş, bu sefer grup şaşkına dönmüş. Kişisel harcamalar için sadece beşer dolar bozdurmalarına izin verdiklerini anlatırdı. Beş dolarla ise karına hediye almak bir yana, müzeye bile giremezsin. Bu yüzden gruptaki herkes, kendisi de dahil, yanlarına ikişer şişe Bulgar konyağı almış, çünkü orada her tür alkol çok rağbet görüyormuş. Bir arkadaşı ona beş dolar daha alıp onu trende koridordaki yolluğunun altına saklama fikrini vermiş. Bunun iki-üç gün boyunca Sovyetler Birliği üzerinden yapılan bir tren yolculuğu olduğunu belirtelim. Ve kondüktör her ortaya çıktığında bir korku, bir endişe, babam bu tür kurnazlıklardan son ânına kadar nefret etmiştir. Hatta bir noktada endişeden ciğerini dağlayan o lanet beş doları yolluğun altından çıkartıp teslim olma raddesine gelmiş.

Gruptan biri ise on dolarlık bir banknotu rulo yapıp önceden tütününü boşalttığı bir sigaranın içine yerleştirmiş. Sonra sigarayı paketin içine koymuş. Sınırda tüm kontrolleri geçip Helsinki'de indiklerinde öyle mutluymuş ki pakete uzanmış ve eline gelen ilk sigarayı çıkarıp yakmış, ne yazık ki tam da içinde para olana denk gelmiş.

Babam, tüm beklentilerin aksine, bolca hediyeyle dönmüştü (anlaşılan konyak pahalıya gitmiş, hem müze ve galerilerden de tasarruf etmiş). İki tanesini hatırlıyorum: muhteşem çiçekli bir elbise, tam 70'ler işi, annem onu çiçekleri tamamen solana kadar yıllarca giydi; ve altı adet yeşil kristal bardaktan oluşan sihirli bir takım, şu âna kadar tek bir tanesi bile kırılmadı. Misafir geldiğinde babam bardakları çıkarırdı ve hikâyesine başlamak için birinin onlar hakkında soru sormasını ya da sadece *ah, ne kadar güzel bardaklar, yurtdışından mı* demesini beklerdi.

Her neyse, birkaç günlüğüne Finlandiya'ya davet edildiğimde, babam hâlâ ışın tedavisi görüyordu ve ilk başta teklifi geri çevirdim. Ama o bunu öğrendi ve çocukluğumdan kalan o sert sesiyle, *nesini düşüneceksin, korkacak bir şey yok, ben burada yatacağım işte,* dedi. O anda, çok sevdiği Finlandiya'ya gidersem belki hastalığına iyi gelir diye düşündüm.

Ve gittim, haziranın beyaz geceleri yeni başlamıştı. Ve son gün, geceyarısı (öğle vakti gibi aydınlıktı), ters basma sonucunda bileğimin üç kemiğini berbat şekilde kırdım, tespit ettikleri gibi üçlü fraktür. Keder kemikleri gerçekten kırılganlaştırır. Kırık bir ayakla ve daha da kırık İngilizcemle Finlandiya'nın bir taşra hastanesinde kalışımı başka yerde anlatmıştım, o yüzden burada duruyorum. Yalnızca şunu ekleyeceğim: O büyülü düşünce içimde işlemeye devam ediyordu ve kendi kendime şöyle dediğimi hatırlıyorum: Kimbilir, babamın ömrünün biraz daha uzatılması için belki benim ödemem gereken bedel budur.

Bir hafta sonra tekerlekli sandalyeyle eve döndüm (eve getirildim) ve 2007 yazının tamamını mahkûmiyet cezası çekercesine yatarak geçirdim. Kemoterapilerden zehirlenmiş babam mutfakta yatıyor, bense iki koltuk değneği ve bir Joyce ile yatak odasında yatıyorum. (Kırık bir ayakla yatağa mahkûm olmadığınız sürece *Ulysses*'in tamamını okumak için fazla şansınız olmaz.) Kızım ise, henüz bebek, oturma odasında ağlıyor ve gülüyor. En güzel ve en kötü şeyler hep aynı yıl içinde başıma geldi.

18.

Yine o zamanlar, babamın ilk ölümü sırasında, fazla yaşama iştahı olmadığını söyledikten sonra (bunu beni teselli etmek için söylediğini tam olarak anlamamıştım), turuncu bir defter açtım ve babamın yaşama iştahını geri getirmek için hayatı yaşamaya değer kılan şeyleri yazmaya karar verdim. Kendimden ve erkek kardeşimden, torunlardan, annemden başlayarak oraya her türden şeyi nasıl sıralayacağımı düşünüyordum, Aziz Georgi Günü'ndeki naneli kuzudan bahçede yeni baş gösteren sarımsaklara, Hollanda laleleri ve ilk kardelenlerden akşamüzerinin sessizliğine, ilkbaharda guguk kuşunun ötüşünden hazirandaki kirazlara ve temmuzdaki domateslere kadar, böyle şeyler... Bir şey yazıp yazmadığımı ve bu defterin nereye gittiğini hatırlamıyorum. Sanırım boş kaldı.

Ama ameliyatlardan ve tedaviden sonra ayağa kalktığında babam köye gitti ve bahçede çalışmaya başladı – çapalıyordu, ekip dikiyordu, suluyordu, yabani otları ayıklıyordu... Masal gibi bir bahçe oldu. Yaşama iştahı da geri geldi. Yeniden yemek yemeye başladı, ağzının tadı aslında ilk olarak közlenmiş biberlerle, bahçede kendi yetiştirdiği ve güz boyunca kendi elleriyle közlediği biberlerle döndü. Bu bahçede yok yoktu – taşınırken yanında getirdiği eski Hollanda laleleri, görkemli güller ve şakayıklar, sardunyalar, kasımpatılar, yıldızçiçekleri, fulyalar, nergisler, beyaz ve mavi menekşeler, sabah sefaları, düğün çiçekleri, ayrıca sürekli büyüyen domates sıraları, yeşil ve kırmızı biber,

patates, patlıcan, nohut, fasulye, kabak, yeşil sarımsak ve soğan tarhları... Onları sadece yazarken bile elim acıyor, oysa tüm bunlar ellerinden doğuyordu. Her sonbahar *gelecek bahar, ölmez sağ kalırsam, şunu da, şunu da dikeceğim* derdi. Baharda bana telefon ederdi: *Yüz otuz dokuz tane kardelenim var, onları görmeye gel.* Tam sayılarını daima biliyordu, sanki her birinin sapını ayrı ayrı tanıyordu, hangisi ne zaman baş göstermiş, hangisi küsmüş, hangisi neşeli. *Sümbüller de çiçek açtı – yetmiş beş mavi, otuz beyaz ve yirmi sekiz tane pembe, onları görmeye gel. Şimdi gelemem, baba. Ama bu yıl kirazda iş yok. İnşallah ayva bol olacak.* Onun yaşadığı dünyadan gelen haberler bunlardı. Yaşamak istediği dünyadan.

19.

Yıl artık farklı ve şimdi babamla birlikte hastanenin soğuk koridorunda bize kaçınılmaz olanı resmen bildirecek olan radyonüklid testini beklerken, dalgın dalgın duvardaki afişleri okuyorum. Tüm duvarlar hastalığın son evresi için ağrıkesiciler öneriyor. Bu bana küstahça geliyor. Bu test sonuçlarının (sintigrafi – ismin kendisi bile pek umut vermiyor) neden beklendiği açık, ama reklamlar sonucu sanki peşinen biliyor ve ona göre sesleniyordu: Er ya da geç işiniz bize düşecek, biz buradayız, daha sonra ihtiyaç hissettiğinizde zorluk yaşamamak için, iyisi mi her ihtimale karşı ismi not edin. Olur da, maazallah, işler o raddeye gelirse diye ilaçların isimlerini not etmenin eşiğindeyim. Ama kötüye alamet olacağına karar vererek bunu yapmıyorum. Yavaş yavaş *büyülü düşünmeye* adım atıyorum.

Yine de hızlı ve pratik düşünmeye çalışıyorum. Ertesi sabah sonucu beklerken bir tekerlekli sandalye bulmayı başarıyorum. Babam artık ayakta zor duruyor. Otururken de ağrıları var ama böyle yine de daha rahat. Diğer bekleyenleri gözden geçiriyorum, hepsi ondan daha iyi görünüyor. Daha ne yapılabilir diye düşünüyorum ve zihnimde birtakım büyülü ifadeleri tekrarlayıp duruyorum – her şey yoluna girecek, sadece bahçe işlerini abartmıştır ve bu da muhtemelen romatizma, eklem ağrısı, sıkışmış bir sinir ve ağır kemik erimesinden kaynaklanan karma bir ağrıdır. Bir hasta bakıcı büyülü söylevimi bölüyor – beni tanımış, kendisinde kitabım varmış, yardımcı olabileceği bir şey var mı?

Babamın sintigrafi sonuçlarını beklediğimizi söylüyorum, kadın babamın elini sıkıyor. *Ben Onkoloji'de hasta bakıcıyım, altıncı katta, bölümümüz çok iyi ama umarım işiniz düşmez.* Bir hafta sonra onu tekrar göreceğiz, bu sefer onkoloji bölümünün koridorunda...

Ölmekte olan babanızı izlerken en ağır şeylerden biri, o an elinizden gelenin en iyisini yapıp yapmadığınıza dair suçluluk duygusudur. Yemek yemeyi kestiğinde, hemşire çağırıp onu yirmi dört saat boyunca seruma bağlamalı mıyız? *Ev ortamında serum iyi olmaz*, diyor bir doktor. Onu hastaneye yatırmalı mıyız? *Ona neden eziyet edeceksiniz ki*, diyor bir başhemşire, *sona geldi artık, bırakın onuruyla gitsin, o saatlerde yanında olmanız en iyisi.*

Babam hastane konusunu düşündüğümüzü hissetti ve kesin bir tavırla reddetti.

Onu tek başına bir hastane odasında hayal ediyorum –üzerine serumlar iliştirilmiş, seyrek hemşire ziyaretleri, akşamları floresan ışığın altında tüm hayatıyla baş başa– ve son ânına kadar bizim yanımızda kalmasına karar veriyorum. *Hastaneye gitmeyeceğiz*, diyorum bir akşam, *burada, senin yanındayken içim daha rahat.*

Sen burada, benim yanımdayken içim daha rahat, demek istiyordum. Yatağının yanına, onu rahatsız etmeyecek bir mesafeye bir sandalye koymuştum, okuyormuş gibi yapıp onu izliyordum ve muhtemelen tüm yokluklarımın telafisi olarak odada onunla öylece duruyordum. Şimdi, kulağa her ne kadar tuhaf gelse de, onun yanında kalırken, özellikle ağrıları biraz hafiflediğinde, birlikte olmanın ne kadar güzel olduğunu düşündüğümü söyleyebilirim. Bu durumda bile.

20.

Onuruyla gitsin, o başhemşire öyle demişti... Ama nasıl? Ölüm acımasız, babam odanın ortasında, (kelimenin gerçek anlamıyla) bir deri bir kemik yatıyor. Etrafında telaş içinde dolanıyorum, kendimi ölüm döşeğindeki birinin bakımı konusunda tam bir acemi gibi hissediyorum, hazırlıksız, bilgisiz. Şimdiye kadar kimse kollarımda can vermedi.

Kızımın bebekliğinden beri bez bağlamadım. Babamın artık ayağa kalkamadığını anladığımızda gece, bir buçuk civarıydı. Yatmıştım, kalkıp üstümü değiştirdim, montumu giydim ve yedi yirmi dört çalışan eczaneye doğru yola çıktım. *Affedersiniz, biraz bez almak istiyorum.* Eczacı kadın, uykulu uykulu, *tam olarak ne tür bez*, diye soruyor. *Şey, babam için, yatalak kendisi. Demek yetişkinler için. Peki gündüz için mi, gece için mi?* Böyle bir ayrımın olduğunu bilmiyordum. *Şeey, yarısını gündüz için, yarısını da gece için verin. Peki babanız kaç kilo?* Öldürecek beni bu sorularla, babam ayağa kalkamıyor, onu tartmanın yolu yok. *Seksen kilonun altında mı*, diye soruyor tekrar, sabrını yitirerek. *Kesinlikle, diyorum, hatta altmışın altında bile olabilir. Altmışın altındakiler için yok, altmış ile yetmiş beş kilo arası için veriyorum.* Eve dönüyorum ve ilk bezleme denemesini yapıyoruz. Tüm beceriksizliğim ve babamın çıplaklığı karşısındaki mahcubiyetimle. Onu en son böyle elli yıl önce gittiğimiz şehir hamamında görmüştüm. *Ah, başınıza ne bela açtım*, diye tekrarlayıp duruyor.

Ertesi gün kardeşim arayıp köydeki odasını tekerlekli sandalyeye uygun hale getirmek için yenilediklerini söylüyor, otomatik ayarlanabilen yatak vs. sipariş etmiş, sanki her şeyin epey süreceğinden emin gibi. Kanserle hiç değilse bir yıl yaşanabilir, babamın durumunda olduğu gibi, kemiklere metastaz yapmış haliyle – en az bir, iki, üç, beş ay... *Altına bez bağladık*, diye belirtiyorum sessizce. *Ve ayağa kalkamıyor*. Sanırım kardeşim işlerin ne kadar ilerlediğinin o anda farkına vardı.

Babamın altı bezli. O gururlu, onurlu, iri, uzun boylu, yakışıklı ve alıngan adam... Çocukken yöneticilerle kavga ettiğinde birkaç kez işten ayrıldığını ya da kovulduğunu hatırlıyorum. Sosyalizm dönemiydi ve iflah olmayacağının ben bile farkındaydım. Amirinin önünde başka bir işçiyi savunur, bir terslik görür, istifasını sunar, kovulur ve kötü sicil edinirdi. *Bu sicille seni hiçbir yerde işe almayacaklarını anlamıyor musun*, diye kızardı annem. *Öylece oturup susamam ki*, cevabını verirdi babam ve iş aramaya çıkardı.

Sanırım sosyalizm çökmeden önce bulduğu son işlerden biri şehrin epey dışında bir psikiyatri kliniğinde bahçıvanlık ve çalışma terapisi koordinatörlüğüydü. Hastalarla birlikte –akıl hastaları, alkolikler, madde bağımlıları– bahçeyle ilgileniyordu. Domates, lahana, biber, çiçek ekiyorlardı. Bahçeler onu daima kurtarmıştır.

21.

Ona eski, kurtarıcı hikâyeler hatırlatıyordum. Her yıl 9 Eylül* gösterilerinden nasıl kaçmayı başardığına gülerdik. Bir dişçi arkadaşından özellikle o tarih için rapor alırdı (*Onların gösterilerine adımımı atmam!*), eski bir pantolonla balkona otururdu, elektrikli biber közleyicisini, Bulgar sosyalizminin şu müthiş icadını çıkarırdı ve bütün gün biber közlerdi. Parti Genel Sekreteri'nin kendine has bilekten el sallama hareketini taklit ederek, gösteriye gidenlere balkondan el sallardı. Güzel bir manzaraydı – babam eski bir tişört ve pantolonla, saçlarını kabartmış kadın komşularımıza ve sahip oldukları tek takımlarını giyip kuşanmış erkeklere kibarca el sallıyor. Sonra ellerinde solmuş karanfiller ve hırpalanmış kâğıt bayraklarla eve dönerlerken, onları yine balkonda karşılardı. Aynı gün öğle sonrası annemle birlikte büyük kazanı apartmanın arkasına çıkarırlardı ve yazı lütenitsada** kaynatırlardı.

Ertesi gün parti sekreteri onu ofisine çağırırdı ve *peki, nasıl oluyor da dişetlerin daima 9 Eylül'de iltihaplanıyor*, diye sorardı. *İnanın ben de merak ediyorum*, yanıtını verirdi babam, *dişle-*

* 9 Eylül 1944 tarihinde Bulgaristan Krallık hükümeti yıkılmış ve Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla 1989 yılına kadar süren sosyalist rejimin temeli atılmıştır. –*ç.n.*

** Közlenmiş ve püre haline getirilmiş kapya biber, patlıcan ve domatesin farklı baharatlarla karıştırılıp kaynatılmasıyla elde edilen Bulgaristan'a özgü kahvaltılık sos. –*ç.n.*

rim tam olarak imha edilmemiş burjuvalar gibi, zar zor tutunuyorlar ve başıma dert açmaktan başka bir işe yaramıyorlar.

Bir öğle sonrası ise babam oturma odasındaki parkeleri kendi cilalamış, bunun nasıl yapıldığını *Ev Ustası* kitabında okumuş. Kokudan zehirlenmemek için başına bir yerlerden bulduğu eski bir gaz maskesi geçirmiş, temmuz ayı olduğundan beline kadar soyunmuş – aynı anda bir minotor ve düşkün bir asker gibi görünüyormuş. Aniden kapı zili çalmış, babam da kapıyı, farkında olmadan, öylece, gaz maskesiyle açmış. Postacı kadın bir çığlık atmış ve merdivenlerden aşağı doğru koşmuş. Karşı dairedeki komşu ise kapıyı aralamış ve korku içinde alarm sireninin mi çaldığını sormuş.

Babamı öyle, gaz maskesiyle kapı eşiğinde dururken gözümün önüne getirebiliyorum – onun masal kervanından bir başka donmuş kare, bir başka hikâye.

22.

Babamın acı canavarıyla mücadelesinde her geçen gün daha fazla yıkıldığını izlerken, Aziz Georgi'ye gizlice dua ediyorum: *Acı çekmesin, sadece acı çekmesin.* İlaçlar hızla değişiyor ve savaşı onlar da kaybedince yerlerine daha güçlüleri geliyor, onlar da işe yaramadığında başkaları vs. Ağrı her zaman bir adım önde.

Babam hiçbir yerde kayıtlı değil, onkoloji hastalarının kayıtlarında yer almıyor çünkü bunun için tam olarak nasıl bir kanseri olduğunu ve birincil tümörü gösteren bir biyopsi gerekiyor. Fakat bu durumdayken ona kimse akciğer biyopsisi yapmayı göze alamıyor, doktorlar sessizce reddediyor. Sadece onkolog pes etmiyor. Beni daracık sigara kokan (onkologlar da sigara içer) odasına kabul ediyor, genç ve yorgun, telefonu durmadan çalıyor, birkaç arama arasında sıradaki ağrıkesicileri yazıyor, biyopsi yapacak birini bulmaya çalışıyor, PET çekimi için bir yere telefon ediyor. Bana ilk fentanil bantlarını veriyor, en hafiflerinden, hapların artık etki etmemesi ihtimaline karşı. Banda henüz geçmek istemiyorum. Bir tane taktın mı, geri dönüş yok, bir adım daha geri çekilmişsindir.

Ağrıyla büyük kandırmaca oyunu devam ediyor.

Sen ne dersen onu içeceğim, sen ver ilaçlarımı, diyor babam. Pes etmiş, her şeyi benim ellerime bırakmış durumda. Birkaç taktiksel hamle yapmayı deniyoruz, bir ilacı başkasıyla değiştiriyoruz, ikisinin arasındaki aralığı korumaya çalışıyoruz, birazcık

ertelemeye çalışıyoruz, ama o zaman da ağrı aniden saldırıyor ve dozu iki katına çıkartıyoruz. Bazen saatlerce yatışıyor ama bunun bir pusu olduğunu ve ağrının zehirli oklarına hazır olmamız gerektiğini ikimiz de biliyoruz. Daha zayıf bantlar artık etki etmiyor, iki gün sonra onkoloğu arıyorum. Küçük dumanlı odasında onu yine ziyaret ediyorum. *Elimizde orta doz yok, bu yüzden en güçlü olanlardan vereceğim, yarıya bölersiniz. Kesmeyin diye yazıyor ama fark etmez.*

Artık her tür uyarıyı ve protokolü aşmış durumdayız, her şey mubah, savaş pis. Marihuana bulmakta zorlanmayacağını bildiğim bir arkadaşı arıyorum. Ağrıyı köreltiğini söylüyorlar, bir çeşit esrar tentürü de satıyorlarmış. Bana güvenilir bir tedarikçinin telefonunu veriyor ancak neticede o noktaya gelmiyoruz.

Öte yandan, acının belki de tek iyi yanı, diye düşünüyorum, birtakım metafizik uçurumları fiziksel sargıların altına gizlemesidir.

23.

Şehirde yürüyorum ve dar bahçelere göz atıyorum, genellikle yaşlı teyzelerin oturup ilk kardelenleri sattığı durakları dolaşıyorum. Eğer kardelen varsa, diyorum kendi kendime, babam için de bir şans var.

Ama yok.

Dünyayı yaklaşan ölümün dehşeti üzerinden okuyorum. Her şeyde bir çifte anlam ve bir ima görüyorum. Sanki herkes televizyonda bel sorunlarına ve kemik ağrılarına karşı merhem reklamı yapmaya karar vermiş gibi. Beliniz mi ağrıyor? Sorun değil. Şundan bir tüp alıyorsunuz ve ânında köpeğinizle oynamaya, dağda kayak yapmaya ya da torununuzla parkta koşmaya başlıyorsunuz, ağrıdan ise eser dahi kalmıyor. Kanalları hızla değiştiriyorum, babam gülümsüyor. Her yerde işaretler. Kare bulmacalarda bile sadece haçlar görüyorum.

24.

Babam kendini sabah ona getirdiğim gazeteye vermişti. Zaten artık sadece hastalar gazete okuyor. Bunda bir alamet var. Babam tüm televizyon haberlerini seyrediyor ve gazete okuyor, heyecanlanıyor, kızıyor. Bu dünyadan ayrılmak üzere olanlar neden hâlâ onun haberlerini takip eder ki? *Zaten yokuş aşağı sürüklenen bir dünyadan ayrılıyorum, dolayısıyla neden üzüleyim ki*, deyip kendilerini rahatlatmak için mi? (Haberler ise gerçekten kıyamet gibi, kişisel kıyametlerimizle tam uyum içinde.) Yoksa bu dünyanın son dakikalarını, bilhassa hayatı oluşturan gündelik olayları, dünya dokusunu, küçük ayrıntılarını mı yaşamak istiyorlar?

Ya da belki sadece, acıdan buruşmuş yüzleri görünmesin diye sayfaların arkasına saklanıyorlardır.

O sırada, babam can çekişirken, bizden üç yüz metre ötede Sovyet Ordusu Anıtı'nı yıkıyorlar. Bunun için Duvar'ın yıkılmasından sonra koca otuz beş yılın geçmesi gerekti. Havada vinçlerin taşıdığı metal kafalar ve eller sallanıyor. Sloganlar açık pencereden bize kadar ulaşıyor. O sistemin gidişi, tıpkı hayatı gibi, çirkin ve uzun oldu.

Bazen, gazeteyi ona uzatırken gözüm manşetlere takıldığında rahatsız oluyorum. Tanrım, son günlerinde ne saçmalıklar

okumak zorunda kalıyor. Babamın böyle bir dünyada ölmesinden utanıyorum.

c_1

25.

Gazeteler ve bulmacalar. Babam tüm sayfaları ayrıntılı bir şekilde okuduktan sonra bulmacayı açıyor ve onun labirentine dalıyor. Ya da onun koridorlarında acıdan kaçmaya çalışıyor. Seni umursamıyorum, acı, seni düşünmüyorum, sadece yakın geçmişte oynamış sekiz harfli Hollandalı futbolcuyu hatırlamak istiyorum. Ya da şu üç harfli kamyon markasını. Ya da Fransız filmini...

Yıllar önce bir akşam annemle birlikte heyecan içinde beni arayıp, bulmacanın dikey soruları arasında benim on dört harfli bir romanımın olduğunu söylediklerini hatırlıyorum. *Umarım tahmin etmişsinizdir,* diye şakalaşmıştım, *bir bulmacaya girmek, bu artık gerçek bir başarı,* diyerek gülmüştüm. Ve sevinmelerine sevinmiştim.

Babamın son günlerinde çözdüğü bulmacaları içeren birkaç gazeteyi sakladım. Bu sonunculardan biri olmalı, tarihe bakılacak olursa belki sonuncusu. Bir yere kadar doldurulmuş, onun iri harfli, temiz ve kararlı elyazısıyla. Aramızdan ayrılmadan iki gün önce.

Ortaçağda sapkınların halk önünde yakılması. Bir av köpeği cinsi. Kuzey Amerika'da bir Kızılderili kabilesi. Mutsuzluk duygusu, melankoli. Eski bir İtalyan milli futbolcu.

Bazı kareler boş kalmış. On altıncı yüzyıldan dört harfli

Fransız şairi ve fantazi türünde geçen kötü yaratıklar, yine dört harfli, doldurulmamış.

Kimse tamamlanmış bulmaca saklamaz, onları çözüp atarsınız. Ama bunların benim için özel bir değeri var. Onun ölümünden iki gün öncesine ait elyazısına ve kelimelerine sahibim. Sonunda geriye kalan şeyler ne garip – *auto-da-fé, setter, Apaçi, hüzün, Baresi...*

Bir bulmacayı çözerken ölüm yoktur.

26.

Acı, içimi yakan acı, ah ciğerimi dağlayan acı...

Bir Bulgar şairin, Aleksandır Gerov'un yazdığı en kısa şiir. İşte acının tüm aşamaları – ilk hissedildiği andan, tahammül derecesini aştığı âna, ona yalvarma, onu yatıştırma, ondan merhamet dileme girişimine kadar...

Üçüncü hafta acıyı düşünmemesi için ona kitap okumaya karar verdim. Çudomir'in eğlenceli hikâyelerini sevdiğini biliyordum, çocukken eski baskısı evde daima el altında olurdu. Sahaflara gittim ve kırmızı kapaklı, yazarın kendi çizimlerinin yer aldığı tam o eski baskıyı buldum. Ama ellerinde ilk cilt yoktu, ben de ikincisini aldım. Kitapla birlikte yanına uzandım ve ona okumaya başladım. Daha önce ona hiç kitap okumamıştım. Bir zamanlar beni daima güldüren hikâyeyi okuyordum, oysa şimdi bana öyle hüzünlü geliyordu ki, belki de bir başka, daha mutlu bir zamanda okumanın hatırasını uyandırdığı için.

Aslında hikâyenin kendisinin pek bir önemi yoktu. Babamın yanında uzanıp ona kitap okuyordum ve bu yeterliydi.

Ertesi gün kitabı tek başına okumaya devam ettiğini gördüm. Bana kitabın sonuna dahil edilmiş Çudomir'in günlüğünü gösterdi. *O da aralıkta gitmiş*, dedi kayıtsızca. İkimiz de ağzından kaçırdığı ve sanki havada asılı kalan o "da"yı hissettik.

Çudomir'in, kemik kanserinden ölürken, son günlerini anlattığını unutmuştum. Aslında yoğun acılara dayanamayıp hastanenin penceresinden atlamış...

Korkacak bir şey yok, diyor babam, yüzümde aniden beliren ifadeyi görünce.

27.

Bir günlüğüne Cenevre'ye gitmem gerekiyor, reddetmeye çalışıyorum. *Reddetmeni gerektirecek bir durum yok, git,* diyor babam, *ben buradayım, beklerim.* İşin içinden şakayla çıkmaya çalışıyorum: *Kalkıp bir yerlere kaçayım deme.* Gülümsüyor. Birkaç gündür ayağa kalkamıyor.

Kasım sonu Cenevre sokaklarında yürüyorum, ani bir güneş her çeşit insanı göl kıyısına çıkarmış, Noel pazarı kurulmuş, ilk sıcak şarap, tarçınlı kurabiyeler, sosisler, gürültü. Bu yıl Noel olmayacağını biliyorum. Aslında bir daha hiç Noel olmayacak. Ve içimden ağlamak geliyor. En azından burada beni kimse tanımıyor.

Akşam kendimi toparlamam gerekiyor. Bir ödül alacağım, babamı mutlu edecek son ödül. Birkaç şey söylemem gerekiyor. O şehirde yatan Borges imdadıma yetişiyor. Gün içinde mezarına gidiyorum. Yağmur yağana dek orada uzun bir süre kalıyorum. İki karga bana eşlik ediyor. Borges mezar taşı için tek bir dize seçmiş. Onca kelime yazdıktan sonra geriye neyin kalacağını nasıl seçersin?

Taşın üzerine bırakılanı defterime not ediyorum:

*Don't be afraid!**
Korkaçak bir şey yok...

Borges ve babam.

c_2

* *İng.* Korkma – *ç.n.*

28.

Kendimi hikâyenin en korkunç kısmını, ölümün kendisini ertelemeye çalışırken yakalıyorum, son günleri uzatıyorum, on yedi yıl önceki ilk ölüme geri dönüyorum, babamın hâlâ hayatta olduğu, şimdiki zamandan yıllar öncesine ait hikâyeler hatırlıyorum. Ölümü atlatamayacağımızı biliyorum. Ama en azından onu biraz daha erteleyebiliriz. Bir ölümü anlatmak, onu yaşamaktan daha kolay değil.

Bu son günlerde gözüme takılan her şey bana bir tür işaret gibi geliyor. Bana öyle geliyor elbette. Bu kaderci okuma eğilimi, kaderimizde yazılanlardan ziyade o ânın kaçınılmazlığından kaynaklanıyor. Kuantum dolaşıklığıyla ilgili şu Dirac denklemine rastlıyorum. Onu kendime tercüme ediyorum: Çok yoğun ve yakın bir etkileşim içinde olan, varlıklarını birlikte sürdüren iki sistem birbirinden ayrıldığında, ya da ayrılmaya zorlandığında, aralarındaki özel bağ devam eder. Ve eğer sistemlerden birinde bir şey olursa, diğeri binlerce kilometre uzakta olsa bile, aynı veya benzer bir şey onda da gerçekleşir. Olağanüstü durumlar için, ölüm ve ayrılıklar için bir teselli.

Bir noktada annem de, kritik seviyeye düşen hemoglobini yüzünden acilen Sofya'ya geliyor. Babamı evde bırakıp onunla hastane hastane dolaşmaya başlıyorum.

Lösemi teşhisi koyuyorlar.

Tedaviye başlıyor.

İlk iğnelerden sonra onu eve gönderiyorlar. Üstüne üstlük bir de kovide yakalandığı ortaya çıkıyor.

Tek başına bir odada yatıyor.

Babam, hareket edemez halde salonda yatıyor.

Kızım, o da kovidli, yatak odasında katlanır yatakta. Ev revir gibi.

Ölmekte olduğu açık olan babam, annemi şu sözlerle karşılıyor: *Ee, Rada, Sofya'da görüşemeden ölüp gideceğiz yahu.*

Hepimiz bu absürd duruma gülüyoruz.

Akşam salonda oturuyoruz, babam odanın ortasında, annem yanında bir sandalyede. Onlara sormak istediğim onca şey var ama çekingenliğimi bir türlü aşamıyorum. Defterimi açıyorum ve *söyleyin şimdi,* diyorum, *yazdığım bir şey için yardıma ihtiyacım var – çocukken neler oynardınız?* Yalanımın beyaz astarını seçerek, ilk başlarda nazlanıyorlar, ama yavaş yavaş hatırlamaya başlıyorlar ve en azından kısa bir süreliğine (ya da öyle olmasını istiyorum) kendi çocukluklarının korumalı alanına giriyorlar. Ölümün olmadığı yere.

Sayfayı ikiye bölüp sol tarafa babamın, sağ tarafa annemin oynadığı oyunları yazmışım.

Babam:

çelikçomak, istop, uzun eşek, beştaş, körebe, saklambaç, fiçi çemberi yuvarlama, birdirbir, haramiler ve korucular...

Annem:

çimen ve ufalanmış tuğlaların kırmızı toz biberiyle yalancıktan yemek pişirmek, Pat-o (seksek), lastik atlama, yakantop, mendil kimde, bez bebekler...

Her biri, ileride kendisini ne bekliyorsa onu oynamış. Ve tek bir gerçek oyuncakları yokmuş. 50'lerin savaş sonrası çocukluğu. Bu oyunların neredeyse tümünün Baba Pieter Bruegel'in 1560 tarihli tablosunda yer aldığını fark ettim. Çocuklukları dört asır öncekinden farklı değilmiş.

Onları bir kız ve erkek çocuğu olarak görüyorum, babam tıraş edilmiş başı ve yamalı pantolonlarıyla, annem kısa kesimli saçlar ve rengi solmuş kırmızı bir etekle. Ve hızla odama gidiyorum.

Sadece çocukluk ve ölüm vardır, derdi Gaustin.

Ölümden söz etmemek için çocukluktan söz ediyorum. Sadece orada, çocukluğumuzda, fiilen ölümsüzüz. Çoğu durumda.

29.

İnsan hayatın bu son günlerinde en bilgece sözlerin söylendiğini, vasiyetlerin bırakıldığını, her şeyin özünden söz edildiğini düşünür... Ama acı her şeyi süpürüp götürüyor. Bezler, uyuşturucu bantlar, yatıştırıcı haplar, üzerine kan sızmış çarşaflar arasında dünya hakkında bilgelik ve zarafetle düşünmek mümkün değil. Bazen düşünüyorum da acı, en somut fiziksel acı, dünyadan ayrılmamızı kolaylaştırmak için gönderilmiş olmalı. O korku dolu saatlerde en korkunç olayı düşünmemek için. Asıl mesele şuradaki sıkışma, parçalanma, kemiğin iliğine saplanan o keskin sancıyla baş etmektir (bu aşamadaki metastazlı kemik acısının en dayanılmaz ağrılardan biri olduğu söylenir), içine işleyen o bıçağı biraz da olsa köreltmektir. Ve insan kendine şöyle der – böyle acı çekmektense iyisi mi şimdi, hemencecik öleyim. Acının fiziği, insanı ezici boşluktan ve yüz yüze geldiği ölümün o metafizik hiçliğinden kurtarır.

Babam oflayıp puflamıyordu, dişini sıkıyordu, sorun yaratmamaya çalışıyordu. Kardeşim ya da halam onu arayıp nasıl olduğunu sorduğunda, sesi giderek kısılsa da, daima şu cevabı veriyordu: *Eh, iyiyim işte, burada yatıyorum ve televizyon izliyorum.*

Yaşamın büzüşmesi. Bedenin güçten düşmesinin, teslim olmasının farklı aşamaları olur. Günbegün farklı bölümleri pes eder. *Artık ayaklarımı hissetmiyorum,* diyor. *Sağ bacağımın diz-*

den aşağısını hissetmiyorum. Sol ayağım...

Kollarına, bacaklarına, göğsüne, sırtına, çıkıntılı sivri kemiklerine faydasız merhemler sürüp ovalıyorum. Bulmaca çözmeye devam ediyoruz. Artık ne sesi ne de gücü var.

Sadece kelimeleri eliyle havaya yazıyor.

Son sözleri neydi, sonunda ne dedi, diye soracaklar cenazede. Bilmiyorum, diyeceğim, ve bu gerçeğin kendisi. O son günlerin her dakikasında onunla birlikteydim, bir şeyler uydurabilir ya da iniltilerinde anlam çıkartabileceğim bir şey görebilirdim. Ama son sözleri yoktu. Sadece pencereyi açmamızı istedi ve eliyle işaret etti. Sonunda, belki de son sözler bunlardı – *Artık çok canım acıyor, çok canım acıyor...* Sonra da, aramızdan ayrılmasına dakikalar veya bir saat kala kalkmaya çalıştı ve eliyle bir yarım daire çizdi. En sonunda dayanılmaz bir acı olur, hayatın kendini hayattan kopardığı acı.

Aslında net hatırladığım son sözlerinden bazıları tamamen pratikti:

Kimliğimi uygun bir yere koyun ki lazım olduğunda nerede olduğunu bilin.

Ne kadar dağınık ve dalgın olduğumuzu bildiğinden, ölüm belgesini düzenlemeye gelecekleri an için gizli bir yardım.

30.

Babamın her tür durum için komik hikâyeleri... Deftere böyle yazmışım ve şimdi onu açtığımda, *komik* yerine *acil* olarak okuyorum.* Gerçekten de bir anlamda tam da aciller, aciliyet durumunda ilk yardım sunmak için, anestezi olarak ortaya çıkıyorlar... Burada durumlar ağırlaştığında onlara uzanacağım. Ve sanırım şimdiden başlayacağım.

Bu mesela, bir Fellini filmi misali tüm İtalyan sinemasının özelliklerine sahip bir hikâye, babamın ilk kanserden sonra geçirdiği ağır gırtlak ameliyatından çıktıktan sonra yaptıkları hakkında. Köyde bunun öylesine bir ameliyat olmadığı, onu diri diri kesip biçtikleri konuşuluyormuş, başı zar zor yerinde duruyormuş, birkaç günü kalmış falan filan. Hatta durumu kontrol etmek için köyden bir komşularına onu postaneden aratmışlar. *Yahu, affedersin ama,* demiş adam, *burada resmen başını kestiklerini söylüyorlar, hayatta olup olmadığını, bundan sonra işe yarayıp yaramayacağını bilmiyoruz, ben de bir sorayım dedim.* Babam da ona, *biraz bekle, kafamı alayım da sana her şeyi anlatacağım,* yanıtını vermiş, bunun üzerine adam da telefonu kapatmış.

Babam kısa bir süreliğine taburcu edildiğini görünce, gençlik yıllarından kalan beyaz bir pantolon bulup çıkarmış, beyaz bir

* "Komik" ve "acil" kelimelerinin Bulgarcaları birbirine benzer: *smeşni* (komik), *speşni* (acil). –*ç.n.*

gömlek giymiş, bir arkadaşından beyaz ceket istemiş, hatta bir yerlerden beyaz Borsalino şapka bile bulmuş. Boynundaki kesiği kapatmak için de hafif bir fular takmış. Böyle giyimli kuşamlı, tozlu köy otobüsüne binmiş ve tepeden tırnağa beyazlar içinde, adeta İtalyan aktör Mastroianni gibi, köy meydanına damlayıvermiş – meyhanenin önünde yaşlılar mastikasını yudumluyor, çobanlar koyunlarını eve götürüyor, köyün dedikoducu kadınları durakta otobüsten birinin inip inmeyeceğini bekliyor, çocuklar ise etrafta patlak bir top tekmeliyormuş. İnsanlar –ki bir kısmı onun çoktan ruhunu teslim ettiğine inanıyormuş– yerlerinde donup kalmış. *Bana bakıyorlardı*, diye anlatıyordu, *ve haç çıkarıyorlardı*. Babam oturmuş, bir sigara yakmış, bir kola-konyak içmiş, diğerlerine de ısmarlamış, geri dönen ilk otobüse binmiş, virajı geçene kadar zar zor dayanmış ve bayılmış. İşte böyle biriydi.

Ya da şu hikâye, bambaşka ve çok daha sonraya ait. Arabasıyla eve dönüyormuş ama kasaba çıkışında korkunç derecede sıkışmış ve köye devam etmeden önce işini halletmek için kardeşimin ofisine uğramaya karar vermiş. Durmuş, kapı ziline basmış, kapıyı koridorda bir şeyler boyayan bir usta açmış. *Çorbacı* burda mı*, diye sormuş babam kendi usulünce. *Şey, yok, çıktı*, cevabını vermiş usta. *Bir su dökeceğim sadece*, demiş babam, işini bitirmiş, adamla iki laf edip çıkmış. Kapıda birden oranın bambaşka bir giriş olduğunu anlamış, tabela da farklıymış... Bu hikâyeyi birkaç kez taklidi imkânsız bir şekilde anlatmıştı (*ben de kendi kendime bu tadilata da ne zaman başladılar ki, diyorum...*) ve kahkahaya boğulmuştuk.

* Bulgarcası *çorbaciya*. Osmanlı Bulgaristanı'nda zengin tüccarlar, toprak sahipleri gibi seçkin, varlıklı kişilere verilen isim. Burada "patron" anlamında kullanılmıştır. –*ç.n.*

31.

Babam aramızdan ayrılırken dünya, tabii ki, bundan habersiz ve bizim kişisel trajedilerimizle ilgilenmiyor, hayat devam ediyor... Sokakta insanlar beni durduruyor, bir şeyler için tebrik ediyor. Birkaç etkinlik ve söyleşi daveti alıyorum. *Reddetmeyeceksin*, diyor babam yine tereddüt ettiğimi hissederek. Gidiyorum. Kendimi toparlamaya çalışıyorum. Konuşmaların birinde aniden babalar ve çocukluk konusu açılıyor. Boğazımın düğümlendiğini, sesimin inceldiğini hissediyorum, masanın üzerindeki su şişesinden uzun uzun içiyorum...

Babamın ölümünü zaten anlatmıştım. Kabul, bir romanımda anlatıcının babasının ölümüydü, eğer bu bir mazeret sayılırsa. Gerçek şu ki yıllar boyunca bu ânı defalarca düşündüm, ondan korktum, onu en ince ayrıntısına kadar hayal ettim. Beni yazmaya iten o ilk çocukluk korkularımdan biri, ilk kâbusumdu bu, kuyunun ve dibinde tüm ailemin olduğu o rüya.

Söz konusu romanın anlatıcısı, ölümcül bir hastalığa yakalanmış ve hızla hafızasını kaybeden babası için ötanazi araştırması yapıp yapmama ikilemiyle karşı karşıya kalır. "*Babam, bunu hissetmiş gibi, bana kibarca yardım etti. Ebeveynlerin hayatları boyunca göze batmadan kendilerini çocukları için feda ettikleri gibi. Aramızdan tek başına ayrıldı.*"* Son dakikalarında anlatıcı, babası için 70'lerin stoklarından kalan bir "Styuardesa"

sigarası yakar, onu sigaranın dumanı aracılığıyla genç olduğu zamana geri götürmek için.

Şimdi, herhangi bir romanın dışında, ayağa kalkamayacak halde yatarken bir sigara istiyor. Birkaç saniye tereddüt ediyorum ama kalkıp paketinden (mavi Rothmans, Styuardesa sadece romanlarda kaldı) bir tane çıkarıyorum. Pencereyi açıyorum, ona küllük olarak minik bir tabak getiriyorum ve sigarayı kendim yakmak için ısrar ediyorum. Onu parmaklarının arasına alıyor, tam üç nefes çekip söndürüyor. Daha önce kaleme alınmış bir sahneyi tekrar ettiğini hatırlamıyor muhtemelen. Tanıdığım en zarif sigara içen kişi olmaya devam ediyor. Sigara içmeyi 50'li ve 60'lı yılların filmlerinden öğrenen kişilerdendi. Böyle bir şey unutulmaz. Sigara içmek aslında zarif bir olay. Sanırım kendim de bu jeste hâkim olmak için sigaraya başladım, içine çekerken gözlerin kısılması, sigarayı tutan elin daha farklı, bambaşka bir koreografiyle hareket etmesi. Sigaranın belirginleştirdiği uzun ve güzel (işten yıpranmış olmalarına rağmen) parmakları vardı.

* *Zaman Sığınağı*, çev. Hasine Şen Karadeniz, Metis, 2022, s. 106. –*ç.n.*

32.

Babam ölürken... Asıl olay bu. Kalan her şey onun fonunda gerçekleşiyor. Bulgar Kilisesi'nin patriğini acilen hastaneye kaldırmışlar –akciğer bölümüne– akşam haberlerinde söylüyorlar.

Babam için de her şeyin muhtemelen akciğerlerden başladığını artık biliyoruz. Patrik yoğun bakımda.

Beni sollamasın, diyor babam.

Kilisenin tüm görevlilerine patriğin sağlığı için dua etme çağrısı yapılıyor.

Peki babam için de dua edemezler mi, diye düşünüyorum.

Patrik babamdan üç hafta sonra ölüyor. Demek dualar yine de bir nebze işe yaramış...

Aralık bir anda ölümcül bir aya dönüşüyor. Ya da insan sadece düşündüklerini görmeye başlıyor. Bir yazar dostum da aramızdan ayrılıyor – Joan Acocella. New York Kütüphanesi'nde bursiyer olarak onunla komşu odalarda kalmıştık. Küçücük çalışma odasının zeminine minik bir halı serdiğini ve hiç istifini bozmadan öğle uykusu için üzerine uzandığını hiç unutamıyorum. Harika bir kadındı, her şeye, bizim ücra topraklarımıza bile ilgi duyan kuşaktandı – *The New Yorker* için bale hakkında yazardı, Barışnikov hakkında bir kitap üzerinde çalışıyordu. Son günlerinde Amerikalı ailesi küçük bir haber bülteni gibi bir şey yayınlamaya başlamıştı, geçirdiği ağır felçten sonra durumuyla ilgili elektronik mektuplar gönderiyorlardı. Babamdan iki hafta

sonra, doğum günümde vefat etti. Ölüme karşı bambaşka, daha aydınlık bir bakış açısının örneği olarak, ailesinin ölüm haberini verdiği mektubu saklıyorum.

Bir araya gelip onun olağanüstü yaşamını kutlayalım.

Ölümü değil, hayatı kutlamak.

Babamın ölümünden yirmi gün sonra (işte yeni aile takvimi) Franz Beckenbauer'in ölüm haberi geldi. Cruyff ile birlikte babamın favorisiydi. Futbolcuların entelektüel olduğu zamanlardan. Taraftar gidince, dedim kendime, hayranlık duyulan idoller de korumalarını kaybediyor ve peşlerinden gidiyor.

33.

Babam öldü ve *Babam ölüyor* tümüyle farklı iki cümle. İlki bir olgu, bir sonuçtur, ikincisi – bir roman. Umut ve çaresizliğin birbirini besleyip alevlendirdiği uzun bir hikâye. Birinin oksijeni daima diğerinin ateşini harlar.

Ölüm bir dil meselesidir aynı zamanda. "Öldü" kelimesi kısa ve vurucudur. Son nefesin "d"si ve feryat dolu o son "ü" hayatın alfabesindeki son harflerdir. Son seslinin üzerine düşen vurgu, ki o artık sesli bile değildir, son çiviyi çakar ve umuda yer bırakmaz.

O kelimeden hâlâ kaçınıyoruz. Kardeşimle her gün telefonla görüşüyoruz. Yıllardır bu kadar sık konuşmamışızdır. *Ne yapacağımızı düşünmeliyiz, şey olduğunda... Hangi kurum aranmalı... Şeyi... onaylamak için kim geliyor... Sonrasında, şeyden sonra ne oluyor...*

Kardeşim babamı son kez görmeye geldiğinde, sondan sadece iki gün önceydi. Biraz bez almak için dışarıya çıkmıştım. Döndüğümde kardeşimin de, tıpkı benim bulmaca çözmek veya kitap okumak için yaptığım gibi, yanına uzandığını gördüm. Hastanın yanına uzanmakta, onun yatay dünyasına dahil olmakta doğal, içten gelen bir dayanışma var. Sağlıklı kişinin daima yukarıdan bakan (üstten bakan her bakış az çok otoriterdir) dik duruşunu

terk etmek, yatanla eşitlenmek, ondan artık esirgenen dikeyliği paylaşmak. Ve artık ölümün ağır nefesini alabildiğin o yerde onunla birlikte olmak. Babamın yanında sırtüstü yatan nöbetçiler gibi uzanıyorduk, ölüme onu hâlâ teslim etmediğimizi göstermek için, ya da, mümkünse, onu kandırıp buradan alabileceği hiç kimsenin olmadığına inandırmak için – biz öylece uzandık ve muhabbet ediyoruz sadece. Kendimi sağlıklı kişinin bedeninden hastanın bedenine görünmez bir hayat akışı olduğuna inandırmaya çalışıyordum.

Susan Sontag, *Metafor Olarak Hastalık*'ta kanser teşhisi söz konusu olduğunda, tuhaf bir "eveleyip geveleme politikası"ndan söz eder. Kanserin, örneğin kalp krizinden farklı olarak, iğrenç, uğursuz, insan önünde anılmamasını gerektiren bir yanı var sanki.

Kanser hastasının mitolojisi yoktur, kanserden ölmenin romantizmi yoktur. Bakışlar üzerinden kaçırılır. Hastalık sizi içten fetheder, yiyip bitirir. Sadece saydam derinin altından beliren kemikler kalır. Verem hakkında şiirlerimiz ve *Büyülü Dağ*'ımız var, ama kanser için bir büyülü dağ yok. Kanserin büyüsüz dağı.

Ona günün son hapını veriyordum, gece saat üç için bir sonrakini bırakıp yan odada kestirmeye gidiyordum. Kulakların her sese, her harekete ve hafif iniltiye açık olduğu tuhaf bir yarı uyku haliydi. Çektiği acılara zar zor dayandığını hiçbir şekilde belli etmemeye çalıştığının farkındaydım. Her seste zıplıyordum, bazen sadece başımı odasına uzatıyordum, bazen yanında oturuyordum, ağrıkesici verip tekrar yatıyordum. Eğer etraf çok sessizse daha da kaygı verici oluyordu. Nefes alıp veriyor mu diye kulak kabartıyordum, kontrol ediyordum. Sabahları kapıyı açmak en ürkütücü işti, onu sağ bulup bulmayacağımı bilmiyordum.

34.

Ve burada hikâyenin en zor kısmı başlıyor. Derin bir nefes alalım ve onu birlikte geçelim. Acil durumlar için başka komik hikâyeler de hazırladım. Korkacak bir şey yok.

Son gece, saat iki civarlarında biraz daha güçlü inledi, kapı açıktı, yerimden fırladım. Gözlerinde artık farklı bir parıltı vardı, onu nasıl açıklayacağımı bilemiyorum. O gece özellikle endişeliydim, gündüz biraz kan kusmuştu ve o zamandan beri kötü bir his içindeydim.

Neden sürekli kalkmak yerine, dedi çok kısık bir sesle, *yanıma uzanmıyorsun.*

Yastığımı ve battaniyemi alıp yanına uzandım. Acı içinde bana doğru yan döndü, yerleşmesine yardım ettim, bedeni artık ona hiç itaat etmiyordu, yatakta en ufak bir hareket bile ağrılarını artırıyordu. O akşam oldukça büyük bir oksijen cihazı kiralamayı başarmıştık. Nefes almasını kolaylaştırmak için tüpleri burun deliklerine yerleştirmeye çalıştım.

Yavaş yavaş inlemeyi kesti, sakinleşmiş gibiydi. Sırtüstü döndü. Dışarıda yığılan kar odayı aydınlatıyordu. Etraf sessiz ve bembeyazdı, babamı uğurluyordum ve en azından kapıya, yaşayanlara izin verilen yere kadar ona eşlik etmeye çalışıyordum. Çelimsizleşen bedeninin yanında uzanıyordum, elini tutuyordum, *sakin ol baba, şimdi geçecek, şimdi, şimdi, birlikteyiz, buradayım, korkacak bir şey yok...* türünden bir şeyler tekrarlayıp duruyordum.

Ona babalık ediyordum, babamı evlat edinmiştim, onun kelimeleriyle konuşuyordum, biliyordum (o da biliyordu) – yapılacak bir şey kalmamıştı, bu son geceydi. O büyük harfli Gece. En uzun gece. İnsan böyle bir gecede, son gecede, son saatlerde neler hisseder, hayal etmeye çalışıyordum. Ve kelimelere inanan ben, kelimesiz kalmıştım. Ama bu da önemli değildi, önemli olan elini tutmaktı, o da benimkini sıkıyordu, gecenin köprüsünden geçiyorduk ve yakında ayrılacaktık. İlk defa ölmekte olan birinin yanında yatıyordum. Ve bundan "içim dışım ürpermedi". Bizim oralarda böyle durumlarda, bir şey tarif edilemeyecek kadar dehşet verici ve katlanılmaz olduğunda "içim dışım ürperdi" denir. Bu muhtemelen *unheimlich*'in* buralara özgü bir çevirisi. Benim içim de dışım da ürpermedi, o benim babamdı, daima yakışıklıydı, o dakikada bile. Yanında yatıyordum ve onunla birlikte nefes alıyordum.

Sonunda geriye bu kalıyor – karanlıkta paylaşılan birkaç nefes alış.

Yine devam edeceğim.

* *Alm.* tekinsiz – *ç.n.*

35.

Bir hafta önce merdivenleri son kez çıkmıştı... O sabah, son bir umutla, akciğerinden biyopsi almayı kabul edecek birini bulmak için akciğer hastanesine gitmemiz gerekiyordu. Babam artık sadece tekerlekli sandalyeyle hareket edebiliyordu. Ama ağrıları tekerlekli sandalyedeyken bile dayanılmazdı. Hastanenin ıssız koridorunda bir kanepe bulduk ve onu yatırdık. Doktorlar bitmek bilmeyen bir toplantıdaydı. Sonunda bize önerilen doktorla görüşmek için içeriye girdim, sonuçlara bir göz attı ve reddetti. *Bakın, siz zeki bir insansınız, ona eziyet etmenin hiçbir anlamı yok, bu son.* Akşam dükkânları kapatırken indirilen şu demir kepenklerin çarpması gibiydi. Anlamı yok... güm, bu son... güm, güm.

Kalkıp çıkana kadar tam bir dakika geçti. Sanki doktorun sözlerini geri almasını, yine de bir şeyler yapmaya çalışmasını bekliyordum. Bir insana çabalamanın hiçbir anlamının kalmadığını ve her şeyin bittiğini söylemek insani değil. Koridordaki yıpranmış kanepede sessizce inleyen babamın yanına döndüm. Hiçbir şey söylemedim, bana baktı ve anladı. *Seni daha fazla dolaştırmayacağız*, diye söz verdim.

Eski, asansörsüz kooperatif binasının dördüncü katına merdivenlerden son kez çıkmak üzereydik. Her basamak bir azaptı. Zar zor ilk iki katın arasındaki sahanlığa ulaşabildik. Yukarıdan bir sandalye indirdik. Babam oturuyordu, son kez deri ceketini ve kotunu giymişti, dışarıda kar atıştırıyordu, camın iç tarafında

uykudan uyanmış bir kış sineği dolaşıyordu, beni görmemesi için babamın arkasında duruyordum. Böylece her sahanlıkta dinleniyorduk, dördüncü kat Kara Tepe* kadar uzak görünüyordu. Yukarıya ulaşana kadar neredeyse bir saat geçti.

Bu kadardı, artık hiçbir yere gitmeyeceğim, dedi sessizce.

Gitmeyecekti.

* Bulgarcası Çerni Vrıh olan, Sofya'nın eteklerinde bulunan Vitoşa Dağı'nın en yüksek noktası. –*ç.n.*

36.

Yanında uzanmış, içim geçmek üzereydi ki aniden hırıltı sesleriyle irkildim, boğazından fışkıran kan minik bir fıskiye gibi pijamalarının ve çarşafın üzerine sıçradı. Ona daha çok şaşkınlıkla ve ortalığı kirlettiği için endişeyle baktı. Havlu alıp üzerini silmeye başladım, içinde bulunduğu tüm bu çaresizliğe öfkelenmiş gibiydi. *Sakin ol baba, sakin ol...* Kandan hep korkmuşumdur, ama bu sefer korkmadım, böyle durumlarda ne yapılması gerektiğini bilmeden bir şeyler yapmaya çalışıyordum. Bu son mu, diye düşündüm. Silebildiğimiz kadarını sildik, altına yastık yerleştirdim, ona su verdim, daha ziyade dudaklarını nemlendirdik.

Annemle eşim uyandılar ve sessizce nöbete katıldılar. Birden kızımın da uyanıp içeriye girmesinden korktum. Tüm bu kanı ve ölümü görmemeliydi. Etrafına oturduk. Yine saatine baktı. El ele tutuştuk. Tüm bedeni soğuk terler içindeydi. Karanlıkta elini tutuyordum ve yapabildiğim tek şey buydu.

Çok sessiz bir şekilde *canım çok acıyor artık*, dedi, bunu iki kez tekrarladı, *çok acıyor...* Onun gibi biri canının acıdığını söylüyorsa, bu acının son aşamasıdır.

Babamın stoklarından acilen bir hikâyeye ihtiyacım var.

37.

İşte onunla, çocukluğumuzun kahramanıyla ilgili bir hikâye daha. Çocukken dört-beş aileyle birlikte yaz kampındayız. Çadırımızın epeyce dar olduğu ortaya çıkıyor, her şeyin yanı sıra çadır kıtlığı da var. Üstelik kısa, babam da iki metrelik boyuyla içine sığmıyor. *Sizi ayılardan korumak için dışarıda uyuyacağım*, diyor. Dağın yükseklerinde, ayıların görülmesiyle meşhur bir yerdeydik. Yanına, her ihtimale karşı, annemin nedense getirdiği tırtıklı bir mutfak bıçağı koyuyor. *Korkacak bir şey yok*, diyor, uyku tulumunu düzelterek, *şu bıçakla ona biraz ekmek keserim* (bu anneme yönelikti), *bir şeyler atıştırırız, birer "Ayı Kanı" içeriz.* O zamanların en ucuz ve en iğrenç tatlı kırmızı şarabının adı buydu.

Sabah çadırı açınca ödümüz koptu, babam yoktu. *Babaaa, babaaa*, diye bağırmaya başladık, ama ayı onu yemişse, hâlâ etrafta dolanıyordur diye çok uzaklaşmaya da korkuyorduk. Neyse ki biraz sonra babam çalılıkların arasından koşarak çıktı, o da bizim başımıza bir şey gelmiş olmasından korkmuş.

Ve stoklarından kendisinin de anlatmayı sevdiği bir hikâye daha.

Eski Zağara'daki bölge hastanesinde bu sefer de yırtık dizbağları nedeniyle yatıyormuş, koltuk değnekleriyle hastanenin koridorlarında yürürken onu bir kadın hasta durdurmuş. *Siz Y.'de,*

Graf İgnatiev'de, şu uzun 58. Blok'ta, son girişin yedinci katında oturmuyor musunuz? Evet, demiş babam şaşırarak, *orada oturuyorum, ama siz nereden biliyorsunuz? Siz bir erkeğe göre öyle güzel çamaşır asıyorsunuz ki, elbiseleri öyle düzenli yerleştiriyorsunuz ki her pazar sizi izliyorum, hatta izleyip sizden öğrenmesi için benimkini de çağırıyorum. Biz karşınızdaki binadayız. Utançtan yerin dibine girdim valla,* diyor babam rolünü hafifçe abartarak. *Demek ta Eski Zağara'daki hastanede bununla hatırlanmak ve anılmak varmış.*

38.

Bir daha deneyelim. Ellerini tutuyorduk ve bu mümkün olan tek sohbetti. Ağır ağır nefes alıyordu, ağzı açıktı, gözleri de açıktı, yukarıya bakıyordu. *Yeter ki acı çekmesin, yeter ki kan olmasın*, diye tekrarlayıp duruyordum içimden ve elini sıvazlıyordum. Bu hafif dokunuşun rahatlattığını, teselli ettiğini, ölen kişide son reseptörleri hayatta tuttuğunu, bir tür sohbetin sürdüğünü okumuştum. Saatime tekrar baktığımda 3:40'tı, o da kendininkine bakıyordu, havanın aydınlanmasını mı bekliyordu, sonra bir süreliğine içi geçti, saat 4:00 oldu, sonra 4:10, sonra 4:30. Son yaptığı şey, artık konuşamıyordu, eliyle çizdiği şu yarım daire oldu. Bizi bir araya toplayıp bir şey mi söylemek istiyordu? Yoksa sadece bir arada kalmamızı mı söylemek istiyordu? Şimdi hayatımın geri kalanını bu jesti yorumlayarak geçireceğim.

Saat 5'te daha seyrek, daha uzun aralıklarla nefes almaya başladı. Nefes alış, bir-iki-üç saniyelik bir ara, nefes veriş, uzun bir ara, yeni bir nefes alış, daha da uzun bir ara, bir-iki-üç-dört, nefes veriş ve... Başka bir nefes alış olmadı. Sabah saat 5:17'de son nefesini verdi, ne kadar da yerinde bir ifade.

39.

İşte böyle. Bir-iki dakika oturdum, sonra kalktım, neredeyse otomatik hareket ediyordum, elimi alnına koydum, soğumaya başlamış gibi geldi, bunun bu kadar çabuk olması mümkün müydü, bilmiyordum. Sadece başının altındaki yastık hâlâ sıcaktı. Ya sonra ne yapılır? Gözlerini kapatmalıydım. Kitaplarda öyle yazıyordu. Bunu daha çok bir deyim olarak biliyordum – "ölünün gözlerini kapatmak" veya "yaşayanlar ölülerin gözlerini kapatır, ölüler yaşayanların gözlerini açar". Neden hiç kimse başkalarının ölümüyle ne yapmamız gerektiğini öğretmez? Neden kimse bize nasıl öldüğünü, nasıl ölmemiz gerektiğini öğretmez?

Bağırmadım, feryat etmedim, sadece usul usul gözyaşı döküyordum. Sırada ne var? Kardeşimi aramak. Böyle bir durumda sabah 5:30'da kimi ararsan ara, o artık bilir. Kardeşim telefonu hemen açtı, on beş dakika önce uyandığını söyledi. Bu da bana tamamen mantıklı geldi, ne de olsa babamız ölüyordu, hissetmemiş olamazdı. Bana cenaze şirketinin telefon numarasını tekrar gönderdi, oysa bende zaten vardı. Aradım. Önce ölümü onaylamak için bir doktor göndereceklerini, sonra da onların devreye gireceğini açıkladılar. Bundan sonra formaliteler başlıyordu. Doktor geldi, günaydın dedi, odaya bir göz attı, kimliğini istedi (iyi ki babam bizi hazırlamıştı) ve mutfağa oturup birkaç dakika içinde belgeyi doldurdu. Genel olarak onun için kimlik kartı vefat edenin bedeninden daha önemliydi. Sonra çıktı ve cenaze şir-

ketinin adamları geldi. Kıyafetlerini bir ay önce yanında getirdiği çantanın içine topladık. İki taşıma görevlisi naaşı çarşafla kaldırdı ve merdivenlerden indirmeye başladı. Artık ihtiyaç duymayacağı eşyalarıyla peşlerinden yürüyordum. Onu bir minibüse bindirdiler, kapıları çarpıp gittiler. Ve ben çocuk gibi hüngür hüngür ağlamaya başladım.

Aziz İgntius Günü sabah erkenden, Noel'den dört gün önce, saat 5:17'de babam aramızdan ayrıldı. Ailemizin kitabeler kadar kısa ve öz olan düğün ve cenaze tarihçesini –bu sessizlik notlarını– sürdürerek defterime böyle yazdım. Sonra kendimi tutamayıp *keder ve acı* yazdım... İnanışa göre yılın nasıl olacağını İgnatius Günü'nde eve giren ilk kişi, yani *polaznik* belirler. Başka bir yerde *polaznik* olmak üzere çağrılan babam, evden sabah erkenden ayrılmıştı.

40.

Halbuki ne yıldı...

Anneme ve babama ithaf ettiğim roman mayısta büyük bir ödül kazanmıştı ve o Londra gecesinde alelacele İngilizce yazdığım birkaç cümlenin biri onlar hakkındaydı, *şu anda küçük bir güneydoğu kasabasında mutluluktan sessizce gözyaşı döküyorlar*, demiştim. Ertesi gün köydeki evlerinin önüne gazetecilerle dolu birkaç araba gelmiş; ben *ünlü oluyorsunuz*, diye şakalaşınca babam, *bizi nasıl bulduklarını hiç bilmiyorum,* diyerek savunmaya geçmişti. Sonra bu çekimlerin bazılarını izledim, babam muhabirleri bahçede dolaştırıyor ve hiç kamera önüne çıkmamış birinin masumiyetiyle neyin ne zaman açtığını ve benim en sevdiğim çiçekleri anlatıyor. Kabul ettikleri üçüncü röportajdan sonra onları arayıp dikkat etmeleri, tecrübesiz olduklarından gazetecilerin onlara kimbilir neler söyletebilecekleri konusunda şakayla karışık uyardığımı hatırlıyorum. *Sadece iki röportaj sözü daha verdik, başka da yok*, cevabını verdiler, *hem bu tam röportaj da sayılmaz, onlarla sadece sohbet ediyoruz, onlar da kaydediyor.* Bir sıra babam beni aradı ve bu sefer kendisi şikâyet etmeye başladı: *Bahçe işlerimi yetiştiremiyorum, bu gazeteciler yüzünden ilaçlamayı üç gün geciktirdim, bahçenin yarısı da çapalanmayı bekliyor.*

Bir yandan en mutlu, bir yandan en hüzünlü yıl. Mutluluk kısa sürer, tıpkı o bahar açıp solan nergisler ve fulyalar gibi. Hüzün, her şeyi boğan ve babamın *onlardan kurtuluş yok* dediği inatçı otlar gibi uzun süre kalır.

Onu bahçede dolaşırken görüyorum, fidanların başında duruyor, kendi kendine ya da onlarla konuşuyor, üzerinde benim eski kırmızı ceketim var. Bir zamanlar dünyanın tüm öğleden sonralarını dolaşırken giydiğim, seyahat etmekten yıpranmış ceket. Şimdi, son elli yıldır hiçbir yere gitmemiş olan babamın sırtında. Bahçede aşağı doğru yürüyor, kot yaşlılıktan incelmiş bacaklarından sarkıyor, duruyor, dinleniyor, bu yıl lalelerin neden bu kadar geciktiğini kontrol etmek için ileriye, çite kadar devam ediyor, sonra şapkasını, benim Berlin'de giydiğim şapkayı çıkarıyor. Bizim eski montlarımızı, kotlarımızı, yurtdışı gezilerimizi ve gençliğimizi eskitmeye devam eden babam... Beni görmesine izin vermeden peşinden yürüyorum, bir yerlerde düşmesinden korkuyorum, onu arkasından izliyorum ve kendi peşimden yürüyormuşum gibi geliyor. Ve laleler gibi gecikiyorum.

41.

Aynı gün, akşam, ekranımdaki ağır nonopioid ve opioid ağrıkesici, Tramadol, Dekstropropoksifen, Fentanil ve Dekinon dosyalarını teker teker kapatıyorum. Aynı şekilde Lexotan (kendim için) dosyasını da. Özel ambulans numaraları, acil servis birimleri, serum setleri... Hiçbiri kullanılmadı. Son günlerde ve saatlerde en büyük ikilem yine bizimle mi kalmalı yoksa onu acilen hastaneye mi götürmeliyiz konusuydu.

O, bu saatlerde sizinle birlikte olmaktan mutlu olurdu.

Meğer köye dönüşü ölümünden sonra olacakmış. Nihayet bahçesine ve köpeğine kavuşmuş, her zaman olmak istediği yerdeydi. Sanki bahçe ölümü kovacak, ölümün orada yeşermesine izin vermeyecekti; ya güller dikenlerini üzerine batıracak, ya köpek dişlerini kavalkemiğine geçirecekti.

Babam o üç yüz kilometrelik yolu cenaze arabasında kat edecekti. Daha önce, Sofya'ya gitmek üzere yola çıktığında, bunun tek yönlü bir seyahat olacağını hissetmiş miydi acaba? Bize birtakım işaretler verilir mi, yoksa tam tersine, cehaletimizle mi korunuruz? Orada, bahçede, onu kardeşim karşılayacak ve cenazeyle ilgili tüm formalitelerle ilgilenecekti. Babamın ölüm sonrası varlığının tüm yükünü sırtlanan kardeşim. Ertesi sabah ben de oraya doğru yola çıktım.

Babamın beni arayıp yolların nasıl olduğunu sormadığı ve dikkatli sürmemi tembihlemediği ilk yolculuğum. Köy evine,

beni kapının önünde karşılayıp eşyalarımı almadığı, bana tutuk bir şekilde sarılmadığı ilk varışım. Beni etrafta dolaştırıp nelerin çiçek açtığını, nelerin meyveye durduğunu, nelerin yolunda gitmediğini, donun neleri vurduğunu, havalar ısınınca neleri dikeceğini göstermeden bahçeye ilk girişim.

Köpeği, her şeyini paylaştığı o çok sevdiği köpeği ayaklarıma atlıyor. Şimdi ona ne diyeceğim?

Bir dönsem de köpeğimi görsem, onu yapayalnız bıraktım.

Bahçede çalışırken, Cako çitin diğer tarafında bekler, ona eşlik ederdi. Babam işini bitirdiği an köpek ayaklarına atlardı ve oynamak için topunu getirirdi. Birlikte yemek yerlerdi, birlikte uyurlardı.

Bir zamanlar buralarda evin sahibi öldüğünde, bu haberin evdeki tüm hayvanlarla paylaşılması gerekiyormuş. *Efendiniz öldü, siz sağ olun* derlermiş koyunlara ve atlara. Bazı yerlerde sadece öküzlerin kulaklarına üflerlermiş, hepsi bu. Ölüm haberini onlara böyle, öküz dilinde verirlermiş. Kulağa bir üfleme ve her şey tamam. Başka yerlerde, Batı Slavlar arasında, artık yeni efendilerinin olduğunu arılara haber vermek de çok önemlidir, diye yazıyor Hristo Vakarelski, onu sahiplenip ona itaat etmeleri için. Şimdi bizim de haber vermemiz gerekiyordu – hiç yanından ayrılmayan köpek Cako'ya, eve daha yavruyken aldığı ve biberonla beslediği kedi Kokorço'ya, aynı şekilde bahçeyi koruyan diğer köpek Çeri'ye.

Bir köpeğe sahibinin artık burada olmadığını nasıl söyler insan?

Sahibi birkaç haftadır ortada olmayan bir köpeğin aklından neler geçer...

Nerelerdesin, her yeri kokladım, söz veriyorum, masanın

üzerine atlamayacağım, öğleden sonra kestirmene izin vereceğim, kedinin yemeğini yemeyeceğim, paçanı çekiştirmeyeceğim, bahçedeki kirpileri yakalamayacağım, büyük köpeği rahatsız etmeyeceğim, lalelerin üzerine basmayacağım, sardunyaları ezmeyeceğim... Ne dersen yapacağım. Yeter ki geri dön, saklanma artık...

Sahibinin ölümünü en son köpeği kabullenir. Homeros'un *Odysseia*'sından bildiğimiz gibi, onu en son unutan da odur. Yirmi yıllık yokluğundan sonra, kanıta ihtiyaç duymadan kahramanı ânında tanıyan tek varlık Odysseus'un köpeğidir, zayıflayıp güçten düşmüş ama sonuna kadar beklemiş ve sadece kuyruğunu sallayacak gücü kalmıştır – seni bekledim, buradan hiç ayrılmadım, şimdi artık ölebilirim.

42.

Yine söylüyorum, birinin elini tutarken onun öldüğünü hissetmek tuhaf bir duygu. Aramızdan ayrılanlar nereye gider? Şu *Gitme o güzel geceye usulca*'nın aksine geceye usulca gidiyordu babam... Dylan Thomas'ın bu dizesinin ve ardından gelen o *Öfkelen ışığın ölümü karşısında*'nın kulağa ne kadar güzel geldiğini fark ediyorum... Oysa babam gerçekte sakince ve öfkelenmeden, daha çok Stoacıların usulüne göre, Zenon'un öğrettiği gibi ölümden korkmadan, ondan merhamet dilemeden ölüyordu.

Seneca'yı hiç okumamış olsa da, babam rahatlıkla onun sözlerini dile getirebilirdi, sesini bile duyabiliyorum: *Ölecek miyim? Bunu mu demek istiyorsun? İyi ya, hasta olmak, zincire vurulmak, ölmek olasılığı ortadan kalkacak demektir benim için.**

Çocukken büyükannesi Kalya fal baktırmak için bir çingene kadına giderken yanında babamı da götürmüş. Çingene kadın şöyle demiş: *Bu velet doksan üç yaşına kadar yaşayacak.* Kritik anlarda, bitmek bilmeyen hastane yatışlarında ve akla gelebilecek her tür ameliyatta babam bu kehanete bir muska gibi sarılırdı. *Çingene kadın bana doksan üç yaşıma kadar yaşayacağımı söyledi, korkacak bir şey yok. Kötüye bir şey olmaz.* Bir sıra buna ben de inandım, inanmak kolayıma gitti. Aslında tam doksan üç yaşına kadar yaşayan, onun büyükannesi, benim de büyük bü-

* Çev. Türkân Uzel. –*ç.n.*

yükannem Kalya'nın kendisiydi. Yoksa babamın kaderine gizlice el mi koymuştu?

43.

Cenaze törenleri uzaklaştırmayı, yabancılaştırmayı, ölen kişiyi yolculuğuna, yas tutanları da onun yokluğuna hazırlamayı amaçlıyormuş gibi görünüyor. Rahip uzun bir süre, art arda İncil'den sözcükler sıralıyor. Bir nevi ilaç reklamlarının sonlarında hızlıca akan uyarılar gibi. Orada durup dinlerken, kişinin kendisi hakkında birkaç basit söz söylemek yerine hep bu Tanrı övgüsü, diye düşünüyorum. Sadece buhurdanlıktan yayılan tütsü kokusu insanı uyuşturuyor ve rahatlatıyor (belki kulanılmasının gizli anlamı tam da budur).

Birçok kişi gelmişti – akrabalar ve arkadaşlar, tanımadığım ama hemen özel bir yakınlık hissettiğim birkaç eski sınıf arkadaşı. Kimya öğretmeninin gönlünü almak için nehirde birlikte solucan yakaladığı arkadaşı muhtemelen onlardan biriydi. Ailesinde kayıp yaşayanlar öbür dünyadaki yakınlarına babamla selam göndermeye başlıyor. *Bu demeti babama ver, duyuyor musun, siz arkadaştınız, görüşürsünüz. Bir de küçük kızının üniversiteye yazıldığını, ilim irfan sahibi olacağını, bizim iyi olduğumuzu ve onu andığımızı söyle, hadi bakalım* – sıranın tam sonundaki bir kadın böyle nasihat ediyordu.

Eh, bu akşam iyi eğlenecekler, dedi babası iki yıl önce vefat eden bir kuzenim. *Eski günlerdeki gibi bütün tayfa bir araya gelecek.*

Halalarımdan biri, *kendine bile benzemiyor, yiyip bitirmiş onu illet*, diye hıçkıra hıçkıra ağladı.

Eriyip bitmişti, ama benim için hâlâ aynıydı, en yakışıklı, en uzun boylu adam, benim babam.

44.

Evet, merasimler antik çağlardan beri pek değişmemişti. Bir zamanlar ölünün yanına en sevdiği atlarını, hizmetkârlarını ve altın koyarlarmış. Şimdi tabutun içine –bazen açıkça, bazen gizlice– sigara, kibrit, kurabiye gibi şeyler koyuyorlar. Hatta tıraş takımı bile.

Cenazeden sonraki gün, artık Sofya'dan, kardeşimi arıyorum. *Ne yapıyorsun*, diye soruyorum. *Ona daha yeni kahve götürdüm*, diyor. Kardeşim kırk gün boyunca her sabah mezarına gitti, ona kahve götürdü ve bir sigara yaktı. Tuhaf bir merasim, ama içten içe bunu yaptığı için minnettarlık duyuyorum.

O akşam kızımla birlikte soyağacı yapmaya karar veriyoruz. Sülaledeki tüm yaşayanları ve ölüleri hafızasında taşıyan kişi daha yeni vefat etmişken, bu iş neredeyse imkânsız görünüyor. Ama, itiraf etmeliyim, bunu yapmak büyük bir teselli sağlıyor. Kendini ve ölen kişiyi ailenin çatallanan dalları arasına, dal budak salmış o tacın üzerine yerleştirmek, ölümü daha doğal kılıyor, bir anlam ve teselli sunuyor, evet anlam ve teselli. Ağaç canlı, dallarında onca ölünün asılı olmasına rağmen.

Bir yanda merasimler var, öleni bizden uzaklaştırmaya, onu yerin altına saklamaya yönelik tüm o uygulamalar. Artık yeryüzünden kelimenin tam anlamıyla silinmiş durumda. Defnedildiği mezarlık, kasabanın veya köyün dışında, yaşayanlara ait yer-

lerin dışında, yaşamın dışında. Aslında temel korku, ölenin geri gelmesi, vampirleşmesidir. Bu açıdan merasimlerde belli bir ikiyüzlülük vardır. Onun gitmesini istemiyorsun ama yine de onu uzaklaştırmak zorundasın, çünkü doğa bunu buyuruyor. Bazı yerlerde aynaların üstüne bez örterler, ölen kendini görmesin ya da aynaya yansımasın diye, ve son nefesten sonra ruhun dışarıya uçması için pencereyi hemen açarlar, hapsolup duvarlara kuş gibi çarpmasın diye, ya da sinek gibi. Aslında burada bazı bölgelerde "ruh" kelimesi "sinek" ile aynıdır – *muha, muşa, muşiçe.*

O sinek – ruh.

45.

Küçükken babaannem beni bir cenazeye götürmüştü, buralara özgü o ağıtları –ya da burada dedikleri gibi yakarışları– hâlâ hayal meyal hatırlıyorum. Genellikle köyün yaşlı kadınları tiz sesleriyle sözcükler sıralarlardı ve vefat edenin hayatı ile geride bıraktığı kişilerin tesellisiz kaderini anlatan yerel bir destan sürüp giderdi. Patroklos'un yasını tutan Akhilleus ve kahramanların kaderine ağıt yakan antik Yunan koroları hakkında en ufak bir fikirleri olmadan, köylerinden hiç dışarı adım atmamış siyahlar içindeki bu yerli kadınlarımız, ağıtlarını bir destana dönüştürürdü. Ağıtlarında, Tanrı'ya karşı, öleni bu kadar erken ya da tam da şimdi aldığı, geride ufacık çocuklarına tek başına bakacak ve akşamları yaprak gibi titreyecek bir dul bıraktığı için bir sitem vardı. Ama bu ağıtlarda vefat edene karşı da sitem vardı, ya da en azından kulağa öyle gelirdi. El kadar çocuklarını kimlere bıraktın, bahçeyi kim çapalayacak, benekli kara kuzuları kim besleyecek, ineğe kim bakacak, at ve köpek kimin yüzünü güldürecek vs...

Bundan elli yıl sonra, babam aramızdan ayrılırken o görkemli ağıt yakma sanatı artık yoktu. Annemi Sofya'da bırakmıştık, ağır hastalığı seyahat etmesine izin vermiyordu. Sadece halam ve teyzem alayın başında yürüyordu ve gözyaşlarının arasından zaman zaman o destandan kalma bir feryat yükseliyordu.

Parsel –ne çirkin bir kelime– mezarlığın en ucunda, bir yükseltinin üzerindeydi; babamın en azından tarlaya, kasabaya ve yakındaki Bakacitsite Tepesi'ne doğru bakacağını düşündüm. (En büyük korkusu Sofya'da ölünce orada bırakılmaktı.) Aralık ayı için beklenmedik derecede güneşli ve sıcak bir gündü, ve de sessiz... Tam üzerine toprak kesekleri atarken telefonum çaldı. Babamın nasıl olduğunu sormak için onkolog arıyordu. *Daha yeni defnettik*, dedim. Birkaç saniye boyunca garip bir sessizlik oldu, telefondan sadece rüzgârın uğultusu geliyordu. Kısa kış günü sona eriyordu, her şey –bu telefon konuşması bile– gerçekdışı ve saçma görünüyordu. *Elimizde epey ağrıkesici kaldı*, dedim, *onları ne yapayım, iade edeyim mi? Sizde kalsın*, dedi. (Doğrusu cevabı bana biraz ürkütücü geldi.) Yine de bu doktor o son günlerde bize gerçekten yardımcı olan ve bir şeyler yapmaya çalışan az kişiden biriydi. Diğerleri ellerini havaya kaldırıp her şey için geç olduğunu söylüyordu.

Bir zamanlar dünyanın mezarlıklarını dolaşmayı severdim. Berlin civarında bir orman mezarlığında, bel boyu otlar içinde terk edilmiş bir köy mezarlığında (kim kimi terk eder?), Paris, Edinburgh, Prag, Zürih ve daha küçük şehirlerin mezarlıklarında bulundum. Özellikle doğanın hâkimiyet kurduğu ve belleği ele geçirdiği, ağaçların coştuğu, dutların ve kirazların serilip serpildiği, mayıs karı ve yasemin kokularının havayı doldurduğu mezarlıkları severdim. Hayatın tuhaf bir zaferi, tam da burada. Ancak yıllar geçtikçe bu yerleri ziyaret etmeyi bıraktım.

Biri, kültür ve uygarlığın ilk gömülen insanla başladığını söylemişti. Bu durumda mezarlık bir kültür müzesidir, hatta bir mozoledir. Evet, ama onun (organik) sonu da aynı şekilde yine orada bir yerde yatar. Kültür, toprağa yatırılan bedene artık bakamaz, burada görevi doğa devralır. Doğa o bedeni, o etin çözülüşünü himayesi altına alır. Doğa son patologdur, indirgemeci ve

yapısökücüdür, hepsi bir arada. Aşağıda bedene ne olduğunu düşünmekten kaçınırız, aslında olanlar doğadışı bir şey değildir. Hafızayı koruyan şey o taş haç ve üzerindeki isimler ile tarihler değildir. Bize aşağıda yatanı hatırlatan, çekirdekten filizlenmiş bir kiraz ağacının organik formu, bir çalı, kır otları ya da etrafta cirit atan bir kertenkeledir. Bir zamanki yolculuklarımda ziyaret ettiğim en güzel mezarlardan biri, küçük mezar taşı ve arı ve böcek sürülerini çeken hoş kokulu bal otlarıyla Thomas Mann ve ailesinin sade mezarıydı. Onların sürekli vızıltısı orayı gerçekten büyülü kılıyordu.

Ben de babamın ileride üzerinde yatacağı toprak parçasını böyle hayal ediyordum – çiçekler, hoş kokulu otlar, komşu çayır ve bahçelerin son haberleriyle ona doğru vızıldayarak uçan arılar.

46.

Kardeşim her sabah mezarlığa gitmeye devam ediyor. Ona telefon ediyorum ve oradaki durumu, olup biteni sormak için bahaneler arıyorum. *Mezarlık işte*, diyor kardeşim, *ne olabilir ki*? Havadan, mezarlığın ucunda genelde daha rüzgârlı olduğundan söz ediyoruz. Babamın çevresindeki mezar yerleri dolmaya başlamış. *Peki cenazeden gelen çiçekler soldu mu*, diye soruyorum safça, çok çiçek getirmiştik, üstü kaplanmıştı. Kardeşim beklemediğim bir şekilde canlanıyor. *Yoo, hayır, hayır; kaç gündür en ufak bir değişiklik yok. Yıldızçiçekleri ve kasımpatılar epey dayanıklı çıktı.* Nedendir bilmem ama bu beni özellikle sevindiriyor – çiçekler pes etmedikçe, diyorum kendime, babam da iyi olacak, orada iyi olmanın tüm belirsizliğiyle birlikte.

Bir sabah kardeşim arıyor, sağlam bir soğuğun bastırdığını ve çiçeklerin dayanamadığını söylüyor.

Farkında olmadan zihnimde babamın vefatından sonra yaşanan ilk şeylerin listesini yapıyorum.

Onsuz ilk Noel. Sofra ölüler için bırakıldığından, usule göre masayı toplamadan bıraktık.

On ikiyi beş geçe sesini duymadığım ilk yılbaşı.

Uçuş öncesi bana iyi yolculuklar dilemediği ilk yolculuk.

Ondan telefon gelmeyen ilk doğum günüm.

Görünüşe göre her ölümden sonra, her doğumdan sonra olduğu gibi, dünya yeniden başlıyor. Öyle olaylardan sonra kişisel takvimimiz değişiyor ve yeni çağlar açılıyor. Şöyle demeye başlıyorsunuz – *a, bu babam ölmeden önceydi.* Ya da – *babam hayattayken.* Ya da – *iki yıl sonra...* Kızım doğduktan sonra da böyle olmuştu. Dünya aniden ikiye bölünmüştü – yeni (çocuğa ait) çağdan önce ve sonra.

Babamın hasta olduğunu bilen ama vefat ettiğini bilmeyen insanlardan e-postalar almaya devam ediyordum. "Umarım babanızın sağlığı büyük ölçüde düzelmiştir ve durumu artık stabildir," diye yazıyorlardı. Bir anlamda evet, durumu stabil, ölümden daha stabil bir durum yok.

47.

Büyük bir bela sardım başınıza, diye hayıflanırdı babam, *Noel'inizi mahvedeceğm.* Oysa Noel'e kadar dayanmayı ne kadar istiyordu, ama daha yedi-sekiz gün vardı, dayanamayacağı kadar uzun bir süre. Noel'de kardeşim geldi, babam artık yoktu. Onun yattığı ve sadece dört gün önce son nefesini verdiği odada duruyorduk. Her yıl bir araya gelen, aile içi en yakın kişilerdik. Sadece babamın yerinde bir mum yanıyordu. *Eh, bizi bu yıl da bir araya getirdi*, dedim sessizce, titreyen aleve bakmaya cesaret edemiyordum.

Çocuklarına yük olmamak. Onların savaş sonrası neslinin tamamını tanımlayabilecek tipik bir ifade. Tüm bunlar olmadan önce, babamla yaptığımız son konuşmalardan birinde, bahçeye bakan verandada güneşin altında otururken annem, durup dururken, öylesine, hiçbir sebep yokken şöyle dedi: *Umarım kendi başımızın çaresine bakabiliriz ve size yük olmayız, elimiz ayağımız tutarken ve aklımız yerinde ölürüz, geceleri artık bunları düşünüyoruz.*

Sen de şu nine gibisin, diye araya girdi babam, *hangimiz önce ölürse ölsün, ben çocukların yanına gideceğim demiş ya.*

O öğle sonrasını ve sözlerini çok net hatırlıyorum. Ve sadece üç ay sonra olacaklara dair en ufak bir işaretin dahi olmadığını.

Farkında olmadan, sondan sonraki her günü sayıyorsunuz.

Sanki az önce kalkmış ve balkona sigara içmeye çıkmış gibi hissediyorsunuz. Ki Sofya'ya geldiğinde ilk günlerde gerçekten de böyle yapardı.

Küçük bir ev yapımı çilek reçeli kavanozunu açarken, düşüncesi içime saplanıyor. Daha birkaç ay önce, bu yaz, annemle birlikte bu çilekleri topluyorlardı. Onlara bu yıl onca mutluluk getiren romanın ithafında şöyle yazıyordu: *"Hâlâ çocukluğun ebedi çilek tarlalarının otlarını ayıklayan annem ve babama."* Acaba bundan sonra bu ithaf yazısındaki "hâlâ" kelimesini değiştirmeli miyim?

48.

Cenazeden sonraki ilk günlerin birinde aniden telefonu çaldı. Odada tek başımaydım ve doğal olarak irkildim. Telefonu eski modeldi, küçük ekranlı. Onu ancak üçüncü çalışından sonra elime aldım, öylece bırakıp, çalmaya devam etmesine izin vermeyi düşünüyordum ama yine de açtım. *Alo... Dinyo, umarım uyumuyorsundur...* (Böyle bir bağlamda her ifade insana saçma ve çift anlamlı geliyor)... *Şey*, demeye kalkışıyorum ama adam hızını almış devam ediyor. *Neler oluyor, duyduğuma göre epeydir yatıyormuşsun, hadi kalk artık... Dinyo değil*, diye araya giriyorum, *oğluyum... Babam... vefat etti.* Kısa bir sessizlik. Karşıdaki telefondan hışırtı geliyor, *ama nasıl, yani...* mahcup başsağlığı sözleri ve telefon kapanıyor. Ölümden sonra telefon metafizik bir dehşet kaynağıdır.

Bugünkü olayı karıma anlatıyorum, o ise bir öğrencisinin hikâyesiyle karşılık veriyor. Öğrencisi bir mobil operatörün çağrı merkezinde çalışıyormuş. Gece yarısı bir kadın aramış ve ağlayarak şöyle demiş: *Şu numaradan bana çağrı geldi, kocama ait, onu geçen gün defnettik. Peki kocanızın telefonu şimdi nerede*, diye sormuş çocuk. *Şey, onunla birlikte, onu tabutun içine koymuştuk ama az önce beni aradı. Açtınız mı? Şey, önce açmadım, korktum ama sonra onu geri aradım, açmadı.*

Çocuk konuşulanlara mantıklı bir açıklama getirmeye çalışmış: *Bazen bu tür şeyler olabiliyor, sadece batarya bitiyor ve ba-*

zı hücreleri devreye giriyor... İsterseniz mezarlığı arayın... Ya da polisi.

İnsan böyle durumlarda ne yapar allah aşkına? İzleyebileceğimiz hazır bir protokol var mı? Ve kime başvurmalıyız – polise mi, cenaze şirketine mi, yoksa İncil'e mi?

Yakınlarınızın ölümünden çektiğiniz acı yetmezmiş gibi, araya telefonlar, sinyaller, kablolar da mı girmek zorunda (şu numaradan çağrı almışsınız). Görünüşe göre, teknoloji bu yasak alanı da istila ediyor.

Yaşlı Hans Christian Andersen bu yüzden akşam yatmadan önce başucundaki komodinin üzerine "Ölmedim, sadece uyuyorum" notunu bırakırmış. Her ihtimale karşı. Merak ediyorum – acaba gün gelip öldüğünde notu göz ardı mı ettiler, yoksa bir-iki gün sabırla uyanmasını mı beklediler?

Babamın numarasını telefonumdan silmedim. Henüz değil. Bunu hiç yapar mıyım, bilmiyorum. Aynı şekilde saatini yanında bıraksam mı bırakmasam mı diye de düşünmüştüm. Orada farklı bir zaman dilimi var. Ya da saat ve zaman dilimi yok. Ama sonlara doğru, son anlarında ona ne kadar sık baktığını hatırlayınca saati bileğinde bıraktım.

49.

Aralık ayı, cenaze günüydü ve bahçe, onun gurur kaynağı, ıssız ve düzensiz görünüyordu. Fakat bir bahçıvanın oğlu olarak bunun sadece bir yanılsama olduğunu biliyordum. Ön kapının hemen yanında iki narin kardelen toprağı delip baş göstermişti. *Kardelenleri görebilecek miyim*, doktora sorduğu sorulardan biriydi. Bu yıl kardelenler gecikmişti.

Çıplak bahçeye bakıyordum, oysa sadece bir, bilemedin iki ay sonra oraya gömülü tohumlar patlayıp baş gösterince tanınmaz hale gelecekti. *Yeşil fitilden çiçeğe doğru koşturan o gücü** düşünüyordum... Babam kendini kardelenlere, sümbüllere, mart çiçeklerine (onun deyimiyle evvelbahar çiçekleri), nergisin sarısına, lalenin kırmızısı ve beyazına, şakayığın pembesine ve bilumum cinslerden beyaz, sarı, kırmızı, mor, pembe güllerin coşkusuna adamıştı. Hava isimsiz kokularla ağırlaşacaktı, arılar, çevredeki her şeyin sarhoşluğuyla kendi zen vızıltıları içinde etrafta ağır ağır süzülecekti. Bir çalının arkasına saklanmış babam, bahçıvan, ortaya çıkacaktı ve kendi kendine sessizce bir şeyler mırıldanacak, gülleri koklayacak, fazlalık bir dalı kaldırıp atacaktı. Ve yalnızca köpek Cako bir an durup karşısındaki bir şeye dik

* Dylan Thomas'ın "Yeşil Fitilden Doğru" şiirine gönderme. Çev. Can Yücel. –*ç.n.*

dik bakacak, sonra kuyruğunu neşeyle sallayacak ve bizim asla anlam veremeyeceğimiz bir mutlulukla havlayıp zıplayacaktı.

Babam yine de bizim için son sözler bırakmış, dedim kendi kendime, onları baharda okuyacağız.

2 a

50.

Sonra onu keşfettim; bir yerlere sakladığından değil, sadece ilk defa açıyordum. Babamın defteri. Son yıllarında tuttuğu tek günlük. *Günlük* derken, kelime yanıltıcı olabilir, içinde özel bir şey bulamazsınız, ama Bulgar günlükleri hep böyledir. Daha çok günlük hayatın kenar boşluklarına, pratik amaçla alınmış notlar. (Aslına bakarsanız yazının kendisi de böyle ortaya çıkmış, bildiğimiz kadarıyla ilk yazılı belge birinin koyun veya domuz –tam hatırlayamadım– sayısını yazdığı kilden bir tabletti.)

Bulgar yaşamında kişisel günlük, mektup-roman ve benzer türlere ait güçlü bir gelenek olmamıştır, ne geçen yüzyılda ne de bir öncekinde. Bu da bizim kişisel meseleler konusundaki içsel suskunluğumuzun bir parçasıdır. O daima iyi saklanmış bir sırdır, hatta mahzendeki şarap fıçısından ya da vergi ödemeden gizlice damıtılmış rakiyadan bile daha iyi korunur.

Ama bak, defter tutma ya da kitapların kenar boşluklarına not alma gibi tuhaf bir gelenek keşfedilebilir. Büyük dedem, babamın en sevdiği dedesi, tam böyle küçük bir defter bırakmış, ki oradaki notların çoğu ne kadar zeytin ve peynir aldığı, kaç para harcadığı, ne kadar borcunun olduğu, aynı şekilde ona olan borcun ne kadar olduğu, kime ve kaç koyun sattığı, ineğin ne zaman buzağıladığı gibi şeylere, yani genel olarak küçük özel işletmesinin ekonomisine dair notlar. Özel işletmeler ortadan kalkınca ve ailenin tüm inekleri, atları ve koyunları ellerinden alınınca, dedemin yazacak bir şeyi kalmamış. Bu yüzden de defter tutma-

mış. Defter, bir bakıma, artık tarım kooperatifi yönetimi ya da bizzat Parti tarafından tutuluyormuş.

Dedem yine de yazılı bir iz bırakmanın yolunu bulmuştu. Babaannemin kurnazca o dönemin resmi gazetesi *İşçi Davası* ile kaplayıp sandığında sakladığı eski aile İncil'inin son boş sayfalarına silinmez kalemle birkaç satır yazmıştı. (Ufak bir parantez: Silinmez kalemler biraz değişikti ve yazması için ıslatılması ya da tükürüklenmesi gerekiyordu. Dedem ilk harflerimi bana bu kalemle öğretmişti ve dillerimiz her zaman karakoncoloslarınki gibi mordu.) İncil'in sonunda, tam "Vahiy"den sonra, kendi elyazısıyla yazdığı birkaç satır, dört yaşındayken kaybettikleri kızları *küçük Kale*'nin ne zaman vefat ettiğini, sonra aynı ismi verdikleri bir sonraki kızlarının ne zaman doğduğunu, onu ne zaman evlendirdiklerini, kendi babasının ölümünü ve babamın evliliğini bildiriyordu. Dedemin tüm özel hayatı bundan ibaretti.

Kelimelerde savurgan olduğu söylenemez. Unutmuşum – oraya, ilk satıra, çocuğun ölümünü kaydettiği yere iki kelime eklemiş: *canım evladım*, üstünden iki kez geçilmiş, yazının mavisi daha koyu. Kişisel olanı içine atmaya alışmış biri için bu iki kelime gerçek bir itiraf, Homeros'un ilham perisine layık bir kederin beyanıdır.

51.

Ve o kısacık aile vakayinamesinin ardından işte babamın defteri. Küçük, siyah, sert kapaklı, çizgili bir defter. İçinde bulunduğumuz yılın başında başlıyor, onun kararlı, cömert elyazısıyla yazılmış. Ona gönül rahatlığıyla *Bahçıvanın Günlüğü* diyebiliriz. Bahçede bir şeyler yaptığı her günü, ne zaman ne diktiğini, ne zaman ilaçlama yaptığını, ne zaman suladığını not etmiş. Bunu tümüyle pratik bir amaçla yapmış, diyorum kendi kendime, kaç gün sonra tekrar sulaması gerektiğini, en son ne zaman ilaçlama yaptığını, toprağı en son ne zaman havalandırdığını unutmamak ve işleri takip etmek için. Defterin kendisi şubatta başlıyor, bunun sebebi ise basit, ocakta bahçe işi olmaz.

17.02. – 20 ocak bakla ektim. 1 kilo arpacık soğan ve 1 paket ıspanak ve maydanoz da ektim.

18.02. – ağaçları budadım.

21.03. – 8 kilo patates ektim.

Kendisi artık aramızda yokken yiyeceğimiz patatesler.

Bir ay sonra, 21 Nisan'da 50 kök domates dikmiş. O yaz ve sonbahar yiyeceğimiz iri ve gerçek domates kokulu domatesler. Notlar kabak ve tatlı mısır ekimi ve zararlılara karşı yapılan ilk ilaçlamayla devam ediyor.

Kardeşim bu defteri şimdi bahçeye dikmek istediği şeyler için bir bahçecilik elkitabı olarak kullanıyor. Ve defter gerçekten işe yarıyor. Bunu elyazısından, işaretlemelerden anlıyorum. Bu somut notların arkasında babamı görmeye çalışıyorum, onu örneğin domates sıralarının üzerine eğilmiş hayal ediyorum, sonrasında akşamüzeri günbatımında dışarıya, verandaya nasıl oturduğunu hayal ediyorum – bir sigara yakıyor (ilk kanser onu sigaradan vazgeçiremedi), defteri açıyor ve o günü not ediyor.

Mayıs gelmiş. Yedi ayı kalıyor. Domatesleri, salatalıkları ve meyve ağaçlarını ilaçlamış. Tarih 7 Mayıs, Aziz Georgi Günü'nün ertesi günü. *Tespih çiçeklerini ve yıldızları diktim* – halk arasındaki adlarını bildiği çiçekler. 11 Mayıs'ta – *patatesleri suladım, salatalıkları suladım, biberleri suladım, boş yerin kalan yarısını belledim.*

Ardından mayısın bitmek bilmeyen uğraşları takip ediyor – sulama, ilaçlama, tırmık ya da elle ufalayıp düzleştirme, yeniden çapalama, çilek tarhlarındaki işler. İşsiz geçen tek bir gün var – *28 Mayıs, Joro'nun anma törenine gittik, vefatının 8. yılı.* Deftere ilk defa farklı bir şeyin kaydedilmesi, en iyi arkadaşı ve kardeş gibi oldukları kuzeninin anma töreni. Ve bu yoğun mayıs ayında farklı bir not daha. *G.'nin filminin gösterimi için D. ile Sofya'ya gittik.* Ne kadar heyecanlı olduklarını ve o gün onlarla ne kadar az zaman geçirebildiğimi hatırlıyorum.

Ertesi gün bahçe işleri tüm hızıyla devam ediyor ve defterin sayfaları sık yazılarla dolu. *Çapaladım... hasat ettim... ayıkladım... suladım...* Haziran başının tüm telaşı. Tek bir boş gün yok. 26.06. hariç – *Yağmur yağdı.* Sona kadar yarım yılı var. Şüphesiz ağrıları artık başlamıştı.

Çok çabuk yoruluyorum yahu, diyor bana. *Eh, koca bir ordunun işini yapıyorsun*, cevabını veriyorum. Temmuzda bahçe-

deki çalışmalar hep öyle devam ediyor – sulama, ilaçlama, hasat, otların ayıklanması, çapalama... Ağustosta işler hafiften değişiyor – *domates topladım, 30 kavanoz domates püresi yaptık, biber topladım, teneke üzerinde ve elektrikli közleyicide biber közledim, çileklerin otlarını ayıkladım...* 27 Ağustos – *mezarlığa gittik.*

Biberler, domatesler ve sulama işlerinin arasındaki bu (ikinci) mezarlığa gitme notu garip, yeri bu defter değil sanki.

Ve böylece sonbahar başlıyor. Eylülde sadece tekrar eden birkaç ifade var: 9.09. – *biber közledim.* Burada gülümsüyorum, zorunlu gösterilerin çoktan kalkmış olmasına rağman 9 Eylül'de biber közleyicisini çalıştırmayı ihmal etmemiş. 10.09. – *serayı suladım.* 14.09. – *serayı suladım.*

16 Eylül onun doğum günü, ama defterde bir not yok, o gün telefonda görüştük ve akşam kardeşimin ailesini kasabada güzel bir restorana götürüp onlara bir şeyler ısmarlamaya karar verdiğini söyledi. Emekli maaşını yeni almıştı ve köydeki topraklardan eline biraz para geçmişti. Ona nasıl olduğunu sordum. *Hiçbir şeyim yok*, dedi, *hafiften belim çekiyor, ama bahçede demir taşıdığım için...* Şu her duruma uygun hikâye bavulundan bir şeyler çıkarmaya ihtiyacım var, sonra devam edeceğiz.

52.

Acil durumlar için komik hikâyeler

Şu bizim komşu köyden sarhoş dönerken yabancı bir mezarlıkta sızıp uyuyakalan hemşerimiz hakkında. Ölüleri anma günüymüş, sabah da köyün kadınları başında ciyaklamaya başlamış: *Ne ararsın buralarda, bre yabancı.* Bizimki ise silkelenmiş, üstünde uyuduğu mezardan kalkmış, tanımadığı birine ait taş haça bakmış ve hikâyeyi meşhur eden ve onu tekrar tekrar anlatmaya değer kılan o sözleri söylemiş: *Aaa, ben de neden hem ağlayıp hem de o kadar üzülmediğime şaşırıyordum.*

Ya da 50'lerde üç-beş kuruş kazanmak için karaborsada patates satarken yakalanan ve dayak için Milis Merkezi'ne götürülen şu yaşlı adamın hikâyesi. Adam şöyle demiş: *Nasıl olsa beni patatesler için döveceksiniz, yazın sattığım kırmızı biberler için de dövün de onlar da aradan çıksın bari.* Biz hep birlikte kahkahaya boğlulurken, babam sigarasını yakar ve tekrarlardı – *onlar da aradan çıksın bari.*

Ya da komşu köyden o trafik polisi hakkındaki: O kadar dürüstmüş ki, en ufak bir kural ihlali yaptığında –diyelim şerit çizgisini geçti ya da hız sınırını beş kilometre aştı– motorunu kenara çekip inermiş, selam dururmuş, kendini azarlayıp kendi adına ceza makbuzu kesermiş.

Bu hikâyelerin bir kısmını başka yerlerde duyduğunu tahmin ediyorum, ama onları belli insanlara ve yerlere öyle bir aşılardı ki –tıpkı bir meyve ağacı kaleminin yabani bir fidana aşılanması gibi– anlattığı hikâyeler çiçek açar, meyveye dururdu.

53.

Babamın siyah defterindeki son eylül notu ayın 25'ine ait.

Ve şöyle diyor: *Ser. sul.* Gücü serayı sulamaya yetmiş ama notu tamamlamaya yetmemiş. Gecikmiş bir grafolog gibi, onu bu iki kelimeyi böyle kısaltmaya iten ağrının derecesini çözmeye çalışıyorum. Önceki notlarda kısaltma yoktu. Yan sayfa 28 Ekim 2023 tarihli, ilk defa yılı da koymuş.

25 Eylül ile 28 Ekim arasında bir ayı aşkın bir süre boyunca başka hiçbir şey yazmamış. Bu boşluk defterin en acı verici kısmı. Bir aylık sessizlik. Belli ki ağrıları çok artmış, bedeni iflas etmeye başlamış ya da not tutmakta artık bir anlam görmemiş.

Son notun elyazısı biraz daha farklı, sıralardan taşan iri, neredeyse daktilo harfleriyle şunu yazmış:

DİCLOPRAM AĞRI İÇİN.

Altını iki çizgiyle çizmiş.

Ağrı kelimesi ilk ve son kez burada geçiyor. İki aydan az bir süresi varmış. Kendi kuşağının ve ailede kendisinden önceki erkek nesillerin kişisel duygularını ifade etme konusundaki suskunluğu karşısında, bu üç kelime güçlü bir çığlığın ve feryadın karşılığı. Onu hiç duymayabilirsiniz, acısının derecesini hiç anlayamayabilirsiniz, aynen etrafında olan bizlerin anlayamadığı gibi. *Ağrı* burada bile kişisel bir itiraf değil, ilacın özelliğini tanımlayan bir kelime.

8 Ekim'de, deftere not yazmadığı o günlerin birinde, orada, bahçede olduğumu hatırlıyorum. Akşam onunla ve annemle birlikte şehre benim *Tüm Bedenlerimiz* başlıklı öykü kitabımdan uyarlanan bir oyun seyretmeye gitmiştik. Ekipten yaşlı bir aktör de onu, babamı oynuyordu, hatta adının da aynı olmasına karar vermişlerdi. Son sahnede, hastanede ölmek üzereyken, hayatının farklı yaşlarındaki tüm bedenleri onu çevrelemişti. Onunla vedalaşıp teker teker çıkıyorlardı. Son olarak küçüklüğündeki çocuk hali kaldı. Bu çocuk onu elinden tutup kapıya kadar götürdü. *Kapıya kadar geçirilmek güzeldir...*

Şimdi düşünüyorum da, o sahneyi nasıl seyretti acaba? Sonrasında birkaç laf ettik, oyunu pek beğenmemişti kanaatimce. Ama bir kadeh şarap içmek için kaldı, güldü, herkesle sohbet etti. Tüm oyuncular ona öyle bir saygıyla bakıyordu ki, sanki oyunun içinden çıkıp gelmiş gibiydi. Canının acıdığına dair bir şey söylemedi, enerji doluydu, iyi vakit geçiriyordu, ya da bana öyle gelmişti. Eve gece geç saatte döndük. Orada kaldım ve ertesi gün daha rahatlamış bir halde ayrıldım. Beni uğurlarken elimden gelen tüm ciddiyetimle bahçede çalışmayı bırakmasını, yoksa birden çökeceğini söylediğimi (eflatun gülün altında) hatırlıyorum. Lizbon'a gidiyordum. Dönünce o bel ağrılarına baktırmak için doktora gitmeye karar verdik. Kabul etti, birkaç günlüğüne Sofya'ya geleceğini, iğne filan yaptırıp geri döneceğini söyledi. Ayrılırken her zamankinden daha uzun kucaklaştık. Endişeli olduğumu hissetti ve bana şöyle dedi: *Korkacak bir şey yok, bekleyeceğim...*

54.

Sanırım buraya, köydeki eve, o hayattayken son kez sadece iki küsur ay önce, ekimde gelmiştim. Ekimin son gülleri o zaman açıyordu. Çitin kenarındaki yıldızçiçekleri boy atmıştı, babam da onları gururla işaret ediyordu, iki ay sonra bir kısmı mezarının üzerinde yatacaktı. Şimdi aralık bahçesinde yürüyorum ve ilk terk edilmişlik izlerinin belirmeye başladığını fark ediyorum. Çam ağacının iğneleri verandada yuvarlanıyor, köşede birtakım eski yapraklar çürüyor (o buna asla izin vermezdi). Evsiz yaşayamayan sadece insanlar değildir, evler de insanları olmadan yaşayamaz.

Bahçıvanlık ve ölüm. Sanırım bahçıvanlığı temelde ölüme karşı bir duruş olarak kabul edebiliriz. Bahçeye her zaman bir şeyler gömersin ve bir süre sonra mucizenin gerçekleşmesini, filizlenmesini, yaprakları, çiçekleri ve meyveleri olan, ektiğin tohumdan farklı, yeşil ve narin bir şeye dönüşmesini beklersin; farklı olmasını ama aynı anda onu tekrarlamasını, aynı şey, *etinden et* olmasını da beklersin (dil genelde hayvanlar âlemine ait metaforlarla düşünür). Diriliş fikrinin botanikten doğan bir fikir olduğunu düşünüyorum. Alegorinin somut kısmı buradan geliyor, çıkış noktası burası. Ölümsüzlük de bir botanik kavramıdır. Evrimin daha ilkel bir aşaması olarak gördüğümüz tüm bitkiler aslında bizim bildiklerimizden bir mucize fazlasını bilir, içlerin-

de bizden bir süper güç fazlasını taşırlar. Onlar yeniden hayata dönebilecek şekilde ölmeyi bilir.

Bahçıvan gittiğinde evin önündeki bahçeye ne olur... Kirazlar olgunlaşacak ve dökülecek, elmalar olgunlaşacak ve dökülecek, armutlar, mürdüm erikleri... Otlar patikayı sarmaya başlayacak. Bahçe, bahçıvanı olmadan da coşmaya devam edecek, onun diktikleri büyüyecek, meyveye duracak ama yabani otlar da kendine yol açacak, bir süre sonra onlar her şeyi ele geçirecek. Belki hemen değil, ama işler böyle yürür – bedenler soğur, bahçeler yabani ota boğulur, çocuklar yetim kalır. Yine de bahçıvanın ölümlülüğüne rağmen bahçe bir anlamda ölümsüzdür. Belki artık tam anlamıyla bir bahçe olmayacaktır. Bir bahçe yaratmak karmaşık manevralar, doğayla savaşlar ve ateşkesler içerir, bir yere kadar onun tarafında yer alırsın, bahşedileni, toprağı ve onun verim gücünü kullanırsın ama aynı anda onu kontrol altına alıp ehlileştirmek için ikinci bir savaş da verirsin. Bu otlar – gitsin, bu çalılar – kalsın, güller – evet, ama zalimce budanacak.

Aslında beş ay sonra tam olarak bunu görüyorum. Hayatta kalan tek kırmızı gül yukarıya doğru boy atmış, muhteşem çiçekleri iki küsur metrede, benden daha uzunlar, onları koklayamıyorum. Gülleri koklamak için eğilmeye alışığız. Eğildiğimizde, farkında olmadan, hem o gülü yetiştiren bahçıvana hem de gül fikrini yetiştiren Bahçıvan'a saygılarımızı sunmuş oluruz.

Yeri gelmişken, terk edildikten sonra cennet bahçesine ne olmuştur? Yabani otlara mı bürünmüştür?

55.

Bu kitabı yazarken, nisan ayının sonu yaklaşıyor. Bu tam karahindibaların tüy topaklarına dönüştüğü dönem. Burada, yazdığım yerde, gizlenme köşemde tüy topakları devasa. Ara sıra rüzgâr bir kısmını alıp götürüyor. Ama onlar bunun ölümün değil, hayat oyununun bir parçası olduğunu biliyor.

Civardaki tarlalar mavi çançiçekleri ve çayır papatyalarıyla bezeli. Tek tük unutmabeni çiçeklerine rastlıyorum. Nisan bulutları hafif ve suluboya resimler gibi, karahindiba tüyleri gibi hareketli ve dağınık. Bir yerlerde inekler otluyor, önce kokularını alıyorum, sonra çan seslerini duyuyorum. Vadiden iki vagonlu bir tren geçerken sanki başka bir zamana ait komik bir *fyuuuu* sesi çıkarıyor.

Kardeşim bana babamın bahçesinden fotoğraf gönderiyor. Şakayıklar onun deyimiyle çıldırmış, nergisler tel örgü boyunca parlıyor. En sevdiğim eflatun gül açmaya başlamış, kokusunu ta burada, yazdığım yerde, bahçeden iki bin kilometre uzakta bile alabiliyorum. Köpek Cako etrafta zıplıyor ve babamın ortaya çıkmasını bekliyor. Sanırım birinin babamın artık olmadığını güllere de söylemesi gerekiyor, merak etmemeleri için. Ölümün, güller ve köpekler için açıklanması. Ölümü ve ölmeyi tabii ki biliyoruz, diye somurturdu güller, sonuçta bunu her kış yapıyoruz.

56.

Ölümünden bir ay sonra onu neredeyse sürekli rüyasında gören tek kişi kızım. *Bu gece dedemi rüyamda çocukken gördüm, mutlu görünüyordu.*

Ertesi gün bana yeni bir rüyasını anlatıyor. Arkadaşlarıyla birlikte evin önündeki bahçedelermiş. Hepsi ağaçlara tırmanmış, kedilerin gelmesini bekliyormuş. Burada bir parantez açacağım. Kızım küçükken, babam bahçede on dört kedi beslerdi. Her çocuk gibi kızım da kedilere ve köpeklere bayılırdı, sanırım babam, annemi dehşete düşürme pahasına, onları o yüzden eve alırdı. *Onlara isim düşünmelisin*, demişti bir seferinde, *onları artık ayırt edemiyorum.* Ve kızım işe koyuldu. Her birini kucağına alıp okşadı, onları tanımlayan bir özellik bulmak için dikkatle inceledi ve isim dağıtmaya başladı. *Bu Çizgicik (başının üzerindeki minik çizgiyi görüyor musun), bu Tilkicik, sen Minnoşkulak'sın, bunlar da iki Firavun* (iri ikizler) vs.

Her neyse, kızım rüyasında arkadaşlarıyla birlikte bu kedi ordusunun bahçeyi doldurmasını bekliyormuş. *Biraz korkmuştuk,* diyor. Sonra yiyecek hazırlamadığını hatırlamış. Ağaçtan inmiş, mama kabının yanına gitmiş ve... Anlaşılan rüyanın en korkutucu kısmı buydu: *Mama kabı tümüyle küf içindeydi, yıkanmamış, aylardır bakımsız, o zaman gerçekten korktum,* diyor.

Deden rüyanda görünmedi mi, diye soruyorum.

Soruma anlam veremeden yüzüme bakıyor.

Söyledim ya, kedinin mama kabı bakımsızdı.
Elbette, ölüm böyle de görünebilir.

57.

Ocak ayının sonunda mezarlığın en ucunda, babamın yattığı en yüksek kısmında toplanıyoruz. Bu, ölümünün kırkıncı günündeki ilk büyük anma. Hava soğuk ve rüzgârlı, solda şehrin son blokları, tam önünde ovanın şimdi sadece toprak ve çamurdan ibaret sonsuz tarlaları uzanıyor. Yaşlı akrabalar, babamın yaşıtları, kimi köylerden gelmiş, her biri elinde çiçeğiyle, değneklerine yaslanarak, topallayarak, kamburları çıkmış, kuytuda kalmak için bir araya toplanıyorlar, cephelerini hatırlamadıkları görünmez bir savaşın gazileri gibi. Kardeşim büyükçe bir katlanır masa açıyor ve üzerine kocaman bir haşlanmış buğday kâsesi koyuyor. Buğday hâlâ sıcak ve ocak ayının dondurucu havasında üzerinden buhar yükseliyor. Herkese azar azar bardaklara döküyor. Benimkini uzatırken kulağıma fısıldıyor: *Onu rüyanda görmek istyorsan, buğdayı burada, mezarın başında yemelisin.* Ona babamın vefatından sonra onu rüyamda nerdeyse hiç görmediğimi söylemiştim. Rüzgâr o kadar kuvvetli ki tüm mumlar sönüyor. Etrafıma bakınıyorum ve babamın etrafındaki mezarların dolduğunu görüyorum, kırk gün önce burada sadece onun mezarı vardı.

Babamın yeni komşuları. Resimlerine bakıyorum, kasaba ve köylerden sıradan insanlar, bazılarıyla sokaklarda karşılaşmış bile olabilir. Sonra aniden Çin ya da Vietnam'dan bir isme rastlıyorum. 80'lerde Vietnamlı işçiler kasabamızın ve Bulgaristan' daki diğer kasabaların tarihinin bir parçası haline gelmişti. İlk elektronik saatlerimizi karaborsadan onlardan almıştık. Hatta ilk

kasetçalarımızı. Böylece, kaçak olarak, Vietnam üzerinden, dış dünya azar azar içimize sızıyordu.

Babamın komşularıyla hemen muhabbete girdiğinden, daha şimdiden onlar hakkında her şeyi bildiğinden ve akşamları onlara hikâyeler anlattığından eminim.

Tuhaf bir şekilde, onu çoğunlukla yurtdışındayken, uzak bir yerlere seyahat ettiğimde rüyamda görüyorum. Rüyalar her zaman sakin başlıyor, olağanüstü hiçbir şey yok, babam hayatta, bahçede, yanına gidiyorum. Ve ancak ona sarılmaya kalkıştığımda, içime artık hayatta olmayabileceği şüphesi düşüyor. Ve ellerim bedeniyle buluşacak mı, yoksa bir hologramdan geçercesine içinden gelip geçecek mi diye merak ediyorum. Ânında uyanıyorum.

Kızım da benzer bir şey anlatıyor. *Rüyamda hayatta olduğunu gördüm ama olmaması gerektiğini biliyorum, o yüzden ona doğrudan, ama nasıl olur da buradasın, diyorum, ölüm belgen var ya. O da diyor ki, hata yapmışlar, beni bir aylığına bıraktılar. Biz ise güya seviniyoruz,* diyor kızım, *ama aslında korkuyoruz, çünkü yine acı çekeceğini biliyoruz.*

58.

Seni seviyorum, senin için üzülüyorum, seni özlüyorum gibi güçlü sözler söylemenin kabul görmediği bir kültürde, insanlar sevgilerini ifade etmek için farklı yollar bulur. Annelerimizin suskunluklarından harika börekler yaptığını daha önce yazmıştım. Babam ise bahçeyle ilgilenirdi. Hem de ne bahçeydi! Sanırım bunlar bize duydukları sevginin ilanlarıydı. Biz ise kardeşimle ona şöyle diyorduk: *Yeter artık, neden sağlığını çapalayarak, sulayarak, ot ayıklayarak tüketiyorsun, sonunda da yarısını ya kuraklık ya kurtlar mahvediyor. Tüm bunları manavdan alabiliriz.*

Bunları güçten düştüğünü gördüğümüz için söylüyorduk elbette. Şimdi onun başka bir şey ürettiğini biliyorum. Manavda bulunmayan bir şey.

Bir keresinde bana şöyle demişti: *Bana Almanya'dan getirdiğin jiletler var ya, dehşet bir olay, beni yıl boyu idare ettiler.* Bu da bir duygunun ifadesiydi. *Sana yine getiririm*, dedim, *yakında yine gideceğim. Çok almana gerek yok*, dedi, *üç tane yeter. Kartallarla sonsuza dek yaşayacak değiliz ya.* Sevdiği ifadelerden bir tane daha.

Ona yedi jilet aldım. Onları alırken de kafamda bu sözleri dönüyordu. Acaba on tane, elli tane veya yüz tane alsam, günlerini uzatabilir miyim, diye düşünüyordum. Çünkü elinde kullanılmamış bunca güzel Alman jileti varken, insan nasıl ölür?

59.

Çocukluğumda en uzun boylu baba benimkiydi. Aman tanrım, bundan nasıl da gurur duyardım. İki siyah beyaz fotoğraf saklıyorum, küçük boy, kenarları o zamana özgü zikzak kesimli. İkisinde de babam beni kollarında tutuyor. Birinde birkaç aylığım. Kendisi de çiçeği burnunda bir baba olduğundan beni oldukça beceriksizce tutuyor, belli ki ona talimat verilmiş – elin biriyle buradan, diğeriyle arkadan boynu destekle, bebeğin başı düşmesin. (Yıllar sonra ben de kızımı aynı beceriksizlikle tutmuştum.) Yirmi dört yaşındaymış, oysa kızım doğduğunda ben artık otuz dokuzumdaydım. Fotoğrafta başı asmaya kadar ulaşıyor, asma yaprakları alnının etrafında dolanıyor, gerçek bir Dionysos gibi. Kollarında bir anlığına ben de aynen onun kadar uzun oluyorum.

Diğer fotoğaf yaklaşık iki yıl sonra çekilmiş, artık daha büyüğüm, o da beni çok daha ustaca tutuyor. Dünyaya o iki metrenin yüksekliğinden biraz somurtarak bakıyorum, ama korkmuyorum. Bir daha asla bu kadar –bir zamanlar babamızın kollarındaki gibi– güvende olmayacağız.

Çocukluk dikeydir. Yukarıya doğru büyürsün, boyun bahçedeki güllerinki kadardır, herkes sana her yıl ne kadar büyüdüğünü tekrar edip durur, baban seni havaya kaldırır, parmak uçlarında yükselirsin, herşey kıpır kıpır hayat ve hareket doludur, yatmak istemezsin, ancak zorla yatarsın. Yaşlılık yataydır. Azıcık dinlenelim, öğleden sonra uzanalım, kanepeye şöyle bir uzana-

cağım sadece, çünkü belim... Yaşlılık uzun süreli, belki de sonsuz bir yataylığa alışmaktır.

Onu düşündüğümde, onu aynı anda tüm yaşlarında, hatta çocukken bile görüyorum. O farklı yaşların tüm bedenlerinde. Bu bakış açısıyla her şeyi ve herkesi anlayabilirsin. Augustinus, Boethius ve onlardan sonra gelenler muhtemelen bu bakış açısı hakkında yazmıştı. Bizi yukarıdan izleyenin bizi çizgisel zamanın dışında, aynı anda geçmişimizde, bugünümüzde ve geleceğimizde gördüğü yer.

60.

Sosyalist zamanların mevcut olmayan babası. Yokluk aslında tüm dünya kültürlerinde babaların bir özelliği değil midir? Onlar ya cephededir ya hapishanede, ya altın postun peşindedir ya da adalarda perilerle eğlenirler, ya ev dönüşü fırtınaya yakalanırlar ya da dünyanın meyhanelerine takılırlar, ya bir yerlerde gurbet ellerde para kazanırlar ya da sadece canları eve gelmek istemez...

Hıristiyanlıkta ikonik figürler elbette Anne ve Çocuk'tur. Dünyevi baba Yusuf'u kollarında bebek İsa ile neredeyse hiç göremezsiniz. Baba ve Çocuk neredeyse yok gibidir. Bazı istisnalar var ama onlar bile bu durumun ne kadar tuhaf olduğunu ve kanona girmelerinin imkânsız olduğunu ima eder gibiler. Örneğin, Guido Reni'nin on yedinci yüzyıla ait "Aziz Yusuf ve Çocuk İsa" tablosu böyledir. Beyaz saçlı ve beyaz sakallı Yusuf'u, yaşlı ellerinde (marangoz elleri) hareketli ve canlı, tombul ve hatta biraz yaramaz görünen, sağ elini ihtiyarın sakalıyla oynamak için uzatmış bebek İsa'yı tutarken görürüz.

Erdemli Yusuf dört İncil'de o kadar ender görünür ki, her yerde mevcut olan Meryem'in aksine rahatlıkla gözden kaçırılabilir. Matta'da Yusuf'u rüyalarına giren meleğin talimatlarını yerine getiren kişi olarak görürüz – *bu kadını kabul et, onu terk etme, çocuğu alın, şimdi de filan yere gidin.* İncil, Yusuf'un neler yaşadığıyla, Bakire Meryem'in yüklü olduğu düşüncesine nasıl alıştığıyla pek ilgilenmez. Neyse ki ilahiler ve ayin metinleri

onun lekesiz doğum mucizesini kabul ederken yaşadığı içsel acılara daha fazla açıklık getirir. Luka'da Yusuf'tan daha da az söz edilir. Çoğu tasvirde onun varlığı yemliklerin yanındaki eşek ve öküzünkini aşmaz, orada, düşünceler içinde, kıyıda bir yerde durur.

Sonra, İsa yaklaşık on iki yaşına geldiğinde, baba tümüyle yok olur, muhtemelen ölür (ama öncesinde ona marangozluk işini öğretir, gerçi bu İsa'nın pek işine yaramaz). Yusuf oğlunun baş döndürücü yolculuğuna tanıklık etmez, onu takip eden öğrencileriyle gururlanmaz, en önemli anda, çarmıha gerildiğinde o artık ortada yoktur, oğlunun yasını tutamaz, ne de oğlu dirilişini ilan etmek için rüyasına girer, bunlar sadece birkaç apokrif metinde gerçekleşir ama apokrifler kanonik metinlere göre daima daha merhametli olmuştur. Kanonda iki baba için yer yoktur. Erdemli Yusuf da bunu kabullenmiştir.

Baba, bebek ancak iki yaşına geldiğinde ortaya çıkar, diye şakalaşırdı bir arkadaşım. Biz, sosyalizmin çocukları, bir anlamda babasız büyüdük. Sosyalizm kendine has o ruhsuz üslubuyla "Aile toplumun en küçük hücresidir" iddiasında bulunsa da, babanın onun en güvenilir parçası olmadığı açıktı. Babalar içerlerdi, kâğıt oynarlardı, fıkra anlatırlardı. Üstelik nasıl bir geçmişe sahip oldukları, halk iktidarının uygulamalarından nasiplerini alıp almadıkları, akşamları mutfakta yasak radyo istasyonları dinleyip dinlemedikleri de çok net bilinmiyordu. Bu arada babam bu profile neredeyse tümüyle uyuyor.

Çocukların Parti ve onun çocuk ve gençlik altbirimleri, ideoloji ve pedagojinin üç başlı ejderhası –okul ve Çavrar-Pioner-Komsomol örgütü– tarafından yetiştirilerek büyümesi gerekiyordu. Gününüz, genç uçak tasarımcısı, genç biyolog, genç mü-

hendis kulüpleri, atık malzeme toplamak, papatya toplamak, tarım kooperatiflerini desteklemek için sonbahar çalışma kampları gibi birtakım kulüplerle ve etkinliklerle dolu olmalıydı ki kot pantolon, "Black Sabbath" veya buna benzer saçmalıklar hakkında düşünecek boş vaktiniz olmasın. Anne babalar zaten gün boyu işteydi, dolayısıyla birilerinin bizlerle ilgilenmesine bir itirazları yoktu.

61.

Yine o sıralarda temel korkularımdan biri evlatlık olduğumdu. Nedenini bilmiyorum ama bunun tüm kuşağımız arasında oldukça yaygın bir korku olduğunu fark ettim. Belki de sebep o zamanlar böyle şeylerin bir tür kirli sır olmasıydı ve herkes o korkunç fısıltıları duyabilirdi: *Biliyor musun, o çocuk evlatlıkmış, o kız evlatlıkmış, deme yaa...*

Kanıtlar önüme sanki kendiliğinden geliyordu. Doğumhanede bebekken çekilmiş hiç fotoğrafım yoktu, bu da onların çocuğu olmadığımı doğruluyordu. Büyük ihtimalle o fotoğraflar gerçek ebeveynimde duruyordu. Ama bana huzur vermeyen bir şey daha vardı. Annem ve babam koyu kahverengi gözlere sahipken benim gözlerim açık renkli, mavi-yeşildi. Gerçi kardeşimin gözleri de mavi-yeşildi. Demek ikimizi de evlat edinmişlerdi.

Bazen şüphelerimi sınamak için gayet sıradan bir şekilde onlara sorular sorardım – *doğumumdan neler hatırlıyorsunuz?* Sorularımı pek dikkate almıyorlarmış gibi görünüyordu, bu da ancak cevap vermekten kaçındıkları anlamına geliyordu. Araştırmalarımda daha da kurnazlaştım (annemin kriminoloji ders kitabını gizlice karıştırıyordum, kendisi hukukçudur). İfadelerini karşılaştırmak için onları yakalayıp ayrı ayrı sorguluyordum. İtiraf etmeliyim ki hikâyeleri örtüşüyordu, ama bu yine de şüphelerimi ortadan kaldırmıyordu, çünkü suç işleyen herkes mazeret uydurmak için önceden sözleşir. Haydi bakalım, artık suçlumuz

da var. Her neyse, hatıraları bir kar fırtınası, köyden Y. şehrindeki doğumhaneye doğru hızla ilerleyen branda örtülü bir cip, zor bir doğum, kömürle ısıtılan soğuk odalar, kanama, kurtarılma, iri bir bebek gibi şeyler hakkındaydı. Kurtuluşu elime geçen bir üst sınıf biyoloji ders kitabında bulmasaydım, şüphelerimin daha ne kadar süreceğini bilmiyorum. Orada kahverengi gözlü ebeveynlerin, özellikle kendi ebeveynleri de bu genetik özelliğe sahipse, açık göz rengine sahip çocukları olabileceği yazıyordu. Üstelik bunu basit bir X ve Y tablosu ile açıklıyorlardı. Şimdi bunun çekinik gen teorisi olduğunu biliyorum, ama o zamanlar bana annemle babamın ebeveynliğini resmen geri vermişti.

62.

Baba, görünüşe göre, sadece Hıristiyanlığın ve sosyalizmin mevcut olmayan figürü değil. Örneğin daha Odysseus mitindeki babanın temel, tanımlayıcı özelliği tam da yokluğu değil midir? Ve Odysseus'un kendisi de, bu yokluğun ilk örneği olarak, en önemli figürlerinden biri değil midir? Onun engeller ve maceralarla dolu hikâyesinden büyüleniriz. Peki bu hikâye Telemakhos'un gözünden anlatılsa kulağa nasıl gelirdi? Babası için bir tür mersiye gibi, ve muhtemelen sitemden yoksun olmazdı: Sana tam ihtiyacım olduğunda, çocuklar babalarıyla övünürken ve onlarla tehdit ederken *–babama söyleyeceğim, haberin olsun–* sen yoktun; ilk tıraşımı nasıl olacağımı göstermek için yoktun; bana nasıl dövüşeceğimi öğretmek için yoktun... Yoktun...

Baba Odysseus ancak oğlu yirmi yaşını doldurup reşit olduğunda ortaya çıkar. Benzer bir durum sosyalizmin mevcut babalarıyla bizim kuşağımızın başına da gelmişti. Yine de Telemakhos'un hiç kimseyi babasını sevdiği kadar sevdiğini sanmam. Tıpkı yanımızda olmayanları sevdiğimiz gibi. Gerçekten de, Odysseus'un sadakatini sınamadığı tek kişi Telemakhos'tur.

Ve işte gölgede kalmış bir sahne daha. En sonunda İthake'ye dönüşünden sonra, vefalı domuz çobanı, oğlu Telemakhos ve sadık Penelope ile görüştükten sonra, ancak sonuncu –yirmi dördüncü– bölümde, Odysseus yaşlı babasını görmeye gider (babalar her zaman sona bırakılır). Onu meyve bahçesinde çalışırken bulur, önce bir çalının, sonra da bir fidanın etrafını çapalar. Laertes'

in yaşlılık ve kederden çöktüğünü gören Odysseus, sık yapraklı bir ağacın arkasına gizlenir ve ağlar. Sonra yine de kimliğini belli etmeden yanına gitmeye karar verir ve bahçesi hakkında bir sohbet başlatır.

Bakıyorum, ihtiyar, hiç yabancı değilsin bahçe işlerine,
bir kusur yok, bağın bahçen pek bakımlı,
bakımsız kalmamış bu bahçede tek bir ağaç,
*incirler, üzümler, zeytinler, sebzeler ne güzel.**

Tüm bunlar, ardından ona şunu söylemek için: *Ama senin kendine hiç mi hiç baktığın yok.* Görünüşe göre, tüm oğulların babalarına söylediği şey. Odysseus, kimliğini babasına açıklar ama bizzat kendisi, Laertes'in oğlu olduğunu kanıtlamalıdır. Kanıtlar iki tanedir – ilki bir yabandomuzunun dişinden kalma bir yara izi, ikincisi ise bahçeyle ilgilidir. Ufacık bir çocukken bu bahçede babasının peşinde nasıl koştuğuna dair bir anısını anlatır: *Giderdik bir ağaçtan bir ağaca, söylerdin sen adlarını.* Sonra da bir liste takip eder, ama *İlyada*'daki gibi gemiler değil, meyve ağaçları sıralanır.

İşte bana verdiğin on üç armut ve on elma ağacı,
işte bunlar da kırk incir ağacım benim,
işte elli asma kütüğü, demiştin bunları sana vereceğim...

Babanın ebedi armağanı budur – meyve ağaçları ve asmalar. Ve bu armağan hiç tükenmez, çünkü her yıl kendini yeniler.

Babam, farkında olmadan, Laertes'in armağanını tekrarlamıştı.

* Homeros, *Odysseia*, 24. Bölüm, çev. Azra Erhat-A. Kadir. –*ç.n.*

Bu dizeleri okuyorum ve içimi kadim bir hüzün ve durgunluk, daha doğrusu bir Homerosluk kaplıyor. Öylesine güzel ki, yazmayı bırakıp dışarıya çıkıyorum, gökyüzüne bakma ihtiyacı hissediyorum, ve gökyüzü tabii ki, akşam saatinde süzülen antik Yunan bulutlarıyla bir nevi Homerosvari.

63.

Babalar hakkında yazmak daha zordur. Belki de annenizle aranızda görünmez bir göbek bağı varlığını çocukluğunuz boyunca sürdürdüğü içindir; anne hep yanınızdadır, öğle yemeğini hazırlar, hastayken size o bakar, elini alnınıza koyar; anne, içinde yüzdüğünüz hava gibidir. Baba bambaşka bir şeydir – puslu, belirsiz ve karanlıktır, bazen korkutucudur, çoğu zaman ortada yoktur, sigarasının şnorkeline kenetlenerek başka sularda ve bulutlarda yüzer.

Tüm dünya edebiyatı, Bulgar edebiyatı da istisna değil, anneyi yüceltir ve babaya acıklı, Kafkaesk mektuplar yazar.

Bir keresinde babasının nerede çalıştığına dair bir soruya sınıf arkadaşım *Tokat Fabrikası'nda* yanıtını vermişti. Öğretmen birkaç saniyeliğine bunu otomatikman doğru bir bilgi olarak kabul etti ve sınıf defterine kaydetmeye başladı. O dönem tüm babalar bir tür fabrikada çalışırdı – porselen, kauçuk ya da tuğla fabrikalarında, neden bir tokat fabrikasında da çalışmasınlar ki? Sonra durumu fark edince sert bir bakış attı, biz ise gülmekten ölüyorduk.

Oysa tokat fabrikası sadece var olmakla kalmıyordu, aynı zamanda tam gaz çalışıyordu ve seri imalatla tokat üretiyordu. Yasak bir şey yapmayı aklımızdan bile geçirdiğimizde düzenli olarak uyarılırdık: *Bak şimdi tokat fabrikası nasıl devreye girecek.*

Orada genellikle babalarımız çalışırdı, kendileri de birer tokat fabrikasıydı, gerçi anneler de onlardan geri kalmazdı. Öğretmenlerimiz de. Ve tüm bu uygulama bizim zamanımızdan epey önce başlamış. Gabrovo Okulu'nun 1884'e ait yönetmeliğinde şöyle yazdığı söylenir: "Tedrisata ergin ve dayağa mukavemet gösterebilen çocuklar kabul edilir."

Birinin yanağına bir şamar yapıştırmak, kulağını çekmek tamamen normaldi. *Kulağını koparacağım* bir metafor ya da abartı değildi; kardeşimin sınıf öğretmeni gerçekten, okul doktorunun belirttiği gibi, kulak kepçesinin alt bölümünü hafifçe yırtmıştı. Üzerime tebeşir fırlatıldığına ve cetvelle vurulduğuna dair anılarım var, fakat en çok acı veren Almanca öğretmeninin elindeki demir yüzükle vurmasıydı. (Almanca öğretmenleri Fransızca öğretmenlerinden daha mı gaddar, yoksa bunun dille bir ilgisi yok mu diye merak ederdim o zamanlar.)

Yine de o zamanların en büyük tehdidi her zaman *babana söyleyeceğim* olmuştur. Baba bir canavar, disiplin sağlayan bir güç olmalıydı. Ve çoğu durumda da öyleydi. *Kirço nerede, annesi babası onu dövmek için arıyor* – bu, Bulgar çocuk filmlerinin en popüler repliklerinden biri olarak kaldı. Hatta bazı sınıf arkadaşlarımın nasıl bir dayak yedikleri ya da akşama onları bekleyen dayakla övündükleri bile olurdu.

Artık hayrımıza mıydı, değil miydi bilinmez, ama babamın bizi dövmesine gerek kalmazdı. O kadar uzun boylu ve iri yapılıydı ki sadece gözlerini kısıp dudaklarını büzmesi bile –ki bunu son derece etkili yapardı– bizi yerlerimize mıhlamak için yeterli olurdu. En yaygın cezalardan biri bir süreliğine karanlıkta bodruma kapatılmaktı. Bir-iki saatliğine minotor olmak. Bunun kardeşimle birlikte bizim de başımıza geldiğine dair belli belirsiz bir anım var. Babamın dayanamayıp bizi sadece on-on beş dakika sonra dışarıya çıkarmasına rağmen, içeride hayaletler, fareler ve

komposto kavanozları arasında ömür boyu kalmışız gibi gelmişti. Karanlıkta zaman farklı akar.

Çok daha sonra, 2016 civarlarında, bulabildiğim tüm Bulgar çocuk filmlerini yeniden seyrettim. Sonra onların şu tokat, kulak çekme, başa vurma, enseye şaplak atma gibi sahnelerini teker teker "kestim". Sahneleri montajladım ve bir zamanların deyimiyle iki buçuk dakikalık *sağlam bir pataklama* ortaya çıktı. Ona "Tokat Fabrikası" ismini verdim. O zamanlarda dokuz yaşında olan kızım bu ifadeyi duyunca gelip bana şu soruyu sordu: *Baba, tokat nedir*?

Böyle sağlam pataklamaların sinemada da olduğunu bilmiyordum. Bazı yerlerde sahneler oldukça gerçekçiydi. Video, iki hafta boyunca bir galerinin duvarı üzerine yansıtıldı, sonunda da ziyaretçileri bir araya getirerek yedikleri ilk tokadı anlatmalarını istedim. Ya da asla unutamayacakları bir tokadı. Konuşmaya başladıklarında birçok kişinin sesi çatladı ve devam edemediler. Olayı şakaya vurup o zamanlar böyle olduğunu, hatta hak ettiklerini söyleyenler de oldu.

Peki, kendi attığınız ilk tokadı hatırlıyor musunuz, diye sordum daha sonra. Biri konuşana kadar geçen o beş dakikalık uzun sessizliği asla unutmayacağım.

64.

Ah şimdi bir parça domuz pastırması közlesem, bir dilim ekmek kessem, yanında bir de kırmızı şarap olsa... Yine babam, ki o sıralarda artık bir dilim mandalinayı bile zor yutuyor. *Sen yeter ki iste,* diyorum; pastırma da kömür de bulmaya hazırım. *Keşke yapabilsem,* cevabını veriyor babam. *Bana bir yudum kırmızı şarap doldur. Atın ölümü arpadan olsun!* Sevdiği başka bir laf. Kadehi dudaklarına götürüyor, hiç içmeden sadece dudaklarını ıslatıyor ve kadehi bırakıyor.

Kahvaltı için kendime yumurta haşlarken içime aniden çöken bir hüzün.

Sırf güneşli bir kış öğle sonrası olduğu için boğazımda bir düğümlenme – kar tutmuş, babam bunun bahçe için ne kadar iyi olacağını söylerdi, sesini duyar gibiyim. Annemi yürüyüşe çıkarıyorum, yorulduğu için yavaş yürüyoruz, hemoglobini kritik seviyelerde, bir banka oturuyoruz ve güneşin içimize işlemesine izin veriyoruz. Susuyoruz.

Babam vefat ettiğinden beri garip bir sessizlik oluştu.

65.

Edvard Munch'un 1889 tarihli *Ölüm ve Çocuk* başlıklı bir tablosu var. Ona yıllar önce Bremen'de bir müzede rastladım. Sarışın, beş-altı yaşlarındaki bir çocuk, yüzünü bize, sırtını ise üzerinde annesinin can çekiştiği (ya da çoktan öldüğü) yatağa dönmüş duruyor. Munch'un annesi vefat ettiğinde kendisi de beş yaşındaymış. Çocuğun kocaman açtığı mavi gözleri korku ve çaresizlikle bakıyor. Ama beni tablonun önünde uzun süre tutan şey farklıydı: Çocuk kulaklarını elleriyle sımsıkı kapatmıştı. Hiçbir şey duymak istemiyorum, bana hiçbir şey söylemeyin! (Tüm figürü *Çığlık*'ı, dört yıl sonra ortaya çıkacak o ünlü tabloyu anımsatıyor. Çığlık şimdilik sadece bedende, birikiyor, bir çıkış yolu henüz yok, dehşet sessiz.)

İşitilen şey, görülen şeyden daha dehşet verici olabiliyor sanki. Sadece sözcükler ölüm gerçeğini kesinleştirebilir. Biri *o öldü* demediği sürece hâlâ bir umut vardır.

Yıllar sonra, beş-altı yaşlarında, Munch'un çocuğuyla aynı yaşta olan kızımla birlikte diğer dedesinin komaya girdiği bir taşra hastanesinin koridorunda bulduk kendimizi. O sefil acil servisi, onun kırık dökük floresanlarını asla unutmayacağım, lambalardan biri tehditkârca sarkıyor ve durmadan yanıp sönüyordu, bu da koridoru adeta bir ambulansa dönüştürüyordu. Ve çocuk ne yaptı? Sırtını bize dönerek koridorun sonunda durdu ve kulaklarını elleriyle kapattı, farkında olmadan Munch'un tablosuna girmişti.

66.

Babam ölürken onu sık sık çocukluğuna geri götürmeye çalıştım. Geriye, insanın henüz ölümsüz olduğu, acının henüz gelmediği, ölümle arasında daha aşacağı yılların uzandığı topraklara. Naif bir çabaydı, çünkü bu kuşağın bir çocukluğu olmamıştı.

Tüm fotoğraflar arasında babamın tek bir çocukluk fotoğrafı var. Üç-dört yaşlarında, annesinin kucağında oturuyor. Ona başkasına ait bir denizci takımı giydirmişler. Yolu ta o zamanlarda böyle çizilmiş, sonuna kadar bizim –benim ve kardeşimin– eski kıyafetlerini eskitti.

Çocukluğun ayrı, koruma altında bir dönem olarak tarihsel açıdan geç, okulun devreye girmesiyle Avrupa'da on altıncı-on yedinci yüzyıl civarında ortaya çıktığını biliyoruz. Ancak yirminci yüzyılın ortalarında bile, özellikle de bizim topraklarımızda, sorunlu dönem özelliğini korumaya devam ediyor. Özellikle de savaş sonu doğan o nesil için. O dönemin mantığına göre çocuk, henüz büyümemiş, küçük bir yetişkindir sadece. Büyüklerin eski kıyafetlerini giyer ve altı-yedi yaşına gelip ailenin işgücüne katılabilecek hale gelene kadar kenarda bekler.

Babamı altı yaşında, belinde bir su matarasıyla kırda öküzleri otlatırken hayal etmeye çalışıyorum. Otların arasından peşlerinden gidiyor, topuğuna bir diken batıyor, durup onu çıkarıyor, öküzlere yetişiyor, sonra yakınlarda bir şey hışırdıyor, sakın engerek olmasın, yoksa kör yılanların zararsız olduğunu biliyor. Sonra onu dokuz yaşında hayal ediyorum, babası onu sabahın

üçünde uyandırmış, hava soğuk ve karanlık, uyku yakasını bırakmıyor, at arabasını koşuyor, kadınları tarlaya tütün toplamaya götürmek zorunda.

Uykum var, ruhum uyuyor, ama deden hadi, hadi diye sesleniyor, sadece onları götüreceksin, gün ağarana kadar bir sepet de tütün toplarsın, sonra özgürsün...

Özgürsün, defterlerini alıp okula gidebilirsin demektir, ki orada sıranın üzerinde uyuklayacak ve öğretmenin cetvelinin tıraş edilmiş başına inmesiyle uyanacaktır. Akşam ise açık havada okulun duvarına yansıtılan filme gidebilir. *O filmleri seyretmekten çok rüyamda görürdüm,* derdi, *daha ilk yazılarda uykuya dalardım.*

Sonra ortaokuldayken bir yurtdışı gezisi düzenlenmiş. Bunu annesine söylediğinde annesi reddetmenin en acayip yolunu bulmuş: *Azıcık daha sabret*, demiş, *askere bir git, o zaman seyahat edersin, baban askerken dünyanın yarısını dolaştı.* Bu durumda dünyanın yarısı çatışmalar ve İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıntıları arasındaki Sırbistan ve Macaristan demekti. Başka savaş olmadığından dedem bir daha seyahat daveti almamış. Babam da, şükürler olsun, askerliği sırasında yurtdışına adım atmadı.

67.

Sırada kasabadaki teknik liseye gidişi var. Kasaba, küçük ve kırsal olmasına rağmen her şeyi önemli ölçüde değiştiriyor. Yoksa sefalet aynıdır. Anlattıklarından bunu açıkça görüyorum – uzun boylu, zayıf, okul üniformasının pantolonu ve ceketi iki beden büyük, daha uzun süre giyebilmesi için. Güz sonu üzüm hasadı sonrasında bağlara giderlermiş, yere düşen birkaç üzüm tanesi veya bir salkım için sıraların arasında dolaşırlarmış. *Tek biz ve kargalar*, derdi babam. 50'lerin kış sonlarında şehrin Sılzliyka nehri (ne güzel bir isim) boyunca dolaşır, sürüklenen dalları ve kütükleri toplarlarmış, onları kurutup odalarındaki ebedi "Çingene Aşkı" sobalarıyla ısınırlarmış. Ayrıca düşen briketler için yük trenlerinden sonra istasyona giderlermiş.

Bir keresinde kasketinin siperliği kırılmış, yenisini alacak parası yokmuş, kasketsiz ise okula adımını atamazsın. Neyse, kimya kitabının kapağını hilal şeklinde kesmiş, siyah ayakkabı boyasıyla boyamış ve iş tamam. Ama birkaç gün sonra şapkayı yemekhanede unutmuş. Onu bula bula kimya öğretmeni bulmuş, boyanın altından beliren kapağı görünce de öfkeden kudurmuş. Herkesi sıraya dizmiş ve bağırmaya başlamış: *Görelim bakalım şimdi kimyayla kim dalga geçiyor?* Sırada başı açık, kasketsiz tek babam varmış. *O yüzden,* diye devam ederdi, *bu öğretmen için balık yemi olarak solucan yakalardık, bir geçer not almak için ne solucanlar yakalamışızdır...*

Ama tam o sırada, Radnevo'da lise öğrencisiyken bir mucize olmuş, Harlemli basketbolcuların filmi* gelmiş. Film yakınlardaki daha büyük bir şehirde gösterilecekmiş. O köylü çocuklar için olağanüstü bir olay olmalı bu. Birincisi, bir Amerikan filminin gösterilecek olması, ikincisi de o anda efsane olan basketbolcularla ilgili olması. Daha varlıklı sınıf arkadaşlarından birer bisiklet ödünç almışlar, Eski Zağara'ya kadar otuz kilometre pedal çevirmişler, son kuruşlarıyla filme girmeyi başarmışlar ve onu ayakta izlemişler. Muhtemelen babamın basketbol oynama hayali o civarlarda başlıyor. Hem boyu da uzunmuş, tüm özelliklere sahipmiş. Herhalde lisenin son yıllarında oynamaya başlamış, sonra da askerde devam etmiş... Ve o, hayatında hiçbir yere gitmemiş olan babam, ordu takımıyla seyahat etmiş, (babaannem yine de bir bakıma haklı çıkmış). Bulgaristan içinde seyahat etmiş tabii, ama o da dünya sayılır. Umut vaat ediyormuş, tekniği güçlü, sağlıklı biriymiş, antrenörü onu beğeniyormuş ve önünde parlak bir gelecek ışıldıyormuş...

Onu askerlikten sonra köyüne dönerken hayal ediyorum, yirmi yaşında kafası karışık bir genç. Antrenör ona bir telgraf çekip bölge merkezinin takımına davet etmiş, ilk etapta ona kalacak yer ve yemek vereceklermiş. Babam ailesine nasıl söyleyeceğini bilemiyormuş, gerçek şu ki cebinde şehre bilet alacak 5 levası dahi yokmuş. Bir gün cesaretini toplayıp ailesine sormuş ama onlar, köyden hiç çıkmamış insanlar olarak muhtemelen şöyle demişlerdir: *Burada işine gücüne bakmak yerine top peşinde mi koşacaksın, hem yakınlarda olmalısın ki yardım edebilesin, şehirden kimseye hayır gelmemiştir...* Ve gitmesine izin vermemiş-

* Afro-Amerikan Harlem Globetrotters basketbol takımını konu edinen 1951 yapımı *Harlem Globetrotters* filmi. –*ç.n.*

ler. Babam birkaç gün ne yapacağını bilemeden dolanıp durmuş, hayatında annesiyle babasının sözünden hiç çıkmamış, sonunda da kalmış. Ona köyde bir iş teklif etmişler, annemle tanışmış, o zamanlar on sekiz yaşındaymış. Annemin babasına, eğer annem üniversiteye kabul edilirse Sofya'da okumasına izin vereceğine dair söz vermiş, annem kabul edilmiş ve gitmiş, o köyde kalmış, birkaç kez Sofya'ya gidip gelmiş, hatta bir keresinde onu ekibine davet eden takımın bir maçına bile gitmiş, antrenöre haber vermeye utanmış, sonra ben dünyaya gelmişim, sonra dizbağları yırtılmış ve diğer, olası hayatı kuyruğunu bacaklarının arasına kıstırıp ortadan kaybolmuş.

68.

Onun 60'larda arkadaşlarıyla çektirdiği fotoğraflarına bakıyorum. Yirmili yaşlarında yakışıklı gençler, her biri köy sinemasında izlenmiş siyah beyaz bir Fransız filminden fırlamış gibi. Babamın saçları kıvırcık, kuzguni siyah, üzerinde briyantin yerine biraz domuz yağı var. Pantolonları yasal sınırları zorlayacak ölçüde dar; daima tetikte bekleyen milislerin makasla kestiği türden. Tıpkı kendisinin de severek mırıldandığı o yasak şarkıdaki gibi: *Dar paçalı pantolonu boru gibi, pardösüsü sapsarı limon gibi...* Ya da dosdoğru şöyle biten başka bir şarkıda olduğu gibi: *Milis güçlerinin jipiyle götürecekler seni Belene'ye...** Onu jiple Belene'ye götürmediler ama bir keresinde pantolonunu kestiler, bunu ben bile hatırlıyorum, onu karakola çağırdılar ve saçını kestirip bıyığını tıraş etmesini (nedense şu bıyık olayı onları inanılmaz öfkelendirmişti), aynı şekilde kardeşimle benim de saçlarımızı kestirmesini emrettiler, çünkü Beatles üyelerine benziyormuşuz. Babama göre Cruyff ve Beckenbauer'e benziyorduk, ama bu karakolda tutmamıştı. Bizi köy berberine götürmeden önce babam köyün fotoğrafçısı olan kuzenini çağırdı ki bizi uzun saçlarımızla ölümsüzleştirsin – kardeşim dört, ben altı yaşındaydım. Kendi de bıyıklı ve favorili bir fotoğrafını çektirdi. Kazınmış kafalarla fotoğraf çektirmedik. Sadece annem bizi gördüğünde san-

* Komünist Bulgaristan'da rejim muhaliflerinin gönderildiği toplama ve çalışma kampı. *–ç.n.*

ki tutukluymuşuz gibi ağlamaya başladı, babaannem ise *bir şey olmaz, bir şey olmaz, saçları daha gür çıkar işte* dedi...

Babamın maharetle anlattığı, gençliğine ait komik hikâyeleri... İşte benim 60'lara olan zaafım da buradan geliyor, onların özlemleri benim de özlemim oldu. Hiç yaşamadığım bir zamana duyduğum bir özlem.

60'ların sonunda, annem Sofya'da üniversite öğrencisiyken babam onu görmeye gidermiş ama evsahibesi eve erkek girmesine izin vermediği için evli olmalarına rağmen otelde kalırlarmış. Sofya Oteli'nin restoranında bir fotoğrafları var, muhtemelen annemin mezuniyetinden. İkisi de inanılmaz genç, yirmi küsur yaşlarında, o masum yüzlerle (siyahbeyaz fotoğrafların yüzleri daha güzel ve daha masum gösterdiğinden şüpheleniyorum). Etrafta annemin okul arkadaşları var, çoğu sonradan ünlü avukat ve savcılar olacak. Babamın bu yemekle ilgili de bir hikâyesi var. Hikâye, Sofya Oteli'nin döner kapısıyla nasıl başa çıkamadığına odaklanıyor. Bazı okul arkadaşları annemi içeriye almış, o ise dışarıda tek başına kalmış. *Kapıyı açmak için itiyorum ama nafile. Geri çekiliyorum, bakıyorum – başkalarında dönüyor. Kesin Sofyalı olup olmadığını, üniversite öğrencisi olup olmadığını anlıyor. Yine kimsenin olmadığı bir ânı yakalayıp elimle iteyim diyorum, kapı yine kilitleniyor. En sonunda annen çıktı ve beni içeri aldı, nasıl bir utanç. Ben bu kapıları itmemen gerektiğini, yoksa kilitlendiklerini nereden bileyim.*

Ölümünden sonra tüm bedenlerini teker teker dolaşıyor mu acaba, diye düşünüyorum, ve en uzun hangisinde kalıyor?

69.

Babam küçük başarısızlıklarından harika hikâyeler çıkarırdı. Ve başarısızlığa uğramayı da gerçekten iyi bilirdi.

1989 yılında kırk beş yaşındaymış, şimdi *sadece* kırk beş derdim. Duvarın yıkılması ve 90'ların kıyma makinesine girmek, birkaç kuşağı eski yaşamlarından kopardı. En büyük darbeyi, sanırım, anne babalarımızın kuşağı aldı. İşlerini kaybettiler, işletmeler kapandı, sahipleri değişti, daha uyanık olanlar cesurca asla geri ödemeyecekleri krediler çekti.

Babam da işsiz kaldı ve onuruyla farklı şeyler denemeye karar verdi. Hepsinde başarısız oldu tabii. Bir önceki yıl, örneğin, korkunç bir soğan kıtlığı yaşanmıştı. Sosyalist dönemde, bir tanıdığımın dediği gibi, *soğan varsa her yer soğan olur, soğan yoksa hiçbir yerde yoktur.*

Babam da yeni serbest piyasanın tüm yasalarına göre, ortada kıtlık varsa ve belli bir şey aranıyorsa, onun üretilmesi gerektiğine karar verdi. Borç para aldık, birkaç dönüm arazi kiraladık, arpacık soğanı ektik, birkaç kez çapaladık, bereketli ürün verdi. Sonra tüm akrabaları topladık, ben daha yeni evlenmiştim, karımın akrabalarını da çağırdık ve birkaç gün boyunca canla başla çalıştık, soğanları çıkarıp çuvallara doldurduk. Soğan çuvallarından yeni bir Berlin Duvarı inşa ettik.

Her şey babamın hesaplarına göre gidiyordu, artık tek yap-

mamız gereken pazar bulmaktı. İşte burada işler sarpa sardı. Babam soğan alıcısı aramaya koyuldu. Önce civardaki köyleri dolaştı – istemiyorlardı, herkesin kendi soğanı vardı, sonra da tüm bölgeyi – kimse soğan istemiyordu. Ülkeyi dolaşmaya koyuldu, en ücra kasabalara kadar ulaştı ama yine – ihtiyacımız yok allah yok. O yıl herkes önceki yılki kıtlıktan dolayı soğan ekmişti. Eve perişan halde döndü. Kendi boyunu aşan soğan çuvalı duvarının önünde duruyordu ve annemin sert bakışları altında kasavetle sigara içiyordu. İşin en kötü yanı, soğanların çürümeye başlaması ve dayanılmaz bir koku yaymalarıydı. Dağıtabileceğimiz kadarını akrabalara dağıttık. Babam kalan soğanları atacak yer aramaya koyuldu. Sanırım o sonbahar tüm Bulgaristan çürüyen soğan kokuyordu.

Benzer başarısız girişimler, onlara fiyasko demeyelim, babam ördek yetiştirmeye, ipekböceği yetiştirmeye, arıcılık yapıp bal üretmeye, küçük bir domuz çiftliği ile küçük bir tarım kooperatifi kurmaya, eski bir değirmeni onarmaya çalıştığında da yaşandı. Babam giderek tarımsal girişimciliğin Don Kişot'una benzemeye başlamıştı. Öyle de görünüyordu zaten – uzun boylu, zayıf ve artık hafifçe kamburlaşmış, tıpkı Picasso'nun kömür kaleminden çıkmış bir çizim gibi... Güya her şeyi doğru yapıyordu ama sonunda ortaya hiçbir şey çıkmıyordu. Ve bu, onun beceriksizliğinden ziyade, o dönemin karanlık düzeninin bir göstergesiydi.

70.

Babamın ölümünden üç hafta önce onunla doğrudan ilgisi olmayan garip bir olay yaşadım. Bir ikindi vakti, kasım ayının zamansız ve şefkatli güneşinin altında Şipka sokağında yürüyorum. Kaldırımda bana doğru gelen genç bir kadın gülümseyip beni durduruyor. *Sizsiniz, değil mi? Evet, benim. Kitaplarınız beni kurtardı, bir kahve içmek için beş dakikanız var mı?*

Acelem olduğunu söylüyorum, ki bu doğruydu. Kadın bana bakıyor ve öyle sıradan ve düz bir tonla bir şey söylüyor ki başta yanlış duyduğumu sanıyorum.

Tam kavrayamadığımı fark edince, tekrarlıyor: *İntihar etmek istiyorum.*

Bu, karnıma yavaşça inen bir darbe gibi geliyor. Doğrusu bu karşılaşmayla ilgili her şey ağır çekimde, özellikle benim tepkilerim. Çaresizce etrafıma bakınıyorum. Etrafımızda son kalan birkaç sarı yaprak yavaş yavaş süzülüyor, üniversite tarafından gürültülü bir öğrenci grubu geliyor, babam evde can çekişiyor... Aklıma gelen ilk şey şu oluyor: ben de. Yutkunup bu sözleri içime atıyorum. Ama kız karşımda duruyor ve bana öyle bir beklentiyle bakıyor ki, sanki bir sihirbaz gibi şapkamdan bir teselli ya da anlam tavşanı çıkaracağımdan emin. Madem anlam ve teselli hakkında yazıyorsun, hadi seni şimdi görelim bakalım.

Ne demek intihar etmek istiyorum, bunun hiçbir anlamı yok, diyorum sırf zaman kazanmak için.

Hem, diyor, aşağı bakarak, *ben hamileyim ve bu çocuğu kim-*

se istemiyor. Beni psikiyatride yatmaya zorluyorlar.

Ne söylediğimi hatırlamıyorum. Muhtemelen insanların böyle durumlarda söylediği, çoğunlukla ucuz kişisel gelişim kitaplarından ve popüler filmlerden alınmış saçmalıklardandı. *Çocuk için ayakta kalmalısınız. Annenizin babanızın yanına gidin, onlarla konuşun, onlar sizi anlar. Anlayacaklardır, eminim, anne babalar her zaman anlar.*

Onlar sözünü bile ettirmiyor, yanıtını veriyor düz bir sesle. Tüm süre boyunca kız karar vermiş birinin kesin sükûnetiyle konuşuyor, ki bu benim için olayın en korkutucu yanı. Öylesine muazzam bir sükûnet ki, içinde ne bir poz var, ne histeri, bunu bir arkadaşına sinemaya gitmeyi düşündüğünü söyleyen biri gibi ifade ediyor.

Eğer intihar ederseniz, katil de olursunuz, diyorum, *ama siz katil değilsiniz. Çocukla bir konuşun. O hâlâ içinizdeyken siz de onun içine girin, sesine kulak verin ve birlikte karar verin.*

Yardım edeceğim bir durum olursa diye ona telefon numaramı veriyorum ve yollarımızı ayırıyoruz.

71.

Babamdan kalan, sakladığım eşyalar; bu küçük gündelik hayat müzesi, kahraman olmayan bir insanın müzesi: ona sadece birkaç hafta önce Lizbon'dan getirdiğim mantar çakmak; içinde üç sigaranın kaldığı bir paket mavi Rothmans, en son iki tanesini yatağında yakmış ve sadece birkaç nefes almıştı, jesti tekrar edecek, hâlâ hayatta olduğunu hissedecek kadar; çözdüğü bilmecelerin yer aldığı son gazeteler; bir İsviçre çakısı; eski, numarası uymayan ve modası geçmiş ama bu arada yeniden moda olmuş kemik çerçeveli gözlükleri (onları hep değiştirmeye niyetleniyordu, ama önce işlerini bitirmeliydi). Ve otuz küsur yıl önce menisküs yırtığı yüzünden kendi elleriyle kızılcık ya da kayın ağacından yaptığı değneği, buraya onunla gelmişti.

Bir arkadaşım babası öldüğünde öyle aman aman bir üzüntü hissetmediğini, hatta bu yüzden kendisi için biraz endişelendiğini anlatmıştı. Bir hafta geçmiş, sonra bir ay, sıradışı pek bir şey yokmuş, evet, aklına gelmesine geliyormuş, kendini mutlu hissetmiyormuş, ama buna gerçek bir üzüntü denir mi – hayır. *Sonra bir sabah*, dedi, *gözlerimi açtım ve, inan bana, acıdan kalkamadım. Sanki ağır bir levha ya da bir taş göğsümü sıkıştırmış gibiydi, nefes alamıyordum, beni aniden öyle bir çarptı ki, babamın artık hayatta olmadığını sanki ancak o zaman anladım. Ta ikinci yıl bir nebze hafifledim*, dedi.

Babamın mirasından birkaç şey daha:

Kasabaya giderken giydiği yeni (bir zamanlar benim olan) ayakkabıları. Nasıl olduysa cenaze şirketinden gelen ilk taşıyıcılarla birlikte ortadan kayboldular. Sofya'ya gelmeden sadece bir ay önce aldığı ve henüz tadını çıkaramadığı deri ceketi de o esnada kaybolmuştu. Artık yıpranmış cüzdanı, kardeşimin hediyesiydi, içinde yakınlarına ait telefon numaralarının yazılı olduğu katlanmış küçük kâğıtlar. On yedi yıl önce, ölümün etrafında dolaştığını öğrenince, cüzdanına Aziz Georgi'nin ikonasının yer aldığı minik bir takvim ve iki torununun çocukluk fotoğrafını koyduğunu hatırlıyorum. Şimdi bu koruyucu meleklerini bulamadım. Hazırlanamamıştı, her şey çok hızlı olmuştu.

Tüm bunlara kullanılmamış birkaç ağrı bandını, aynı şekilde epikriz raporları ve tahlil sonuçlarıyla dolu dosyayı ve küçük lise albümünü dahil ettiğimizde, son günlerinden geriye kalanların listesi tamamlanıyor. Babamın bu kadar varlık*sız* olmasında münzevice ve güzel bir şey var. Onun tüm serveti ve mirası bahçede büyüyordu. Başka bir şeye ihtiyacı yoktu – bizim eski kıyafetlerimizi giyip eskitmek ona yetiyordu. Bayramlarda ona yeni bir şey almak için para harcamamıza kızardı. *Ne zaman giyeceğim onları*, derdi hep, *kartallarla sonsuza dek yaşayacak değilim...*

Bir de ondan kaptığım bazı kelimeler – beklenmedik anlarda ortaya çıkıp kafamın içinde günlerce dönüp duruyorlar. *Tihnalık*,* en güzellerinden. *Gel buraya*, diye seslenirdi bana, *bir süre tihnalık içinde otur. Tih-na-lık* – öyle dingin, öyle sessiz bir kelime ki adeta titreşiyor. Genellikle gün batarken, alacakaranlıkta, sessizlik bile saydamlaştığında ve kuşlar bir an için ötmeyi kestiğinde hissedilir. *Gel*, diyor, *bir süre tihnalık içinde otur.*

* "Tenhalık" kelimesinin Bulgarcada şekil değiştirmiş hali. –*ç.n.*

Şimdi babamdan uzakta, bir başka yerde, *tihnalık* içinde oturuyorum ve onunla konuşuyorum.

Bazı kelimeleri nasıl telaffuz ettiğini hatırlıyorum, bazen bilerek bazen alışkanlıktan – düşünüyorum yerine *döşünüyorum*, düşünce sanki başından değil döşünden, bağrından kopardı; tatlı yerine *datlı*, ki damakta bir tık daha yoğun bir fonetik tat bıraksın...

Babamın yatmadan önce nasıl esnediğini hatırlıyorum. (O esneme de, tümüyle sağır olmadan önce duymam gereken şeylerden oluşan altın fonun bir parçası olarak bir hikâyeye girdi.)

Onun nasıl sigara içtiğini hatırlıyorum, mavimsi duman, havada dağılan, kısa ömürlü şekiller oluştururdu.

Bir şeye kızdığında ya da üzüldüğünde dudaklarını nasıl büzdüğünü hatırlıyorum. Ayaklarını sürüyerek bahçede nasıl gözden yittiğini hatırlıyorum, kamburlaşmış, üzerinde eski kırmızı ceketim.

Ve de bir anlığına kendimi oymuş gibi gördüğümü.

72.

W. H. Auden'ın şu "W. B. Yeats'in Anısına" şiirinin başı beni daima babama götürecek.

Tam ortasında göçtü karakışın:
Dereler donmuş, nerdeyse bomboştu havaalanları,
Yağan kar bir başka biçime sokmuştu anıtları;
*Cıva düşmüştü ölen günün ağzında.**

Özellikle şurası tüylerimi diken diken ediyor: *Cıva düşmüştü ölen günün ağzında.*

Ve biraz aşağıdaki iki dizesi daha:

Başkaldırıyordu gövdesinin tüm illeri,
*Usunun meydanları bomboştu...***

Babamı hiç şiir okurken görmedim. Ama şu anda bazı şiirler bana onu hatırlatıyor. Örneğin W. C. Williams'ın "Kırmızı El Arabası": *O kadar çok şey bağlı ki / beyaz tavukların yanında / yağmur suyuyla sırlanmış / kırmızı bir el arabasına...* Belki de avluda, duvara yaslı, hafifçe paslanmış, tavukların daima etrafında

* Çev. Cevat Çapan. –*ç.n.*
** Çeviride iki küçük değişiklik yapılmıştır. –*y.n.*

dolaştığı tıpkı böyle bir el arabamız olduğu içindir. Aslında şimdi düşünüyorum da, babamın ezbere bildiği epey şiir vardı, çoğu resmi geleneğin dışında. Onları nereden öğrendiğini hiç sormadım. Çocukken yazdığım tüm o korkunç şiirleri de ezbere biliyordu. Bunu ancak son yıllarında fark ettim.

73.

Sonraki günlerde, düşünmemek için bütün öğleden sonralarımı bilgisayarda satranç oynayarak geçiriyorum. Ama işe yaramıyor. Babam bir yolunu bulup oyuna sızıyor, hatta yanlış bir hamle yaptığımda yüzünü bile ekşitiyor. Hızlı satranç oynamaya geçiyorum, oyun başına üç dakika, düşünmeye tek bir boş saniye bile kalmaması için. Yine işe yaramıyor. Nasıl yarasın ki, bana satrancı öğreten oydu.

Satranç oynamayı bana babam öğretti. İlk başlarda, az çok eşit olmamız için vezirsiz oynardı. Bu pek işime yaramazdı. Ben olayı biraz kapınca, veziri geri aldı, daha zayıf bir taşı, kaleyi oyundan çıkardı. Sonra uzun yıllar boyunca onunla satranç oynamadım. Bir süre önce yine oynadık. Çocukluğumdan kalma o aynı ahşap satranç tahtasında (at hâlâ öyle başsızdı). Onu gençliğinde bir arkadaşı hediye etmişti, kutunun içinde ise yakma kalemle işlenmiş "Kazanan daima sen ol!" ifadesi vardı. Öyle de oluyordu. Ama bu sefer ben galip geldim, belki ilk defa. İnanamadım. O da inanamıyordu. *İstersen vezirsiz oynayabilirim*, dedim onun kırk yıl öncesine ait sesiyle. Dalga geçmek oyunun bir parçasıydı, ki babam onun da şahıydı, ondan öğrenmiştim.

74.

Ve yine, hüznün kilidinin aniden, küçük spesifik şeylerle açılması.

Elime bir mandalina alıyorum ve birden, yemek yemeyi tümüyle bırakmadan önce, bir dilimini acı içinde yediği son meyve olduğunu hatırlıyorum. Ve mandalina artık sadece mandalina değil.

Bazen aramızda olmadığını unutuyorum ve mutlu bir an oluyor bu, onu aramaya kalkışıyorum ve o anda dank ediyor.

Televizyonda hâlâ aynı reklamların döndüğünü fark ediyorum – sevdiği reklamlar ve onu çileden çıkaranlar. (Ticarileştirilmiş varoluşun dayanılmaz ölümsüzlüğü.)

Onun için aldığım gazetelerin son sayılarını sakladım. Ardında nasıl bir dünya bıraktığını bilmek için. Avrupa'da bir savaş, aşağıda Filistin'de bir tane daha, burada Sovyet Ordusu Anıtı'nın yıkılması lehine ve aleyhine kavgalar, bitmek bilmeyen skandallar... Giderken bizi nasıl bir dünyada bıraktığını bilmek için.

Aralık ayının son günleri tükeniyor. Akşam yedi sularında – ağır bir yoksunluk. İki gün sonra – yeni bir yıl. Bayramlar yas zamanı özellikle ağırdır. Televizyonda yakınlarımızla bir araya gelme konulu reklamlar akıyor oluk oluk, sırıtan Noel Babalar ço-

cukları kucaklıyor, tüm aile oturma odasında toplanmış, baba ise bitmek bilmeyen bir sucuğu ince ince dilimliyor. Alışveriş yaptığım markette bana *Mutlu Yıllar* diliyorlar.

Doktor, çocukları en azından Noel'de bir araya getirmeyi umut edebilir miyim?

Doktor durumu eleveren üç saniye boyunca tereddüt edip, sonunda *Evet, Noel'de olabilir,* diyor.

75.

Babam beni pek sevmezdi, diyor bir arkadaşım. Bir bakıma tüm kuşağımızın paylaştığı bir duygu bu. Babalarımız bizi pek şımartmazdı, bu bir gerçek, şımartmak annelerimizin ve büyükannelerimizin ayrıcalığıydı. Bulgarca ve matematik ödevlerimizi kontrol etmezlerdi. Babam sadece elişi ödevlerimde, terlik şeklinde bir iğnelik, demir bir şamdan ya da kaynayan kazandan sıcak kavanoz çıkarmak için metal maşa gibi süper pratik bir şey yapılması gerektiğinde yardım ederdi.

Aslında babalarımız bizi severdi, babam konusunda bundan eminim, sadece bunu nasıl göstereceklerini bilmiyorlardı. Onlara da hiç kimse bunu nasıl yapacağını göstermemişti. O garip zırhı ancak torunları aşabiliyordu.

Çocukken beni hiç öptüğünü hatırlamıyorum. O da babasının kendisini öptüğünü hatırlamazdı. Çocuklar ancak uyurken öpülür, yoksa şımarırlar, oralarda böyle denirdi. Ataerkil Balkan saçmalığı. Ama dedem, onun babası, kaçırılanların telafisi olarak bize sarılırdı, bizimle oynardı. Babam kardeşimin oğluna gerçekten düşkündü, o da basketbol oynuyordu. Gece boyu gözünü kırpmaz, bilet alıp torununun lise takımıyla birlikte her yere seyahat ederdi. Çocuklar onu severdi, onların maskotuydu. Basketbol sahasında olma hayali, elli yıl sonra, her ne kadar başka bir bedende olsa da gerçekleşiyordu.

Babam kızıma bayılırdı, her istediğini yerine getirirdi, onu

şımartır, el üstünde tutardı. Ona küçük bir çocuk çapası yapmıştı, bahçede birlikte çalışırlardı. Bir keresinde, kızım rica etti diye ip atlamayı denedi ve betonun üstüne yığıldı. Neyse ki bir yerini kırmadı, biz kahkahalara boğulduk, en çok da kızım; o ise ayağa kalktı, suçluluk duygusuyla üstünü silkeledi ve küçük bir çocuk gibi şöyle dedi: *Tamam, hiçbir şeyim yok, canım acımıyor, korkacak bir şey yok.*

76.

Ne kadar kısıtlı da olsa, ondan gelen... doğru kelimenin ne olduğunu bilmiyorum, bazı işaretlerin, örneğin beni bir şey için övmesinin çocukken benim için ne kadar önemli olduğunu ancak şimdi anlıyorum. Bu pek sık olmazdı. Bu yüzden de o iki ya da üç seferin her birini hatırlıyorum.

Biri, üçümüzün –ben, kardeşim ve o– birlikte bir dergiye, muhtemelen *Kozmos* ya da bir yerlerden ele geçirdiğimiz *Paraleller*'in zor bulunan sayılarından birine baktığımız nadir anlardan biriydi. Neredeyse aynı olan iki resmin arasındaki "Dokuz Farkı Bul" oyunu vardı. Birlikte sekize kadar ulaştık, ama dokuzuncuyu bir türlü göremiyorduk. Sonra onu fark eden ben oldum. *Aferin, bu en zoruydu,* dedi babam. Kırk beş yıl önceydi ama bunu hâlâ unutmadım.

Şimdi düşünüyorum da, çocukken onun hayalindeki ideal oğul olmaktan oldukça uzaktım. Utangaç ve içe kapanıktım, sürekli okurdum, gizlice yazardım (ki bu da herkesin bundan haberdar olduğu anlamına geliyordu). Diğerleriyle hiç dövüşmedim, bir kez hariç, hem de benden daha büyük bir çocukla – sanırım bununla babamı epey şaşırtmış ve gözünde yükselmiştim.

Gerçek şu ki, kardeşimle askere, sonra da Sofya'ya gitmemizden sonra, yıllar boyunca her eve dönüşümüzde babamla birbirimize biraz daha uzun sarılırdık. Daha uzun sarılabilmek için

giderek uzayan karşılamaların ve uğurlamaların bahanesine sığınırdık.

Birliğe teslim olacağım zaman babam beni askerliğimin çıktığı o uzak kuzey kasabasına Polonya Fiat'ıyla götürdü. Başım kazınmıştı, bu da beni daha çelimsiz ve pısırık gösteriyordu, subayın bana fırlattığı askeri üniforma üstümden emanet kıyafet gibi dökülüyordu. Babamın gözlerinin dolduğunu gördüm, sırtını döndü ve mendiline uzun uzun sümkürdü. Babalarımız gençken böyle ağlardı. O anda sarılıp sarılmadığımızdan emin değilim.

Şimdi hatırladım da, babaannem askerlerin cepheden döneceği haberi gelince, dedemi karşılamak için nasıl S. kasabasının istasyonuna gittiklerini anlatmıştı – birkaç gün beklemişler, at arabalarının içinde uyumuşlar. O beklenen tren nihayet geldiğinde, dedem kapıda belirmiş, sağ salim, dokuz aylık savaşın ardından. *İçimden ona koşmak, ona sarılıp onu bir daha bırakmamak geliyordu*, derdi babaannem... *Ama kayınbabam bana bir bakış attı ve sakin ol, gelin, dedi. Ve sonunda, sıra bana geldiğinde, dedene sadece elimi uzattım ve tokalaştık, o da babasının önünde bana sarılmaya cesaret edemiyordu. Ne budalaymışız*, derdi babaannem, gözlerini başörtüsünün ucuyla silerek.

77.

Babamın ölümünden birkaç ay sonra, uzun zaman önce İtalya'ya göç etmiş bir ressamla karşılaştım. *Biliyor musunuz*, dedi beni görünce sevinçle, *sizinle yıllar önce kısa bir süreliğine karşılaşmıştık, muhtemelen hatırlamazsınız, Sozopol'da, ama o an bana bir cümle söylediniz ve o cümle, deyim yerindeyse, kaderimi değiştirdi. Sonradan onu kullandım ama emin olun, size atıfta bulundum,* diye aceleyle ekledi, *ve şimdiye kadarki en güzel sergimi açtım.*

Cümle neydi, diye sordum merakla.

Kendimi hâlâ buraya demirli bir göçmen gibi hissettiğimi söylemiştim size, siz de, öylesine, laf arasında şu cevabı vermiştiniz: Benim çapamsa gittikçe hafifliyor.

Bütün öğleden sonra bu ifade kafamın içinde dönüp durdu. *Benim çapamsa gittikçe hafifliyor*. Sözler, gerektiğinde bizleri bulur. Pek farkında olmadan, belki laf olsun diye bir şey söylemiştim ve ancak şimdi, babamın ölümünden sonra, o ifade anlamla doluyor. Ama bu bana kendimi daha hafif hissettirmiyor.

78.

Bu uzun bir kederdir, diyor bir arkadaşım. Güzel bir ifade ama ben henüz acının içindeyim. Önce uzun bir acı olur. Keder sonra gelir...

Bu acının bedenimdeki yerini tespit etmeye çalışıyorum, kaynağı tam olarak neresi? Şimdi göğsümün derinliklerinde, diyaframın olduğu yerde, beni boğuyor, nefes almamı engelliyor. Aslında bu göçebe bir ağrı. Şimdi yukarıda boğazımda, ağlama merkezinin oralarda bir yerde. Şu anda hamur kıvamında, tam pişmemiş ekmek gibi, yutması zor.

Bunları yazdığım deftere ekim ayında başlamışım. Demek başında babam hâlâ hayattaydı. Sadece otuz küsur sayfa önce hayattaymış. Ve neler olacağını kimse tahmin etmiyordu.

Montaigne, "Keder Üzerine" başlıklı erken denemelerinin birinde, büyük kederin insanı nasıl felç ettiğini, taşlaştırdığını, kelimeleri nasıl aştığını tasvir eder. Ovidius'un anlattığı gibi, yedi oğlunu ve yedi kızını kaybeden Niobe, acıdan böyle taş kesilir, bir kayaya dönüşür.

Petrarca bir sonesinde, *Yüreğinin nasıl yandığını söyleyebilenin ateşi azdır*, diye yazmış. Evet, konuşabildiğine, yazabildiğine, sözcükleri sıralayabildiğine göre, bu muhtemelen kederin

küçük ateşidir. Sadece şunu merak ediyorum: Acaba bu sözcüklerin çırası ateşi yatıştırıyor mu, yoksa onu daha da mı harlıyor?

Ve yine Montaigne, fakat bu sefer geç dönem eserlerinden biri olan "Çocukların Babalarıyla Benzerliği Üzerine" denemesi. Böbrek taşlarından –babasının korkunç acılar içinde öldüğü, en çok korktuğu hastalıktan– yakınarak başlar. Buradaki acı ve ölüm korkusu üzerine düşünceleri çok daha bireyseldir. İnsanın boyun eğemeyeceği ağır yazgı yoktur, diye yazmış, yeter ki hayatta kalsın!

Şimdi düşünüyorum da, bu sözler gerçek acı gelmeden önce söylenmiş olmalı.

79.

Babam, tabii ki, ne felsefenin tesellisinden haberdardı, ne de ölümü kabullenmeyi nasıl öğreneceğimiz üzerine kafa yorardı; ne Zenon ve Seneca'nın sayfalarını karıştırır ne de Marcus Aurelius ile yatıp kalkardı; ama bu onun bir Stoacı, naif bir doğa felsefecisi olmasını, erdeme ve doğaya inanmasını engellemiyordu. Aynı şekilde Longinus'u ve Kant'ı bilmemesine rağmen, yüce olanı tanıyabilir ve üzerimizdeki yıldızlı gökyüzüne bir göz atabilirdi. Başka bir romanımda anlatılan ve bizi şimdi kurgu dünyasından gerçekliğe –asıl ait olduğu yere– geri götürecek o manda boku hikâyesini kanıt olarak buraya dahil etmeme izin verin. Hepimiz bir müze-kentin mimarisine ve kiraz ağacı toplarına* hayret ederken, babamın sokakta durup yerde bir şeyin etrafında nasıl uzun uzun döndüğü hakkında bir hikâye.

Ne keşfettiğini görmeye gittim. Manda boku. Tüm dinler beni affetsin, minyatür bir katedral, bir kilise kümbeti ve cami kubbesi gibi ortada duruyordu. Bir sinek, etrafında melek gibi dolanıyordu. Manda bokuna artık pek sık rastlanmıyor, dedi babam. Kimse manda yetiştirmiyor artık. Ve onun kabaklara gübre olarak nasıl verildiğini, bir duvarın onunla nasıl sıvandığını, arı kovanı-

* 1876 Nisan ayaklanmasında Bulgar isyancıların Osmanlılara karşı savaşmak için kiraz ağacı kütüklerinden ürettiği ve bu ayaklanmanın ve milli direncin sembolüne dönüşen toplar. –*ç.n.*

*nın etrafına nasıl sürüldüğünü (eski, örgü olanlardan), kulak ağrısında şifa olarak nasıl kullanıldığını –iyice ısıtıp kulağın içine yerleştiriyorsun– uzun uzun ve keyifle anlattı. O anda, gezdiğimiz Aydınlanma Dönemi evlerinin ve Giza piramitlerinin manda bokunun mimarisi, fiziği ve metafiziğinden çok daha önemsiz olduğunu kabul edebilirdim. Versay, Atina, Roma ve Paris'te doğmamış olsan da, yücelik karşına çıkmak için yine bir suret bulacaktır.**

Eğer bir gün bir düşünce ekolüne ait olursam, bunun yüceliği bir manda bokunda görebileceğini öğreten, babamın o görünmez ekolü olmasını isterim. *Yücelik her yerdedir.*

** Hüznün Fiziği*, çev. Hasine Şen Karadeniz, Metis, 2017, s. 162-63. *–ç.n.*

80.

Baban kitaplarının her yerinde, diyor bir arkadaşım. *Sülalenin hikâye anlatıcısı o*, diye takılıyor karım. Çocukluğumdan hatırladığım, taklidi imkânsız üslubuyla, kendine yönelik tüm alaycılığıyla anlattığı hikâyelerinden biri, annemin talimatları altında gece gizlice –aman kimse görmesin, komşuların maskarası, etrafta alay konusu olmasın diye– çamaşır asmasıyla ilgiliydi. O zamanlar, geçen yüzyılın 70'leri olmalı, çamaşır asmak da çamaşır yıkamak gibi, tümüyle kadın işi sayılırdı. *Gece vakti kedileri dehşete düşürerek, atletle bahçeye süzülüyorum ve çamaşırları ipe diziyorum,* diye anlatırdı babam, *ama talihsizlik bu ya, komşumuz dışarıda sigara içiyor ve çitin arasından sesleniyor, ciddi bir adam, yaşını almış, eski burjuvaziden biri.* Babam, karısının külotlarını asarken, deyim yerindeyse donu inmiş halde basılmış. O her şeyden bir hikâye çıkarabilirdi, çamaşır asmaktan bile.

Bunu tüm abartısı ve alaycılığıyla bir hikâyeye dahil ettim, ona "Tarihin Beyaz Donu" başlığını verdim. Hikâye çıkınca da, yine talihsizliğe bakın ki arkadaşlarına ulaşmış ("talihsizlik" diyorum çünkü onların kitaplarla arası yoktu). Hikâyeyi okumuşlar ya da biri onlara anlatmış, onlar da babama telefon edip dalga geçmişler. *Peh, dalga geçmekten perişan ettiler beni*, diye yakınıyordu babam ve güya tehdit edercesine parmak sallıyordu. *Seni öyküye dahil ettim*, diyordum ona, *biraz daha minnettar olma-*

lısın. Dahil etmişsin etmesine de, beyaz donla dahil etmişsin bre, cevabını veriyordu.

Ama hele bir de kendinizi onun hikâyesinde bulduysanız, haliniz nice olurdu, hepimiz bundan nasibimizi almıştık. Annemle teyzemin tarife göre hafiften esnemesi gereken ilk başarısız sünger kek denemesi hakkındaki hikâye, onunla birlikte aramızdan ayrıldı. Onu nasıl yakmışlar ve tavuklara atmışlar, ama onlar bile yemek istememiş ve panik içinde kaçışmış, çünkü keki gagaladıklarında onlara doğru zıplıyormuş. Onunla sonuna dek sadece horoz savaşmış.

Ya da annemle birlikte, artık kasabadayken, yapmaya karar verdikleri ilk katmerler. Komşu Penka nineye koşuyorlarmış. *Hamuru iyi mi, Penka Nine? Aaa, bana biraz cıvık geldi, biraz daha un ekleyin. Bakkala koşuyorum,* derdi babam, *üç paket un alıyorum, hamurun içine boşaltıyorum ve hadi yine Penka Nine'nin yanına. Vay, vay, diyor başını ellerinin arasına alarak, pek tıkız olmuş bu bre* (orada bre diye seslenerek konuşuyorlardı). *Tuğla mı pişireceksiniz bununla, şimdi de su katıverin. Hortumla su döküyorum* (burada babam hepten coşuyor). Sonunda o kadar çok hamur olmuş ki gün boyu katmer pişirmişler, babam sokağa çıkmış, neyse ki yakındaki okuldan evlerine dönen öğrenciler geçmiş, o da her çocuğun eline bir katmer tutuşturmuş. *Dört koca sınıf geçti ve geriye yine de iki kova katmer kaldı*, diye tamamlardı hikâyesini.

Hikâyelerini artık yüz defa duymuş olan annem çok sinirlenir ve *şuna bir bak, nasıl da abartıyor*, derdi. Babam da barış sağlamak için, *tamam ya, sınıflar üçtü ve geriye bir kova kalmıştı*, diye kabul ederdi.

81.

Birkaç yıl önce, T. kasabasındaki bahçeli evi, çocukluğumun o en mutlu yuvasını birlikte ziyaret ettik ve bana inanılmaz derecede küçülmüş geldi. Devasa ahşap giriş kapısı daracık bir metal kapıya dönüşmüştü, öğleden sonralarımı önünde geçirdiğim pencere ise iyice küçülmüş, soyulmuş ve çatlamıştı. Ama en büyük değişim bahçeye olanlardı – üzerine tırmanıp aşağıda belot oynayan yaşlıların kartlarını gözetlediğimiz ya da komşumuz Kör Mariyka'nın avlusuna göz attığımız o kocaman kiraz ağacının olduğu avluya... Kiraz ağacı kurumuştu ve sadece kendisinin ve bir zamanlarki çocukluğumuzun bir anıtı gibi orada dikiliyordu. Avlunun öbür ucunda, tuvaletin yanındaki incir ağacı da kurumuştu, babamın taşındığımız her yere yanında götürdüğü ünlü Hollanda laleleriyle dolu bahçesi ise mendil kadar kalmıştı. Çocuk gözünün mekânı genişletme yetisine sahip olduğuna inanıyorum. Boyun güllerin ve lalerinki kadarken dünyaya yakından bakarsın, onun boyunda olursun, dünya da senin boyundadır.

Büyümek uzaklaştırır ve küçültür.

O zamanki aile hayatımız, daha ucuz olduğu için daima zemin katlarda ya da bodrumlarda bulunan farklı kiralık daireler arasında geçen göçebeliğimizle de anlatılabilir.

İlk kiralık evimiz, T. kasabasındaki şu kiraz ağacının olduğu ve kaldırımın hemen üzerinde alçak bir penceresi, iç tarafında ise geniş bir pervazı olan evdi. Sekiz yaşında, karanlığın çökme hızıyla birlikte giderek büyüyen bir korkuyla, akşamüstlerini tek başıma onun üzerinde geçirirdim. Annem ve babam geciktiğinde içime ince bir terk edilmişlik duygusu sızmaya başlardı.

Neyse, o garip "Sergyienko" isimli sokaktaki evde –tabelalarda hâlâ değişmediğini söylüyorlar– dördümüz zemin kattaki tek bir odada yaşardık. Başta tek bir yatak olduğunu hatırlıyorum, kardeşimle ben onda uyurduk, annem ve babam ise kendilerine yer yatağı sererlerdi. Ama bir seferinde bir kedi yorganlarının üzerine yavrulayınca, annemin içi kalktı, borç para aldılar ve bir yatak daha aldılar. Böylece odada bir masa, bir de gaz sobası için yer kaldı. (O zamanların olmazsa olmazı, bazen bomba gibi patlayan –ya da en azından öyle konuşulurdu– gaz sobaları.) Ama o zaman bile oda bana geniş gelirdi. Her şey orada olup biterdi. Başka oda olmadığından, bize kardeşimle yetişkinlerin gizli sohbetlerine kulak misafiri olma izni verilmişti – yatağımızda uyumuş numarası yaparken. Bu sohbetler hangi konudaydı? Artık unuttum ama orada konuşulanların, özellikle en kısık sesle, fısıldayarak söylenenlerin hiç kimseye söylenmemesi gerektiğini bilirdik. Bir keresinde misafirimiz varken, kendimizi tutamayıp kısık sesle anlatılan bir fıkraya gülmüştük. Misafirler tedirgin oldu, babam ise sadece bize dönüp şöyle dedi: *Biliyorsunuz, değil mi? Tabii ki biliyoruz, sormana gerek var mı...*

Bir seferinde annemle babama fakir olup olmadığımızı sordum. Çocuklarıyla sınıf arakadaşı olduğumuz aile dostlarından misafirlikten dönmüştük. Onlar kendi dairelerinde yaşıyordu, kocaman yumuşak koltukları vardı, kitaplığın vitrininde bir Venedik gondolu biblosu, önünde de göz kırpan bir kartpostal duruyordu. Sınıf arkadaşım dolmakalemlerini boş bir Coca-Cola

kutusunda tutuyordu, silgisi ise çilek kokuluydu. Yokluk çoğunlukla birinin varlığıyla karşılaştırıldığında utanç verici hale geliyordu.

Biz fakir miyiz sorusuna tam o esnada sigarasını yakan babam sessizliğiyle, annem ise beni *artık zengin ve fakir yok* diye paylayarak karşılık verdi.

82.

Bir aile dostumuz vardı, mühendis, kendini üç günlüğüne Batı Almanya'da bulmuştu, iş gezisi için. *Kuvvetle muhtemel, teknoloji çalmak içindir*, diye eklemeyi ihmal etmezdi babam. Bir keresinde bir Alman fırınına girmiş ve kapıdan, *bir ekmek lütfen*, diye seslenmiş, satıcı da omuz silkip arkasındaki rafları işaret etmiş, orada sadece (tek tip) ekmek yokmuş, dünyanın tüm ekmekleri oradaymış – dilimlenmiş, bütün, beyaz, sarı, kahverengi, tam buğday, mısır ekmeği, çavdar ekmeği... Aile dostumuz sadece fabrika üretimi beyaz ve kepekliye alışıkmış. Tüm bu ekmek ve isim bolluğu karşısında bakakalmış ve ne seçeceğini bilememiş, aslında tam olarak ne istediğini de, onu nasıl isimlendireceğini de bilmiyormuş. O kadar utanmış ki, ağlamak üzere olduğunu hissetmiş ve dönüp mümkün olduğunca hızlı bir şekilde fırından tüyüp gitmiş.

Sanırım *Ecinniler*'de bir yerde, Dostoyevski, insanın mutlu olduğunu bilmediği için mutsuz olduğunu, tek sebebin bu olduğunu söyler. Babam Dostoyevski ile pek içli dışlı olmasa da, tam tersini iddia ederdi. Bir keresinde, sesini hafifçe kısarak –belki bu yüzden aklımda kaldı– bir grup arkadaşına şöyle dediğini duydum: *Biz burada ne kadar mutsuz olduğumuzu bilmediğimiz için mutluyuz*. Bu düpedüz siyasi bir açıklamaydı elbette. Ve o kapalılık, bizden esirgenen, sadece kıyaslamak için bile bizden esirgenen o öbür dünya, tam da bizim "mutluluğumuzun" lehine çalışıyordu.

83.

Sonra daha büyük bir kasaba olan Y'ye taşındık ama kiralık ev neredeyse aynıydı, yarı karanlık bir zemin katta, sadece kedilerin ve insanların ayakkabılarının göründüğü bir yerde, üstelik avlusu da yoktu. 80'lerin henüz başıydı. Ve bu onyılın ilk yarısı benim için sonsuza dek yeraltında kalacak, bayat hava ve nem kokacak.

Birkaç yıl sonra annemin işi sayesinde bize ilk defa daha büyük ve daha üst katta yer alan bir daire verdiler. Bir anda odalara güneş girdi, etraf daha aydınlık oldu, eskiden minotorlar gibi aşağıdan baktığımız dünyadan farklıydı. Ne yazık ki birkaç yıl sonra oradan da ayrılmak zorunda kaldık. O sırada annem ve babam nihayet konut edinme hakkı kazandı, böylece tabii ki kasabanın bir ucunda yer alan ve yıllarca parasını ödeyeceğimiz kendi dairemize taşındık. Geç ergenlik yıllarımda, birlikte, aile olarak yaşadığımız son yerdi bu, sonra askere gittim, ardından da Sofya'ya taşındım.

Birkaç kasaba ve ev değişikliği üzerinden anlatılmış ortak yaşamımız kısaca böyleydi. Yine de yükselen bir çizgideydi – yeraltından yedinci kata kadar.

Böylece babamın geç burjuva hayallerinden biri –kendisine ait bir daireye, bir apartman dairesine sahip olmak ve gazetesini alıp ayaklarını bir tabureye uzatmak– gerçekleşmiş oldu. Ama tüm o göçebelikten sonra bu hayal nihayet gerçekleştiğinde, ancak üç-dört yıl dayanabildi, burada havasız kaldığından şikâyet

etmeye başladı, avluya çıkmak istiyordu fakat avlu yoktu. Böylece köye döndü, bahçede hâlâ dur durak bilmeden çalışan yaşlı babasına bakmak için.

Son günlerinde masumca, eskilere dair sohbet açmaya çalışıyordum: her sonbahar kırmızı yapraklarla kaplanan ilk kiralık evimizin avlusu... Arabayla, Polonya yapımı Fiat'ımızla yaptığımız deniz yolculuklarımız (Fiat, ama Polonya işi, Polonya işi ama yine de Fiat – mahallede böyle takılırdık). Deniz hemen yakında, bir taş atımı, seksen, bilemedin doksan kilometrelik bir mesafede olsa da tam bir maceraydı bu yolculuklar. Şimdi o sabah erkenden, karanlıkta yola çıkma ritüelini, yolun yarısında arabanın soğumasını beklerken bir çeşme başına oturulup yenen haşlanmış yumurtaları ve lütenitsayı nasıl anlatayım; bunları benim ve kardeşimin sırayla kusması takip ediyor ve işte neredeyse geldik denize.

Virajdan denizi ilk kimin göreceği yarışını, daha aynı gün suya girmek için yalvarmalarımızı, çadırın kurulmasını, annemle babamın tatilin o ilk olmazsa olmaz tartışmalarını unutmayalım...

Babam omuzlarında tonlarca geçmiş taşıyan bir Atlas'tı. Şimdi, o aramızdan ayrılınca, tüm o geçmişin çatırdayarak üzerime usulca yıkıldığını, beni tüm öğle sonralarının arasına gömdüğünü hissediyorum. Çocukluğun sessizce yıkılıp dağılan öğle sonraları. Ve yardım için çağıracağım kimsem yok.

84.

Yine o son günlerde onunla birlikte fotoğraflara bakıyoruz. Arşiv tabii ki çok cılız, burada böyle bir kültür yok. Birkaç yırtık ve solmuş belge. Büyük babaannemin evlilik cüzdanı. Balkan Savaşı'nda yaralanmış olan büyük dedemin ortası delik bir revir fotoğrafı. Dedemin vaftiz belgesi ve İkinci Dünya Savaşı'nda cepheden yazdığı üç-dört mektubu.

Eğer ben arşivciysem, babam sülalenin yaşayan tarihiydi. *Ona sorun, o hepsini bilir*, derdi akrabalar. Bu kayda geçirilmemiş sülale tarihi artık yok. Babamın ölümüyle tek bir dünyanın değil, birkaç dünyanın yok olduğunu biliyorum.

Babam tüm bu geçmiş dünyalarla ve onların karmaşık ekosistemleriyle ilgilenmeye çalışırdı. *Geceleri uyku tutmayınca,* derdi, *köyde son elli yılda kaç kişi öldü, kaç ev kaldı, hepsini kafamda tek tek sıralarım, önce mahallelere, sonra da ailelere göre.* Ve sonsuz tespihini çekmeye başlardı – *Daskalovlar, Pisarovlar, Sazanlar, Kaseryovlar, Zograflar, Suskun Dimitorvlar, Eskülaplar, Şeker Diko, Horoz Diko, Cetvel Tsanyo, Küçük Biberler...*

Ayrıca köyde insanların isimleri sülalede hatırlanan en eski atanın adıyla başlardı, bu bazen iki asır öncesine kadar uzanırdı. Örneğin babamın adı Nedaylko-Rus-Kolyo-Dinyov-Gergev-Dinyo idi. Yazılı kayıt tutulmadığından, buralarda sözlü soykütükleri böyle oluşurdu. Böylece, tekrarlanarak, kuşaklar boyunca en eski ata hatırlanırdı; bu örnekte Nedyalko diye biri, Troyan Balkanı civarından başka duvar işçileriyle birlikte buraya, güne-

ye, çalışmaya gelip burada kalan bir ev ustası. On sekizinci yüzyılın sonlarıymış. Hakkında bilinen tek şey buydu. Tek bir isim.

Babam bu dünyayı zihninde düzenleyerek, geceleri her ailenin karmaşık isim tespihini içinden çekerek, hepsini etrafına toplayarak canlı tutardı, hatta bazı önemli hayvanları bile isimleriyle çağırırdı. İşte o zaman Körço, kör ama akıllı ve uysal at öne çıkardı. Yanında, adeta insan gibi bakan yaşlı manda da zar zor yürürdü. Yanları sıra benim de hatırladığım eşek Penka homurdanırdı, benim şahsi arkadaşım ve yaşıtım, dedemin 300 levaya sattığı ve onunla karaborsadan, Vietnamlılardan ilk mono Hitachi teybimizi aldığı eşek. Bu olay da –ata/eşeğe karşılık tavuk/kasetçalar takası– kitapların bir yerine ve aile folklorumuza girdi.

Belki de babamın görevi buydu, diye düşünüyorum, kendisi bile farkında olmadan – kendi büyüttüğü ve her yerde peşinden gelen küçük bir hikâye sürüsünün çobanı olmak. Ya da orada, hikâyelerle ve soyağaçlarıyla dolu bahçede sadece bir bahçıvan olmak.

85.

... rüyada gördüğümüz insanlar bizden daha fazla / ama onlar hiç yer kaplamaz – "Rüya Semineri" başlıklı şiirinde Tomas Tranströmer böyle yazar. Ölüler de bizden daha fazla, diye düşünüyorum bu dizeleri okurken. Ve her ne kadar yer kaplamasalar da, başka odalara yerleşirler, başka zamanların görünmez kapılarından geçerler ve o sırada yollarımız bir anlığına kesişir. Gaustin'in dediği gibi, bunlar dünün odaları, ışığın loş olduğu, masanın üstündeki kül tablasındaki kelebeğin de ölü olduğu öğle sonrası odaları. Bize orada toz kaldrmamak için temkinli yürümemizi, zamanları karıştırmamak için kapıyı iyice kapatmamızı tembihler.

Ve saate dokunma, o başka zamanda dakik...

Bunu yazarken üzerime yeniden ağır, boğucu bir hüzün çöküyor. Saat öğleden sonra üç. Öğleden sonraları da artık aynı olmayacak.

Solmaya yüz tutmuş, buruşmanın, renk atmanın farklı evrelerindeki çiçeklerin fotoğraflarını çekmeye devam ediyorum – dökülen taçyaprakları, çoktan yaşlanmış, baştan çıkarma işlevini çoktan yitirmiş çırılçıplak dişicik boruları ve sapçıklar. Arılarından mahrum kalmış, ölüme yüz tutmuş çiçekler... Solmanın özel bir hüznü ve güzelliği var, ama insanlarda, hatta hayvanlarda bile yaşlanmayla birlikte gelen o çaresizlik yok. Muhtemelen bu yüzden ölen güllerin, zambakların, lalelerin, kelleşen şakayıkların, buruşan gelin çiçeklerinin ve menekşelerin fotoğrafları-

nı çekmeye devam ediyorum... Botanik, gerçekten ölmeden nasıl güzel ölündüğünü biliyor. Botanik ölüm hakkında hâlâ daha fazla şey biliyor.

86.

Onu görüyorum, sabah erkenden, gün doğmadan önce kendimizi denizin kıyısında yürürken görüyorum, on yaşındayım. Hafifçe koşuyoruz, sonra duruyoruz, kollarımızı başımızın üzerine kaldırıyoruz ve derin bir nefes alıyoruz. Güneş doğdu doğacak, sabahın serinliği mahmurluğumuzu dağıtıyor. Ne yapıyoruz? Çocukluğumuzun gizli süper gücünü soluyoruz – iyot buharı. Gaz ve petrol gibi doğal kaynakları olmayan bizler, iyot buharı zenginiyiz. Ama onu ne ihraç etmek mümkün ne de saklamak. Hep böyle geçici, fakir şeyler bakımından zenginiz.

Dalgalar ayaklarımızı yıkıyor, su soğuk, yine koşmaya başlıyoruz – babam, ben ve benden iki yaş küçük olan kardeşim. Büyük adımlar atarak babamın kumun üstündeki ayak izlerine basmaya çalışıyoruz.

Gerçekten yaşanmış olan bu sahneyi rüyamda görüyorum ama rüyada bir noktada olaylar hafiften karışıyor. Plajın sonundaki kayalıklara doğru koşarken her şey yolunda, babam genç, biz çocuğuz. Sonra geri dönüyoruz ve artık hiçbir şey aynı değil. Babamın saçları ağarmış ve gözle görülür şekilde yavaşlıyor, yolun yarısında zar zor, ayaklarını sürüyerek yürüyor, sırtı kamburlaşmış. Biz kardeşimle ona yetişmek için adımlarımızı hızlandırıyoruz ama aramızdaki mesafe aynı kalıyor. Sonra o duruyor, bize doğru dönüyor ve deniz gövdesini giderek daha sık ve yüksek dalgalarla kaplarken, eliyle bir tür yarım daire çiziyor. Olanca hı-

zımızla koşuyoruz ama aslında yerimizden kıpırdamıyoruz ve *babaaaa... babaaa* diye bağrıyoruz. Ağzımdan ise sadece *imdaaat* kelimesi çıkıyor.

Böyle uyanıyorum. *Bir şeyler bağrıyordun*, diyor kızım.

87.

Neredeyse dört ay geçmiş. Bahçenin ortasında duruyorum, artık bahar. Tuhaf, diye düşünüyorum, babam yok ama bahar geldi. Güllere, güller, sahibiniz yok, ama siz açmaya devam edin dedim mi? Kiraz ağaçlarına, babam yok ama üzülmeyin, gücünüz yettiğince çiçek açıp meyve verin dedim mi? Gelecekte filizlenip meyve verecek olanın köklerine, sizinle ilgilenen kişi artık yok ama korkmayın, gökyüzünün bahçıvanı hepimizi gözetlemiyor mu (ya da deyim her ne idiyse) dedim mi?

Gerçek şu ki bahçenin ekilmesi, budanması, ilaçlanması, çapalanması, otlarının yolunması gerekiyor. Oysa ben, bir kiraz ağacının nasıl dikildiğini bile bilmiyorum. Yaprakbitlerine karşı neyle ilaçlandığını da. Domates köklerinin arasındaki mesafeyi de. Bütün bu sağlam bilgi onunla birlikte gitti. Kardeşimle siyah bahçıvanlık defterini okuyoruz ve bu tarihte şunu yapmış, demek zamanı şimdi, diyoruz. Bahçemizi işlemeliyiz, diyor Voltaire ama acaba kendi elleriyle tek bir salatalık bile ekmiş midir? Bahçesinde iki deneyimli bahçıvanın rehberliğinde en az iki düzine işçi ve hizmetkârın çalıştığını biliyoruz. Onun bu metaforu onların, tüm gerçek bahçıvanların sayesinde mümkün oldu. Bizim güzel cümlelerimiz onların (çökmüş) omuzlarının üstünde yükseliyor.

Son otuz yıldır, babam tüm bunları yaparken, ben neredeydim diye düşünüyorum. Neler yaptım? Benim bahçem nerede?

88.

Bu kitabın kolay bir türü yok, onu kendisi icat etmeli. Tıpkı ölümün bir türü olmadığı gibi. Hayatın türü olmadığı gibi. Peki ya bahçe? Belki o başlı başına bir türdür ya da tüm diğer türleri içine alır. Bir ağıt-roman, anı-roman ya da bahçe-roman. Hüznün botaniği açısından fark etmiyor.

Daha sonra koca bir yıl boyunca bir şey yazamadım, diyor bir arkadaşım.

Oysa benim için yazmak tek kurtarıcı.

Babamı, omzumun arkasından boynunu uzatırken hayal ediyorum, yazdıklarımı okuyor ve bana fırça çekiyor. *Bunlarla uğraşma, diğer kitaplarını yaz. Ha, evet, buradaki de tam anlattığın gibi değil. O trafik polisi komşu köyden değil, iki köy ötedendi.*

Onu tekrar görüyorum, o kasım günündeki gibi, Y.'den yeni gelmiş, kapının eşiğinde duruyor, değneği ve deri ceketiyle, yüzü incelmiş, hastalık hatlarını belirginleştirmiş, yaşlanmış bir James Dean gibi – davası olmayan amansız bir isyancı.

Son günlerde eski fotoğraflara tekrar bakarken daha önce gözümden kaçan bir fotoğraf keşfettim. Küçük, siyah beyaz, kenarları tırtıklı. Babam yirmi yaşlarında, henüz sıvanmamış bir evin merdivenlerinde oturuyor, başını eline yaslamış, bir filmden alınmış bir pozla oturuyor, üstünde dar, paçaları kıvrılmış bir pantolon ve... deri ceket. Yakışıklı, zayıf, siyah dalgalı saçlar.

Ceketin bir arkadaşından ödünç alındığından eminim, biraz bol duruyor, onu muhtemelen fotoğraf için giymiş.

Ve şimdi, sonunda, iki kare bir araya gelip üst üste biniyor – babam, deri ceketi ve değneğiyle eşikte duruyor, suçlulukla gülümsüyor – *Bir yaramazlık yaptım, altımı ıslattım.* Kızım ise sessizce *korkuyorum* diyor.

89.

Ölürken ellerini tutmak önemli, diyorum kendisi de babasını kaybeden bir arkadaşıma. *Daha sonra bırakmak da önemli*, cevabını veriyor kısa bir sessizlikten sonra.

Bir keresinde, İtalya'da, bana er ya da geç işime yarayacağını bildiğim bir hikâye hediye etmişlerdi. Ölüm ve Noel hakkında bir hikâye. Marianne'in –bana hikâyeyi anlatan kadının– annesi, o on yaşındayken tam Noel'de ölmüş. Büyük çam ağacını daha yeni süslemişler, Noel kurabiyeleri masanın üstünde bekliyormuş, pikapta ABBA'nın aynı plağı dönüp duruyormuş, kısacası, tüm ayrıntılarıyla tam bir Noel. Sonra da annesi aniden ölümcül bir kalp krizi geçirmiş. Noel Baba yerine Acil'den ambulans gelmiş, doktorlar ona birtakım iğneler yapmış, annesini ambulansla alıp götürmüşler ve bir daha geri dönmemiş. Babasıyla birlikte boş evde öylece kalmışlar, ne yapacaklarını bilememişler. Bildikleri tek şey, yine Noel geldiğinde acilen başka bir yere gitmeleri gerektiği imiş. *O dönemde*, diyordu Marianne, *yalnızlık öyle sert ve kırılgan hale geliyor ki, kurumuş bir kurbiye gibi, yutmak mümkün değil*. Daha yılın başında babası dünya haritasını açmış, Noel'in olmadığı yerlerden oluşan kendi haritasını oluşturmuş ve en uzak ve en uzun Afrika gezisi için rezervasyon yaptırmış. Ve böylece Noel'den on yıl süren kaçışları başlamış. En ücra köşeleri buluyorlarmış, kulübelerde uyuyorlarmış, kumların üzerinde dolaşıyorlarmış ve Noel'den eser dahi kalmadığında geri dönüyorlarmış.

Bir gün, babası da vefat edince Marianne doğup büyüdüğü eve dönmeye karar vermiş. İlk gece dayanamamış ve bir otele yerleşmiş. Anne ve babasının hayaletlerinin evi terk etmeye hiç niyeti yokmuş. Her şey o Noel'den önceki gibi duruyormuş, elbiseler, artık rengi atmış koltuklar ve mayısböceği desenli duvar kâğıtları. Annesinin sabahlığı bile koridorda asılıymış, sanki onu az önce oraya koymuş gibi. Marianne gündüzleri evine dönüyormuş, geceleri ise yakındaki otelde kalıyormuş. Ve bir gün kararını vermiş. Annesinin sabahlığını üzerine geçirmiş, aynanın karşısına geçmiş ve onlarla konuşmaya başlamış. *Bakın şimdi, anneciğim, babacığım, ben burada yaşayacağım. Sizi evden kovacak değilim, ama sessiz olun lütfen, geceleri gürültü istemiyorum. Yatak odasını size bırakacağım.* Sonra sabahlığı çıkarmış, en sevdiği pelüş kangurusunu almış, yine aynanın karşısına geçmiş ve şöyle demiş: *Burası artık senin de evin, hayaletlerden korkmayacaksın, sonuçta onlar senin annen ve baban.*

Ve orada yaşamaya başlamış.

Birkaç yıldır defterimde taşıdığım bir hikâye bu. Benimse, babamın –aslında bana ait olan– kıyafetlerini giymeme ya da aynanın karşısına geçmeme bile gerek yok. Bildiğim tek şey var – kardelenler baş gösterdiğinde ya da ilk laleler açtığında, bahçıvan babam (ya da bahçe-babam) orada olacak.

90.

Yas aslında bencildir, terk edilmiş bir dünyada kendimiz için tuttuğumuz bir yastır. Ben onsuz nasıl yaşarım?

... Ama bu, hikâyenin sadece bir parçası, vedalaşmanın bir yüzü.

Oysa o sırada o da bizimle vedalaşıyormuş.

Ve onun vedalaşması kesinlikle bizimkinden çok daha dramatik olmuştur. Onun son düşüncelerine bir göz atabilir miyiz, orada olup bitenlere bakmaya (bir saniyeliğine) dayanabilir miyiz?

Siz olmadan nasıl yaşayacağım (hayır, artık kelime farklı), nasıl öleceğim, nasıl ölümde kalacağım sonsuza dek? Sen olmadan, kardeşin olmadan, annen olmadan, torunlar olmadan, köpek Cako, domates tarhları, bir türlü dikemediğim güller olmadan...

Geçmişte olup bitenler olmadan ve daha da kötüsü, gelecekte olup bitecekler olmadan ölümde nasıl kalacağım (ya da ölümümü nasıl sürdüreceğim)...

Ölmekte olanların hüznü böyle olmalı. Sadece geçmişle değil, gelecekle, hatta en çok gelecekle beslenen bir hüzün. Sadece geçmişle olsa kolay olurdu – tüm perspektif kurallarına göre biz geçmişteki günlere döndükçe, o giderek küçülürdü.

Ama hüzün yumurtalarını artık gelecekteki günlerin yuvalarına bırakıyor ve bize oradan el sallıyor.

Gelmekte olan baharın verdiği hüzün – diktiği her şey o zaman baş gösterecek ama o onları göremeyecek.

Torunlarının tıpkı kendisi gibi uzun boylu olacağı ama onun yanlarında olmayacağı gerçeğinin verdiği hüzün.

Bir gün merakla beklediği büyük büyük torunları gelecek, ama onlar onu hatırlamayacak, o da karşılarında onları eğlendirmek için ip atlamayacak. İki-üç yıl önce diktiği kiraz ağacının şimdi ilk defa meyve verecek olmasının verdiği hüzün.

Hüznün ağacı tam da gelecekte çiçek açacak, meyveye duracak ve dallanıp budaklanacak.

Ölüm sensiz olgunlaşan bir kiraz ağacıdır.

91.

Babam vefat ettikten sonra bir aile dostumuz bana bambaşka bir vesileyle, kızım doğduğunda ona gönderdiğim mesajı hatırlattı. Ne yazdığımı tamamen unutmuştum. Bana onu gösterdi, şöyleydi: *R. doğdu. Ne yapacağımı bilmiyorum.* Sonra tabii ki bebekle ilgili tüm ayrıntıları içeren yeni, coşkulu bir mesaj paylaşmıştım. Ama yine de *ne yapacağımı bilmiyorum.* Kızım doğmuştu, bu sıradışı bir olaydı, normal düzenin dışında, sıradan günlerin dışındaydı, onları altüst etmişti. Ve kimse bana çiçeği burnunda bir baba olarak ne yapmam gerektiğini öğretmemişti.

Eğer gönderebileceğim biri olsaydı, bugün kesin benzer bir mesaj gönderirdim.

Babam öldü. Ne yapacağımı bilmiyorum.

Günlerle ve gecelerle ne yapacağımı bilmiyorum, özellikle öğle sonralarıyla ne yapacağımı hiç bilmiyorum, üzüntü oralara saklanır, kımıldamayan bir kedi gibi, öylece durur ve sana bakar, odanın ortasına çökmüş bir manda gibi, etrafından dolaşmanın hiçbir yolu yok.

Yazlarla ne yapacağımı bilmiyorum, onlar babamla, annemle, evle ve bahçeyle ilintiliydi, durmadan ortaya çıkan tüm anılarla ne yapacağımı bilmiyorum, geçmişle ne yapacağımı bilmiyorum, gelecekteki günlerle ne yapacağımı da.

Babamın kıyafetleriyle ne yapacağını bilmeyen ve onları hâ-

lâ her hafta yıkayan annemle ne yapacağımı bilmiyorum.

Onu hâlâ bekleyen ve sonuna dek bekleyecek olan köpeği Cako ile ne yapacağımı bilmiyorum.

Bahçede neyin nasıl yapıldığına dair cehaletimle ne yapacağımı bilmiyorum – ağaçlar ne zaman kireçlenir, bu ne zaman ekilir, şu ne zaman dikilir, ne derinliğe ekilir ve ne aralıklarla sulanır.

İleride ortaya çıkacak tüm sorularla ne yapacağımı bilmiyorum.

Ona sormadığım ve içinde kalan anlatılmamış hikâyelerle ne yapacağımı bilmiyorum.

Kulübedeki aletlerle ve bodrumdaki boş kavanozlarla ne yapacağımı bilmiyorum.

Şu anda sözde onun için ama aynı anda kendim ve adımlarına yetişmeye çalıştığımız tüm babalar için yazdıklarımla ne yapacağımı bilmiyorum.

Doğum gününde ne yapacağımı bilmiyorum, böyle günler ölümden sonra kutlanır mı, yoksa doğum gününü artık geçersiz kılan başka bir tarih mi olur – ölüm tarihi.

Paskalya'da ve Noel'de, gelecek tüm bayramlarda ve gelecekteki tüm öğle sonralarında ne yapacağımı bilmiyorum.

a

Sonsöz

Yıllardır ilk kez bir kitabımı elyazısıyla yazıyorum. Babam hakkında sadece böyle yazabildiğimi keşfettim. Yatağının yanında dururken başladım, ona ilaç verirken, derisinden nüfuz etmesi gereken ağrı bandını değiştirirken çocukluğuyla ilgili sorular sorup durdum. Sonu sözcüklere dönüştürüyordum, onu daha katlanılır kılmak için, her şeyi hatırlamak istiyordum çünkü onun gibi mükemmel bir hafızam yoktu, onun kâğıt ve kaleme ihtiyaç duymayan Sokratik hafızasına sahip değildim...

Yazdıklarımın hayati ve hafif olmasını da istiyordum, tıpkı birinin, belki Nietzsche'nin, belki başka birinin dediği gibi, hayati ve hafif...

Aziz Georgi Günü'ne kadar yaşayabilsem, diye tekrarlardı babam, *bir araya gelsek*. Kitabı bu tarihte bitiriyorum. Aziz Georgi Günü. Sina'da on üçüncü yüzyıla ait çok sevdiğim bir ikona var, orada Aziz Georgi mızraksız, atsız ve canavarsız. Yüzü masum, aşağıya, yana doğru bir yere bakıyor. Hüzün ve umut dolu bir yüz.

Burada, bulunduğum yerde, yeşil çayırların üzerine ince bir bahar yağmuru yağıyor. Tepenin üzerine incecik bir sis düşmüş. Eğer istersem, bellerine kadar otlara dalmış dedemi ve babamı

aşağı doğru inerken görebilirim. Gözlerden uzak inek ve koyun çanları duyuluyor. Bir yerde, ağaçların arasına gizlenmiş bir guguk kuşu ötüyor, sesi hayati ve hafif. Korkacak bir şey yok.

6 Mayıs, Aziz Georgi Günü,
2024 Montricher

GEORGI GOSPODINOV
BAHÇIVAN VE ÖLÜM

"Babam bahçıvandı. Şimdi bir bahçe."

Hayatının uzun yıllarını bahçesine vakfetmiş olan babasının, "omuzlarında tonlarca geçmiş taşıyan bir Atlas" gibi gördüğü ve idealize ettiği kişinin ölümünü anlattığı bu kitabında Gospodinov, yeri doldurulamaz bir kayıp karşısında hissettiklerini içten ve etkileyici bir dille aktarırken, aynı zamanda hayat ve ölüm üzerine, sevgi ve yas üzerine, varoluşumuzu anlamlandıran ve yola devam etmemizi sağlayan şeyler üzerine derin bir tefekküre dalıyor.

"Onun bugüne kadarki varlığı, benim kendi varlığımı, çocukluğumun varlığını doğruluyordu. Öte yandan yokluğu hafızanın tüm mekanizmasını harekete geçiriyor. Uzun zamandır aklıma gelmeyen şeyler şimdi uyanıyor, onları ben uyandırıyorum – tüm bunların gerçekten olup bittiğinden emin olabilmek için. İstemli ve istemsiz bellek birlikte çalışıyor ve anıların paslanmış çarkını harekete geçiriyor, net görülmeyen yerleri temizliyor veya uyduruyor. Kabul etmeliyiz ki bu, vefat edene yönelik bir bellek çalışması olduğu kadar, kendimize de yöneliktir, benmerkezci, bir anlamda kendimizi kurtarmaya, birinin gidişinden sonra hayatta kalışımızı anlamlandırmaya yönelik bir uğraştır. — *Bizi çocuk olarak hatırlayan son kişi de gittiğinde hâlâ var olduğumuz söylenebilir mi?*"

2023 Uluslararası Booker Ödüllü yazardan
içe işleyen bir anı-roman.

Metis Edebiyat | Roman
ISBN-13: 978-605-316-425-8

9 786053 164258

Metis Yayınları
www.metiskitap.com

